

“Voksenbarnehage”

Elleve kvinnelige innsattes perspektiver
på aktivitetsplikten
i de tre kvinnefengslene i Norge

Sigrid Grønland Hoel

Masteroppgave i kriminologi
Institutt for kriminologi og rettssosiologi,
Det juridiske fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

Våren 2013

“Voksenbarnehage”

Elleve kvinnelige innsattes perspektiver på aktivitetsplikten
i de tre kvinnefengslene i Norge

© Sigrid Grønland Hoel

2013

“Voksenbarnehage” Elleve kvinnelige innsattes perspektiver på aktivitetsplikten ved de tre kvinnefengslene i Norge.

Sigrid Grønland Hoel

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Webergs printshop

Sammendrag

Tittel: Voksenbarnehage. Elleve kvinners perspektiver på aktivitetsplikten ved de tre kvinnefengslene i Norge

Navn: Sigrid Grønland Hoel

Veileder: Hedda Giertsen

Leverert ved: Institutt for kriminologi og rettssosiologi,
Det juridiske fakultet
Universitetet i Oslo
Våren 2013

Denne oppgaven tar for seg elleve kvinners opplevelser av aktivitetsplikten ved de tre kvinnefengslene som finnes i Norge Sandefjord fengsel, Ravneberget fengsel og Bredtveit fengsels og forvaringsanstalt. Studien bygger på empiri fra intervjuer med disse kvinnene, og det er deres meninger og holdninger som kommer til syne. Med aktivitetsplikten menes de virksomheter som alle domfelte i norske fengsler har på dagtid jf. straffegjennomføringsloven § 3, tredje ledd. Den innsatte kan i hovedsak velge mellom arbeid, skole og programvirksomhet. Målsettingen med de ulike aktivitetene er, i følge St. meld. nr. 37 (2007-2008) og straffegjennomføringsloven, at den innsatte skal få nye kunnskaper og ferdigheter, noe som skal hjelpe han eller henne til å leve et liv uten å begå nye kriminelle handlinger. Aktivitetene er også ment å bedre muligheter for å få inntektsgivende arbeid etter soningsoppholdet. Hvordan kvinnene i utvalget opplever en vanlig arbeidsdag eller skoledag i fengsel blir sett i lys av tidligere forskning gjort på samme felt og med ulike teorier. Forøvrig vil det i diskusjonen om arbeid bli vektlagt hvordan lovgiver og kriminalomsorgen sier at arbeidsplassen skal være, og hva deres mål er med arbeidet.

Hvordan oppleves det å ha en arbeidsplass eller skolegang i fengsel? Kvinnene i mitt utvalg har forskjellige svar på spørsmålet, og forskjellig oppfatning om hva aktivitetsplikten innebærer. Det er ulike måter å forholde seg til fengselet, noe som kan gjenspeiles i hvordan man opplever og forholder seg til arbeidsdagen. Kvinnene i utvalget trekker selv frem ulemper og fordeler, gode erfaringer og dårlige erfaringer. Flere fremhever at arbeidsdagen er meningsfull. De liker arbeidsplassen og de kommer ut av fengsel med relevant erfaring i forhold til arbeidsmarkedet. De vektlegger hvordan de i fengsel også får en frihet på arbeidsplassen. De har en medbestemmelsesrett og en frihet i den forstand at ingen betjenter

passer på hvordan de utformer og fullfører arbeidsoppgavene. Kvinnene godtar de regler som er i fengsel og opplever ikke institusjonen som nevneverdig disiplinerende.

På den andre siden har man de innsatte som ikke opplever arbeidsdagen som meningsfull, men heller som meningsløs og frustrerende. Det er ulike grunner til at noen av kvinnene har denne opplevelsen, men felles er at de opplever at arbeidsoppgavene ikke er relevant, og noen mener det er direkte negativt. Noen av kvinnene opplever ikke et arbeidsforhold, men en aktivisering. Likevel beskriver flere av kvinnene betydningen av fellesskapet som skaper en trygget og at det er viktig for selvfølelsen.

Flere av arbeidsoppgavene for kvinner er preget av tradisjonelle kvinneyrker. Hvordan opplever de elleve kvinnene å komme inn i kjønnsrettede jobber? Noen mener at fengselet og systemet ikke har utviklet seg, noe som også blir skrevet i St.meld. nr. 37 (2007-2008). Opplevelsen av å bli strukturert inn i hva noen oppfatter og definerer som tradisjonelt kvinnearbeid varierer. Noen mener det er diskriminerende. Hvorfor må de sy når de kunne bli satt til andre arbeidsoppgaver? På den andre siden er det flere som synes systemen er et godt og trygt sted. Hvorfor er ikke det tradisjonelle arbeidet "bra nok"?

I den andre tilnærmingen går jeg inn på skolen i fengsel. Skolen har en unik betydning for flere av kvinnene i utvalget. Skolen blir oppfattet som et pusterom fra fengselet, og et sted hvor man snakker med normale mennesker. Lærerne er ikke fengselsbetjenter, de går ikke med uniform, og det er en avstand fra det fengselsaktige. Skolen gir også en fornemmelse av en investering i seg selv og det gagnar den innsatte selv. Fra tidligere forskning om de innsattes bakgrunn er det en overvekt av innsatte med lav utdanning. Derfor blir skolen en viktig faktor for å nå myndighetenes mål om at den innsatte skal komme ut bedre skodd enn hva den innsatte var før hun eller han kom inn.

Programvirksomheten er et relativt nytt satsningsområde, som har et formål om å påvirke den innsatte slik at hun lærer seg nye evner til å påvirke seg selv. I oppgaven fokuseres det snarere på mangelen av programmer, og hva kvinnene synes om det.

Takk!

Etter to år med masterstudie sitter jeg igjen med utrolig mange gode opplevelser og minner jeg aldri vil glemme. Jeg ser nå tilbake på en spennende og lærerik prosess. I arbeidet med denne oppgaven har det vært mange personer som har betydd mye.

Først og fremst takk til mine elleve informanter, uten deres historier kunne jeg ikke ha skrevet denne oppgaven. Dere har alle lært meg mye, og dere har vært inspirerende.

Takk til min veileder Hedda Giersten for gode råd, samtaler og raske svar.

Takk til mamma og pappa som alltid stiller opp og heier meg frem til mål. Jeg er heldig som har dere. Takk også til Tante Anne-Mette som betyr så mye for meg.

Til alle mine flotte venner som stilte opp når jeg trengte motivasjon og korrekturlesning, dere er fantastiske! Takk til Mari og Ada som alltid får meg i godt humør.

Lesesalen har vært et godt hjem i to år. Takk for uendelig mange morsomme stunder, for våre samlinger, god hjelp, motivasjon, herlig morgenkaffe, de morsomme og nødvendige pausene vi har hatt. En spesiell takk til Marthe, Kristin, Marit, Hilde, Synnøve og Cecilie. Believe!

Kjære Victoria, du har vært uunnværlig i denne prosessen. Takk for at du alltid er der for meg, motivasjon, god hjelp, kloke ord, gode diskusjoner, omsorg og kjærighet. Du er råflott!

Sigrid Grønland Hoel

Oslo, mai 2013

Jeg trodde det skulle være sånn innlåsing også at betjentene skulle være veldig strenge og sånn. Akkurat sånn som det er i filmer. Det er det ikke. Vi er liksom fri, men vi er bare inne i ett sånt gjerde ikke sant. Vi må være på jobb og vi må følge reglene, også må vi være der til telling. - Mette

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	1
1.1	Problemstillinger	2
1.2	Avgrensninger	3
1.3	Oppgavens struktur.....	3
2	Metode.....	5
2.1	Førforståelse	5
2.2	Valg av metode	5
2.2.1	Fenomenologi.....	6
2.3	Å forske i fengsel.....	7
2.4	Intervjuguide.....	8
2.5	Informert samtykke.....	9
2.6	Gjennomføring – Tilgang til informanter og prosessen frem mot intervjuene.....	10
2.6.1	Verving av informanter	12
2.7	Utvalget	12
2.7.1	Intervjusituasjonen og utfordringer	13
2.8	Forskningens kvalitet.....	14
2.8.1	Fra tale til tekst.....	15
2.9	Anonymisering	15
2.10	Perspektiv.....	15
2.11	Teori og avklaring.....	16
3	De tre kvinnefengslene i Norge.....	18
3.1	Bredtveit fengsel og forvaringsanstalt	18
3.1.1	Aktivitetstilbud.....	19
3.2	Ravneberget fengsel	20
3.2.1	Aktivitetstilbud.....	20
3.3	Sandefjord fengsel	21
3.3.1	Aktivitetstilbud.....	21
4	De elleve kvinnene	23
4.1	Kvinnekriminalitet.....	23
4.2	Doms lengde	24
4.3	Alder	25

4.4	Utdanningsbakgrunn.....	25
4.5	Arbeidstilknytning	26
4.6	Statsborgerskap.....	27
4.7	Innsattes levekår	27
4.7.1	Forskjell blant kvinnene	28
4.8	Oppsummerende om utvalgets bakgrunn	28
5	Aktivitetsplikt.....	29
5.1.1	Normalitetsprinsippet	30
5.2	Arbeidstilbudet	31
5.3	Skoletilbud.....	32
5.4	Programvirksomhet	34
6	En meningsfull arbeidsdag	35
6.1	Når fengselet legger til rette: “Jeg er bare fornøyd jeg, bare fornøyd”	35
6.1.1	“Du må ta tak sjæl”	37
6.1.2	Normalitetsprinsippet	38
6.1.3	Følgelig klient?.....	40
6.2	Når fengselet legger til rette: “Jeg har vært heldig med fengselet, jeg har fått frie hender”	42
6.2.1	“Frihet under ansvar”	43
6.2.2	Hell i uhell	45
6.3	Fengselet som arbeidsplass: “I get a lot of experience”	47
6.3.1	Arbeidsmuligheter	48
6.3.2	Fangerolle?.....	49
6.4	Fengselet som arbeidsplass: “I try to do my best”	51
6.4.1	Selvstendig	53
6.5	Systuen: “Det er jo gøy da”	54
6.6	Avsluttende bemerkninger.....	55
7	Meningsløst arbeid	56
7.1	Systuen - Lite utviklende	56
7.1.1	Avstand fra det normale?	59
7.1.2	Motstand?	59
7.1.3	Stillesittende	62
7.2	Verkstedet – “Vi er faktisk oppegående mennesker”	64
7.2.1	“Verna bedrift”	65

7.2.2	Positivt?	67
7.3	Protest	67
7.3.1	“Gå-sakte-aksjon”	69
7.4	Fokus på det negative	71
8	Arbeidsplassen som en sosial arena	73
8.1	“Vi har pauser og det er hyggelig”	73
8.1.1	Miljø	75
8.2	Betydningen av de ansatte – “De er kjempe flinke”	76
8.3	Avsluttende bemerkninger	78
9	En arbeidsplass i fengsel?	79
9.1	Hva er en arbeidsplass?	79
9.2	Jobb?	81
9.3	Om ikke arbeidsplass, så hva?	83
9.3.1	Kompetanse?	83
9.3.2	“Voksenbarnehage”	85
9.3.3	Hobby eller jobb?	86
9.4	Forventninger	87
9.5	Lønn som motivasjon til arbeid?	88
9.6	Vanskelig å være kreativ i fengsel – “Vinhøne og zaloforklær”	90
9.7	En annen funksjon - “Fridager har vi ikke noe bruk for i fengsel ass”	92
9.8	Korte straffer - en viktig variabel	94
9.9	Avsluttende bemerkninger	95
10	Kjønnet arbeid?	96
10.1	Kort historisk tilbakeblikk	96
10.2	Utvalgets oppfattelse: “Gammeldags”	99
10.2.1	“Det gir deg ingenting”	101
10.2.2	Likestilling?	103
10.3	Utvalgets forståelse: “Vi er jo kvinner da”	104
10.3.1	Et ønske om systuen	106
10.4	Avsluttende bemerkninger	107
11	Skole i fengsel	109
11.1	Skolen – det praktiske og ulike fag	110
11.1.1	Skoledagen for kvinnene	110

11.2	Vanskelig å planlegge	111
11.3	En sakte og vanskelig prosess	113
11.4	Eget skoleopplegg – man må mase	115
11.5	Et pusterom	117
11.6	Selvstudium som undervisningsform	119
11.7	Betydningen av skole – fornuftig bruk av tid	120
11.8	Høyere utdanning i fengsel	121
11.8.1	De med lavere utdanning i fokus	122
11.9	Fremtidsrettet – ulike strategier	123
11.10	Oppsummerende kommentarer	126
12	Programvirksomheten	127
12.1	Kvinnernes kjennskap til programvirksomheten	127
12.1.1	Ønske om programvirksomhet	128
12.2	Avsluttende bemerkninger	129
13	Avslutning	130
13.1	Hva kjennetegner en positiv og meningsfull aktivitet?	130
13.2	Hva kjennetegner en negativ og meningsløs aktivitet?	131
13.3	Veien videre - fortrinnsvis uten vinhøner og zaloforklær	132
	Litteraturliste	134
14	Vedlegg	140

1 Innledning

Trodde fengsel var noe fryktelige greier.

Det her er mer som en feriekoloni. - Inger

De fleste har en forestilling og en formening om hva et fengsel er, og hva som skjer i et fengsel. Det er mennesker som kanskje er mor, far, søster, bror eller en kollega som har begått en kriminell handling, og som nå er dømt til en fengselsstraff. Straff er det sterkeste uttrykket for myndighetenes makt over borgerne (St.meld. nr. 37 2007-2008: 17). Hverdagen, helgene, fritiden og arbeidstiden skal nå tilbringes bak murene. Man må forholde seg til mennesker man kanskje ellers ikke ville ha omgått, man må forholde seg til fengselsbetjenter som har en makt og beslutningsmyndighet over seg. Man må avfinne seg med fengselsrutinene og de aktivitetstilbud som finnes. I en normal hverdag går de fleste på jobb eller skole, og det gjør man også i fengsel. Men hva skjer når arbeids- eller skoledagen utarter seg i fengsel? Opplever man enda da en normaldag slik man har det ute i samfunnet?

Det er det offentlige, lovgiver og Justis- og beredskapsdepartementet, som legger føringer for kriminalomsorgspolitikken og hvordan fengselsstraffen skal arte seg. Kriminalomsorgen er det utøvende organ som skal gjennomføre fengselsstraffen, de har ansvaret for at målsetningene i straffegjennomføringsloven blir overholdt. Dagens kriminalomsorgspolitik har grunnlag i Stortingsmelding¹ nr. 37 (2007-2008) "*Straff som virker – mindre kriminalitet, tryggere samfunn*". Det blir vektlagt at straffen skal bekjempe kriminalitet og øke samfunnstryggheten. Et av målene med straffen er også å forhindre tilbakefall til ny kriminalitet (St.meld. nr. 37 2007-2008: 7). Virkemidlene for å nå de utpekte målene å ha en straff som virker er blant annet skole, arbeid og de ulike programmene som tilbys. Levekårsundersøkelser viser at den generelle fengselsbefolkningen har en stor opphopning av levekårsproblemer, de har lav utdanning og en svak tilknytning til arbeidsmarkedet (Skarðhamar 2002; Friestad og Skog Hansen 2004; Thorsen 2004). Noe som viser at de innsatte generelt er en gruppe som har behov for utdanning og arbeidstrening.

Fengselet hviler videre på normalitetsprinsippet. Det går ut på at fengsel som inngripen ikke skal være mer tyngende enn det som er nødvendig for å gjennomføre dommen, fordi det er frihetsberøvelsen som er straffen (St.meld. nr. 37 2007-2008). Man skal derfor oppleve

¹ Heretter St.meld. nr.

arbeids- eller skoledagen i fengsel tilnærmet lik en normal arbeids- eller skoledag ute i samfunnet, så langt det la seg gjøre innenfor sikkerhetsmessig forsvarlige rammer.

Når man tenker på innsatte i norske fengsler, tenker man ofte på de mannlige innsatte. Dette er kanskje ikke så rart, tatt i betraktning at det er svært få kvinner sammenlikning med menn som er innsatt i fengsel. Kvinner i fengsel er en betydelig minoritet, og i 2007 utgjorde kvinner kun 5 % av fengselsbefolkningen (St.meld. nr. 37 2007-2008: 44). Kvinnekriminologien har ingen lang vitenskapelig tradisjon (Høigård og Snare 1993), og det er et ønske at denne oppgaven skal være et bidrag i diskusjonen om kvinnelige innsatte i norske fengsler.

1.1 Problemstillinger

Denne oppgaven handler om og skal belyse hvordan elleve kvinnelige innsatte opplever aktivitetssinnholdet ved de tre kvinnefengslene i dag; Sandefjord fengsel, Ravneberget fengsel og Bredtveit fengsel og forvaringsanstalt. Med aktivitetssinnholdet menes de tiltak i fengselet som utgjør aktivitetsplikten, jf. straffegjennomføringsloven § 3. Sentralt i oppgaven er hvordan de elleve kvinnene i utvalget opplever en normal skole- eller arbeidsdag i fengsel. Det er et særlig fokus på arbeidsdriften fordi det er her de fleste av informantene er sysselsatt.

Problemstillingene er derfor:

Hva innebærer aktivitetsplikten for elleve kvinnelige innsatte ved de tre kvinnefengslene i Norge?

Hvordan opplever kvinnene aktiviteten, hvilken mening har det for dem og hva får de ut av de ulike aktivitetene?

Hvilken funksjon har aktivitetsplikten?

Hvordan er den normale arbeids- og skoledagen i fengsel?

Samtidig som vil jeg se på hva som blir definert og sagt fra lovgivers side. Problemstillingene bygger særlig på betydningen av normalitetsprinsippet som i følge St.meld. nr. 37 (2007-2008) skal være førende for tilværelsen og hverdagen i fengsel. Fengselet som institusjon er altomfattende for den innsatte, alle behov og gjøremål skal utføres og befinner seg innenfor fengselets murer. Hvordan er det å skulle ha en normal dag i slike omgivelser?

Oppgaven er styrt av empirien. Det er kvinnene, deres oppfatninger og formeninger som er viet stor plass i oppgaven. Fordi jeg ønsker å fokusere på de innsatte er det ikke blitt gjort intervjuer av kontrollsidens perspektiver. Deres perspektiver er heller dratt inn igjennom lovverk og de retningslinjer som lar seg finne for målene og prinsippene ved soningsoppholdet.

1.2 Avgrensninger

Gjennom intervjuene kom det frem mange ulike sider ved soningsinnholdet og hvordan kvinnene opplevde selve soningen. Noen av disse var relevante i forhold til problemstillingen, mens andre falt utenfor. Fengselet og livet i fengsel er altomfattende, men for å begrense omfanget på oppgaven måtte jeg velge hva som ble vektlagt av den innsamlede empirien. Jeg har forsøkt å fokusere på hvordan kvinnene opplever de ulike aktivitetene i soningsoppholdet, og hvordan det er å ha en vanlig arbeids- eller skoledag i fengsel. Samtidig kan de andre sidene ved fengselet påvirke hvordan den innsatte opplever aktivitetene og hvordan man forholder seg til hverdagen. For eksempel var det to av kvinnene som mente jeg burde gjøre en komparativ analyse hvor jeg ser på hvordan menn har det i fengsel i forhold til kvinnene. Andre informanter ila sikkerheten og muligheten for det å kunne handle varer mye mening. Andre igjen var opptatt av dette med helse og rus, samt det å være mor i fengsel.

1.3 Oppgavens struktur

I kapittel to vil jeg gå inn på hvilken metode jeg har brukt, og bakgrunnen for valget mitt. Jeg redegjør for prosessen og hvilke utfordringer jeg har møtt på. Jeg vil også beskrive kort det teoretiske perspektivet som brukes i oppgaven, og problemstillinger knyttet til dette.

I kapittel tre blir de tre kvinnefengslene kort presentert. Dette for at leserne skal få et innblikk i hvordan de aktuelle fengslene er og hvilke aktivitetstilbud som er i de ulike fengslene. Videre blir det i kapittel fire presentert generell kunnskap om kvinner i fengsel. Hva slags kriminalitet har den kvinnelige fengselsbefolkningen begått, og hvilken generell bakgrunn har de? Jeg vil også beskrive de innsattes generelle arbeids- og skolebakgrunn. Disse opplysningene danner et bakteppe for drøftelsen av de elleve kvinners oppfattelse av aktivitetsplikten.

I kapittel fem går jeg inn på hva loven sier om og hva målsetningen er med aktivitetsplikten. En forståelse av hva aktivitetsplikten er og hva den innebærer er grunnleggende for å drøfte problemstillingene jeg har valgt.

I kapittel seks, syv og åtte presenteres tre ulike oppfatninger og opplevelser av arbeidsdagen på bakgrunn av beskrivelsene til de elleve informantene. Hovedfokuset i kapitlene er å få frem hvordan kvinnene i utvalget opplever og forholder seg til arbeidet og arbeidsinnholdet. Fengselet bygger som nevnt på normalitetsprinsippet, hva tenker de innsatte kvinnene om dette?

Videre i kapittel ni ønsker jeg å se på hva det er å ha en jobb, og hva lovgiver sier at en arbeidsplass skal være. Arbeidsmiljøloven er særlig i fokus her. Opplever kvinnene i utvalget arbeidet i fengsel slik det er definert fra lovgivers side?

Kapittel ti har jeg kalt *Kjønnet arbeid*? Her går jeg kort inn på det historiske aspektet ved fengsel for kvinner og hva det innebærer, før jeg videre presenterer kvinnenenes syn og opplevelser.

I kapittel blir skolehverdagen i fengsel tatt opp og presentert. De elleve kvinnene hadde ulike motiver for å utdanne seg i fengsel, og noen opplevde problemer knyttet til det. Kvinnene forteller om sin opplevelse av skoledagen og skolerammene i fengsel.

I kapittel elleve vil jeg se på programvirksomheten, et relativt nytt satsningsområde i fengsel. Programmene er ulike former for kognitiv behandling som skal lære den innsatte alternative måter å handle på. Hvordan er informantenes kjennskap til disse programmene?

Avslutningen kommer i kapittel 13, hvor jeg oppsummerer og trekker frem hovedfunnene i oppgaven.

2 Metode

I dette kapittelet skal jeg gå inn på hvilken metode jeg har brukt, hvordan prosessen var frem mot intervjuene og hvordan intervjuene ble gjennomført. Til slutt vil jeg gjøre rede for mine etiske refleksjoner og hvordan datamaterialet ble behandlet. Men jeg ønsker å begynne med min førforståelse.

2.1 Førforståelse

Min kunnskap om kvinnelige innsatte og om fengsel er preget av det jeg har lest av litteratur, og hva jeg har lært igjennom min bachelorgrad i kriminologi, og min bachelorgrad i historie. Jeg skrev nettopp bacheloroppgaven min i kriminologi om samme tema; kvinners soningsinnhold. Dette var riktig nok en litteraturstudie, hvor oppgaven er basert på tidligere forskning. Jeg synes temaet er spennende, og de ulike problemstillingene var noe jeg hadde lyst til å forske videre på. Særlig synes jeg aktivitetssinnholdet er interessant, og hvordan kvinner opplever det å sitte i fengsel.

I løpet av det første året på masterstudiet begynte jeg som ekstrabetjent ved Oslo fengsel. Oslo fengsel er et mannsfengsel og det er ingen kvinnelige innsatte eller varetekstinnnsatte som soner her. Jobben som ekstrabetjent kan ha påvirket mitt syn på fengsel og fengselsreglene. Man får en annen forståelse av fengselet som system når man selv jobber i det, og har hatt på seg fengselsuniformen. Det må poengteres at Oslo fengsel og de tre fengslene som er for kvinner veldig forskjellige, både innholdsmessig og bygningsmessig. Dessuten hadde jeg gjennomført ti av de elleve intervjuer før jeg begynte i jobben som ekstrabetjent.

2.2 Valg av metode

Metoden er retningsgivende for hvordan forskeren innhenter empirien til forskningsprosjektet. Den kvalitative metoden handler om egenskapene hos noe, mens kvantitativ handler om mengden av disse egenskapene (Widerberg 2001: 15). Thagaard (2002:12) mener at den kvalitative metoden er svært godt egnet når man skal studere personlige temaer og sensitive forhold i informantens liv, og til å få opplysninger om enkeltpersoners opplevelse og erfaring av sin egen situasjon. Jeg bestemte meg tidlig i prosessen for å bruke intervju som metode, fordi jeg ønsket å få informasjon om de kvinnelige innsattes opplevelser og erfaringer med

aktivitetsinnholdet. I utgangspunktet ønsket jeg å gjennomføre både gruppeintervjuer og personlige intervjuer, men det ble kun gjennomført personlige intervjuer. Begrunnelsen var at jeg ønsket å få frem de personlige opplevelsene og historiene, i et gruppeintervju kan man bli påvirket av andres holdninger og erfaringer (Johannessen, Tufte og Christoffersen 2010: 135).

Thagaard (2009) ser på intervjusamtaler som et særlig godt utgangspunkt for å få informasjon og kunnskap om hvordan enkeltpersoner opplever og reflekterer over sin situasjon. Forskningsintervju er en samtale mellom meg som forsker og en informant, samtalen styres av de temaene jeg tar opp. Formålet med et forskningsintervju er å fange opp informantens beskrivelser og opplevelser av den livssituasjonen de befinner seg i. Under intervjuet er det jeg som forsker som er det fremste verktøyet for å få frem god og dekkende informasjon (Thagaard 2009), og det er jeg som har ansvaret for å få til en god samtale, følge opp opplysningene til informantene og skape en felles forståelse av det gitte tema (Widerberg 2001: 16). Jeg forsøkte under intervjuene å følge opp det informantene fortalte, for å få til en god dialog. Videre ønsket jeg å være forståelsesfull og lyttende, og kom med oppfølgingsspørsmål for å få mer utfyllende informasjon innenfor gjeldende tema.

Forskningsintervju som metode gir i større grad enn strukturerte intervjuer mulighet og rom for at interaksjonen mellom forsker og informant kommer i fokus, dette preger igjen datamaterialet som man sitter igjen med etter intervjuet (Thagaard 2009). Flere andre temaer kan komme opp ved at det er intervjupersonens oppfatning og forståelse som er styrende for samtalen. Dette er viktig fordi jeg som forsker kan anta feilslutninger, og ha andre fokusområder enn det informanten har. Det opplevde jeg under flere av intervjuene. Informantene tok opp flere andre temaer som de anså som viktige, og med særlig vekt på hva de selv så på som viktig og relevant for deres fengselsopphold. Noen av disse temaene falt utenfor oppgavens rammer.

2.2.1 Fenomenologi

Å ta utgangspunkt i de innsattes hverdag og deres opplevelser kan defineres som en fenomenologisk tilnærming. Når man er fenomenologisk orientert tar man utgangspunkt i verden, slik den som blir intervjuet ser og opplever den (Kvale 1997). Den subjektive erfaringen, den enkeltes forståelse, og erfaring for hva som gir mening for informanten er i fokus (Johannessen, Tufte og Christoffersen 2010: 82-83). Det var viktig for meg å få frem

hvordan det oppleves å arbeide eller gå på skole i fengsel, og hvilken mening det har for den enkelte informant.

Målet er å forsøke å forstå de ulike fenomenene ut fra av de perspektivene og erfaringene informantene legger frem, og deretter beskrive omverdenen slik den erfares av dem. Meninger og inntrykk blir nøkkelord, fordi jeg som forsker ønsker å forstå fenomenet fengsel, gjennom de kvinnelige innsattes øyne (Johannessen, Tufte og Christoffersen 2010: 82). Denne metoden avhenger av at informanten kommer med gode og rikelige beskrivelser. Det er det kvinnene i utvalget mener og forteller meg som blir vektlagt, og som er førende for oppgaven. Den ytre verden kommer med dette i andre rekke (Thagaard 2009: 38). Likevel er det jeg, som forsker, som avgjør hvordan budskapet skal formidles og hvilken kontekst empirien skal inngå i (Alver og Øyen 1997:168-169). Jeg vil sette opp de realitetene og opplevelsene jeg finner og se dem i sammenheng med de idealer som finnes i blant annet St.meld. nr. 27 (1997-1998), St.meld. nr. 37 (2007-2008) og straffegjennomføringsloven m.m.

I analysen av datamaterialet forsøkte jeg å finne meningsinnholdet i materialet. For å få et helhetsinntrykk og få et overblikk over temaene som kvinnene i utvalget kom med. Videre kategoriserte jeg de meningsbærende elementene for å finne sammenhenger, fellestrekk og forskjeller blant informantene (Johannessen, Tufte og Christoffersen 2010: 175-177). Kategoriene og fellestrekkene jeg fant i datamaterialet ble sett i lys av annen forskning og teori på samme felt.

2.3 Å forske i fengsel

Det å utføre forskning i fengsel og intervju innsatte er et eksempel på sensitiv sosiologi. De innsatte blir definert som en marginalisert gruppe eller svakere stilt gruppe (Hviid Jacobsen, Jørgensen og Svendsen-Tune 2002: 240). Derfor knyttes det flere etiske spørsmål knyttet til å gjøre studier av disse gruppene. Det var viktig for meg under intervjuene å poengtere at alle informantene kunne trekke seg når som helst under intervjuet, og at de ikke måtte svare på noen spørsmål som de synes var ubehagelige eller som de ikke ønsket å svare på. De innsatte er i en sensitiv livssituasjon, det er viktig og ikke bidra til noen ytterligere stigmatisering (Hviid Jacobsen, Jørgensen og Svendsen-Tune 2002: 237).

2.4 Intervjuguide

Intervjuene har en semistrukturell tilnærming ved at det er laget en intervjuguide som blir brukt i alle intervjuene. Dette gjør det lettere å skulle analysere datamaterialet for å finne forskjeller og ulikheter. Jeg har valgt å bruke en semistrukturert intervjuguide fordi det åpner for en fleksibilitet i samtalen når man kan hoppe rundt i spørsmålsoppsettet og komme med oppfølgingsspørsmål for bedre å belyse temaene (Johannessen, Tufte og Christoffersen 2010). Videre var dette et poeng fordi de kvinnelige innsatte er sysselsatt med ulike ting, og samme kvinne kan gå på skole og arbeide samtidig. Når man da snakker om hverdagen i fengsel er det naturlig at man snakker om de ulike aktivitetene om hverandre. Dette skjedde i flere av intervjuene. Denne strukturen og utformingen står i motsetning til en strukturert form hvor man er bundet av spørsmålene og rekkefølgen på dem. Men det er likevel viktig å sette seg inn i intervjusituasjonen og informantens situasjon slik at man kan stille spørsmål som er relevante (Thagaard 2009: 91).

Under utarbeidelsen av intervjuguiden var det viktig å utforme spørsmål i et språk som er lett tilgjengelig for den som blir intervjuet (Kalleberg, Engelstad og Malnes 2005; Thagaard 2009). Her støtte jeg på noen utfordringer, fordi de elleve informantene hadde svært ulik bakgrunn. Noen kunne verken skrive eller lese, mens andre var høyt utdannet. Bakgrunnen til de ulike kvinnene kjente jeg ikke til på forhånd. Hvordan jeg ordla meg varierte derfor, fordi noen av informantene ikke forstod visse ord. Da måtte jeg utdype spørsmålet eller omformulere meg. Andre igjen skjønte spørsmålene og hva jeg mente med dem.

De spørsmålene som ble stilt først var generelle, nøytrale spørsmål om bakgrunnen deres. Dette er som Thagaard (2009: 100) skriver en god måte å åpne intervjuet på, dette er ufarlige spørsmål. Alle informantene, med unntak av én informant, svarte på alle disse spørsmålene. Det ble også stilt flere spørsmål som gikk nærmere inn på fengselsoppholdene. Hvor personlige de ulike informantene ble, bestemte de selv. Noen av informantene delte personlige opplysninger og personlige erfaringer. Andre igjen snakket litt mer generelt om deres opplevelser og ønsket ikke å bli for private.

Hvor lange intervjuene var, varierte fra 20 minutter til rundt to timer. Noen av kvinnene hadde mye å fortelle og samtalen gikk lett. Med to av informantene varte intervjuet ikke så lenge, fordi den ene ikke hadde så mye hun ønsket å si, mens den siste tok Subutex og var sliten.

Jeg la vekt på å stille mange av de samme spørsmålene flere ganger, for at informanten skulle få reflektere over temaet og få mulighet underveis til komme med flere tanker om det aktuelle temaet. Jeg ordla meg da litt annerledes. Dette er også en måte å kvalitetssikre svaret på, siden enkelte hadde egne formeninger de gjerne ville komme med. Noen var veldig negativt innstilt til fengselet og uttrykte dette klart før intervjuet, men utover i samtalen falt noe av denne vektleggingen av det negative bort og de reflekterte mer uten å uttrykke denne fiendtligheten rundt fengselsstraffen. Slik følte jeg at jeg fikk en bedre rehabilitering i datamaterialet ((Thagaard 2009).

2.5 Informert samtykke

Forskningsprosjekter som inkluderer mennesker, skal bare settes i gang etter at deltakerne er informerte og har gitt sitt frie samtykke (Alver og Øyen 1997: 109). Alle aktuelle informanter fikk utdelt informasjonsskriv og en erklæring om informert samtykke. Før hvert intervju gikk jeg gjennom informasjonsskrivet for at alle informantene skulle være innforstått med intervjuets hensikt, og for at de eventuelt kunne spørre om de lurte på noe. To av informantene i utvalget er utenlandske. Jeg hadde ikke utformet informasjonsskrivet på engelsk, derfor oversatte jeg brevet muntlig. Det var ingen av informantene som hadde noe spørsmål rundt intervjuet, med unntak av to informanter som lurte på om jeg også skulle intervju mannlig innsatte. Jeg svarte nei på spørsmålet, kvinnene mente da at det ville være hensiktsmessig, for å se om det var stor forskjell. Det ble presisert at alle i utvalget kom til å bli anonymisert og at de når som helst under intervjuet kunne trekke seg om det var ønskelig, uten at de videre måtte forklare seg for meg eller fengselet. Jeg spurte videre om de var komfortable med at det ble brukt båndopptaker. Dette samtykket alle til.

En av de elleve kvinnene kunne verken lese eller skrive, og en annen kvinne hadde store skrive- og leseproblemer. Det var utfordrende, fordi jeg som forsker ikke var forberedt og hadde tenkt over dette på forhånd. I ettertid ser jeg det at jeg burde ha reflektert over denne problemstillingen i forkant, fordi tidligere forskning viser at kvinnelige innsatte har lav utdanning og flere har skrive- og lesevansker (Friestad og Skog Hansen 2004, Skarðhamar 2002 mfl.). Problemstillingen løste seg ved at jeg leste opp hele informasjonsskrivet, for at det ikke skulle være noen misforståelser og for at de skulle få kjenne til sine rettigheter og slik at de fikk spurt om det de lurte på. De to informantene ga samtykke til å være med, og hadde

ingen spørsmål rundt dette. Den ene informanten markerte samtykkeskjema ved å sette et kryss og den andre informanten skrev navnet sitt.

2.6 Gjennomføring – Tilgang til informanter og prosessen frem mot intervjuene

For å få tilgang til de valgte fengslene ble det søkt om tillatelse fra Norsk Samfunnsfaglig Datatjeneste (NSD) og Kriminalomsorgen region Øst og Sør. NSD har ansvaret for personvern innenfor norsk forskning og skal yte tjenester til forskere og studenter slik at man kan samle inndata og får tilgang til å starte et forskningsprosjekt. Deres personvernombud skal veilede og rettlede forskere om opplysningsloven. NSD er med dette et bindeledd mellom forskere og Datatilsynet (Alver og Øyen 1997: 97). Datatilsynet er et tilsynsorgan som kontrollerer at lover og forskrifter for behandling av personopplysninger blir rettmessig fulgt. Et forskningsprosjekt som inneholder personopplysninger må få godkjennelse fra Datatilsynet. I følge personopplysningsloven § 1, første ledd, skal den enkelte bli beskyttet mot at ens personvern blir krenket gjennom behandling av personopplysninger.

Proessen begynte med søknader til NSD, samt Kriminalomsorgen Øst og Sør for å få tilgang til Sandefjord og Bredtveit fengsel. I søknaden til Kriminalomsorgen ble det innsendt en beskrivelse av prosjektet og hva dette ville innebære, informasjonsskriv², samtykkeskjema³ og bekreftelse fra veileder. Samtykkeskjema ble skrevet i samråd med personopplysningsloven § 8. Her bemerkes det at datamaterialet kun kan behandles og brukes dersom den registrerte har samtykket til dette, noe som ble nøye presisert i informasjonsskrivet og samtykkeskjemaet, samt før intervjuene startet. Disse søknadene ble godkjent med forbehold om at prosjektet fikk godkjennelse fra NSD. Søknaden til NSD ble innsendt sammen med godkjennelsene fra Kriminalomsorgen Øst og Sør, sammen med intervjuguide og samtykkeskjema.

Kriminalomsorgen Sør sendte en skriftlig bekreftelse, der de ønsket at jeg også skulle søke om tillatelse fra REK, Regionale komiteer for medisinsk og helsefaglig forskningsetikk. Det var uklart for både meg og veileder hvorfor jeg måtte ha godkjennelse derfra. Etter videre kontakt med kontaktpersonen i Kriminalomsorgen Øst falt dette vedtaket bort.

² Se vedlegg 1

³ Se vedlegg 2

Både NSD⁴ og Kriminalomsorgen Øst og Sør stilte seg positive til prosjektet og jeg fikk de nødvendige godkjennelsene. Neste fase var å kontakte de nevnte fengslene. Kriminalomsorgen Øst ringte og gav muntlig beskjed om at prosjektet var godkjent, samt litt praktisk informasjon. Jeg fikk med dette også oppnevnt en kontaktperson, som var Fengselsdirektøren ved Sandefjord. Jeg ringte Sandefjord fengsel, som var positive til prosjektet og ønsket meg velkommen. Det var ønskelig fra deres side at jeg skulle komme på et morgenmøte for å presentere prosjektet og meg selv. Dette for å ufarliggjøre prosjektet og vise at det ikke hadde noe med betjentene å gjøre. Informasjonsskrivet mitt ble også hengt opp på informasjonstavlen slik at de innsatte selv kunne lese om prosjektet. Etter presentasjonen på informasjonsmøtet var det to innsatte som ønsket å la seg intervjuet. Det ble det gjort en avtale med fengselet om passende tid for gjennomføringen av intervjuene.

Jeg fikk oppnevnt en førstebetjent ved Bredtveit fengsel og forvaringsanstalt, avdeling B2 som kontaktperson. Avdeling B2 er en avdeling hvor kvinner med lengre dommer kommer etter en viss periode og i slutfasen av soningen sin. B2 ble valgt fordi jeg primært ønsket at informantene skulle være kvinnelige innsatte med lengre dommer, og Kriminalomsorgen mente at det ville være et godt sted å hente inn informasjon. Førstebetjenten informerte selv om prosjektet mitt på et morgenmøte, samt delte ut informasjonsskrivet og samtykkeskjemaet. Etter dette tok jeg kontakt med fengselet hvor de kunne melde at det var to som hadde lyst til å la seg intervjuet. Det første intervjuet ble avtalt gjennom førstebetjenten. Den andre informanten ringte personlig og hadde lyst til å avtale tid for å foreta intervjuet.

Senere i prosessen ønsket jeg å gjøre intervjuer ved Ravneberget fengsel, i tillegg til de to nevnte fengslene. Slik ville jeg dekke alle de tre kvinnefengslene som er i Norge. Ravneberget fengsel er også et større fengsel enn både Sandefjord fengsel og avdeling B2, Bredtveit fengsel og forvaringsanstalt. Det er også andre tilbud ved dette fengselet, så jeg mente det var hensiktsmessig få gjennomført intervjuer her også. Dermed ble Kriminalomsorgen region Øst igjen kontakt, gjennomføringen av intervjuer ved Ravneberget kunne la seg gjennomføre og det ble oppnevnt en førstebetjent som kontaktperson. Jeg kontaktet også NSD og informerte om endringen i prosjektet. Dette hadde saksbehandleren ingen innsigelser på, siden fremgangsmåten skulle være lik og intervjuguiden skulle være den samme som ved de to andre fengslene. Førstebetjenten som var kontaktpersonen ved Ravneberget fikk tilsendt informasjonsskrivet og samtykkeskjema. Her var det førstebetjenten som kontaktet de innsatte

⁴ Se vedlegg 3

om prosjektet, etter noen samtaler per e-post. Dette kan mulig ses på som problematisk siden det er en som er ansatt i fengselet som informerer og går til noen utvalgte kvinner for å spørre om å delta. Igjen så var all deltagelse frivillig, og kvinnene var selv positive til å bli med. Etter kontakt på e-post ble det fastsatt dato for gjennomføringen av intervjuene.

2.6.1 Verving av informanter

Utvalget baserer seg på de som hadde lyst til å la seg intervju. Det var primært ønskelig å snakke med kvinner som skulle sone en lengre dom, noe som sto klart informasjonsskrivet og som ble formidlet til kontaktpersonene, men dette var ikke et absolutt kriterium. Generelt har kvinnelige innsatte mindre dommer enn den totale fengselsbefolkningen. Det er i følge Thagaard (2002: 53) viktig å ha et utvalg som har egenskaper som gjør dem best mulig kvalifisert til å reflektere over den gitte problemstillingen. De med lengre dommer kan bedre reflektere over fengselsoppholdet, og de har en lenger erfaring med soningsinnholdet. Men det ble i intervjusituasjonen ikke kontrollert hvor lang dom de ulike informantene hadde, selv om dette kom opp under noen av intervjuene. Hvor lenge de hadde vært i fengsel da de ble intervjuet varierte, for eksempel hadde en av kvinnene nettopp begynt sin soning, mens andre hadde sonet i flere år. Dette gir også grunnlag for ulike refleksjoner over soningsinnholdet og opplevelsen, noe som i denne sammenheng blir tolket som positivt.

Intervjupersonene valgte selv å stille opp på intervjuer, noe som igjen må ses i lys av hvorfor de melder sin interesse og deres baktanker bak det å stille opp på intervju. Men man kan heller ikke tvinge noen til å stille opp, dette må gjøres på frivillig basis. En av kvinnene uttalte at hun hadde lyst til å snakke med meg fordi det ikke var stort annet å drive med i fengsel, og hun benyttet seg av alle muligheter for å snakke med et normalt menneske. Dessuten sa hun at det var hyggelig å bidra med opplysninger. Det var også enkelte av kvinnene som uttalte før intervjuet begynte at de hadde sterke meninger om fengsel og opplevelsen av fengselet.

2.7 Utvalget

Utvalget består av elleve intervjupersoner; fire kvinner fra Sandefjord fengsel, fem kvinner fra Ravneberget fengsel og to kvinner fra avdeling B2 Bredtveit fengsel og forvaringsanstalt. Kvinnene hadde ulik alder, ulik bakgrunn, og sonet ulike dommer for brudd mot straffeloven,

med ulik lengde på dommen. Det var ønskelig å ha et utvalg fra alle de tre kvinnefengslene for bedre å kunne se på hvordan fengselsoppholdet oppleves som fenomen.

Ved Sandefjord fengsel var det i utgangspunktet bare avtale med to innsatte, men to andre innsatte meldte seg til intervju. Årsaken var at den ene informanten ikke hadde begynt soningen ved informasjonsmøtet og den siste frivillige hadde ikke bestemt seg før det aktuelle tidspunktet. At flere kunne melde seg ble også fremhevet på informasjonsmøtet, slik at kvinnene fikk tid til å tenke på om de ønsket å være med.

Ved Ravneberget fengsel var det i hovedsak førstebetjenten som hadde plukket ut informanter til prosjektet, ved at hun hadde spurt en gruppe i fengselet om de kunne bli med. Det ble kommunisert til førstebetjenten at jeg primært var ute etter innsatte som skulle sone lengre dommer. Det var fem innsatte som meldte interesse til prosjektet. I dette utvalget er det to utenlandske kvinner, så intervjuene ble utført på engelsk. Dette var noe jeg ikke hadde reflektert over før intervjusituasjonen, og noe jeg tar selvkritikk på. Intervjuguiden min var på norsk, og jeg stilte de samme spørsmålene på engelsk. Ingen av de to nevnte hadde engelsk som første språk. Gjennomføringen av intervjuene gikk fint. Den ene av de to hadde litt problemer med å skjønne alle spørsmålene fordi hun ikke hadde veldig gode ferdigheter i engelsk, spørsmålene ble da utdypet og forklart.

Ved avdeling B2 under Bredtveit fengsel og forvaringsanstalt var det de to innsatte som selv meldte interesse til prosjektet. Dette etter at førstebetjenten hadde gitt informasjon om prosjektet ved et morgenmøte, og de fikk utdelt informasjonsskrivet hvor de kunne lese om prosjektet og eventuelt ta kontakt om det var noen spørsmål vedrørende prosjektet. Det ene intervjuet ble avtalt gjennom førstebetjenten, mens den andre innsatte ringte meg privat for å avtale tid. Det var imidlertid enda en innsatt som hadde meldt interesse, men intervjuet lot seg ikke gjennomføre fordi den innsatte var ferdig med dommen sin før intervjuet kunne la seg gjennomføre.

2.7.1 Intervjusituasjonen og utfordringer

Både i Sandefjord og på Bredtveit fengsel og forvaringsanstalt, avdeling B2, fant intervjuene sted på besøkesrommene. Sandefjord fengsel hadde ingen andre besøksavtaler i det tidsrommet intervjuene ble gjennomført så det var ikke noe tidspress. Det var heller ikke noe

annet naturlig sted i fengselet hvor intervjuet kunne bli gjennomført, og det ble ikke sett på som noe hinder fra min side. Alle fire intervjuene ble her gjennomført på samme dag.

På B2 ble også intervjuene gjennomført i besøksrommet. Det første intervjuet ble avbrutt før samtalen var ferdig, fordi det var noen andre som skulle bruke rommet. En av betjentene sa at vi kunne benytte oss av entreen. Intervjuet ble avsluttet i entreen, her stod vi og snakket i noen minutter før intervjuet tok slutt. Fordi det ikke var noe sted vi kunne sitte i entreen, måtte vi stå og dette ødela litt for rytmen i samtalen. Under det andre intervjuet på B2 var det ingen som skulle bruke rommet etter intervjuet, så det ble ingen avbrytelser. Etter dette intervjuet viste informanten og en fengselsbetjent meg rundt på huset, fordi jeg ønsket å få et bedre innblikk i hvordan fengselet så ut, samtidig som informanten gjerne ville vise meg arbeidsrommet, vaskerommet og selve fengselet. Videre fikk jeg se noen av de innsattes private rom, og alle fellesrommene.

I Ravneberget ble intervjuene gjennomført på et kontor. Jeg kunne da bruke så lang tid jeg ønsket, og ingen ville forstyrre under intervjuet. Kontoret var tomt og det var ikke i bruk, det var en pult og et bord med noen stoler. Intervjuene skjedde ved bordet og slik at jeg og informanten kunne se rett på hverandre. Dette var også det eneste fengselet som krevde at jeg hadde en overfallsalarm, av sikkerhetsmessige grunner, selv om ikke jeg så på dette som nødvendig. I tillegg til overfallsalarmen fikk jeg en telefon så jeg kunne kontakte førstebetjenten når intervjuet var ferdig eller om det var noen problemer. Under intervjuene var det ingen problemer med unntak av at den ene informanten, som tidligere nevnt, ikke kunne lese eller skrive. Én informant hadde litt dårlig tid fordi hun ville gjøre ferdig arbeidsoppgavene sine. I tillegg var den siste informanten sliten hun beskrev seg selv som surrete fordi hun gikk på Subutex.

2.8 Forskningens kvalitet

Validiteten i forskningen er knyttet til tolkningen og gyldigheten av datamaterialet (Thagaard 2009: 201). Det er viktig fordi analysen og slutningene man tar i oppgaven hviler på forskningsintervjuene. Målet med denne oppgaven er ikke å generalisere hvordan kvinner har det i fengsel, men heller fortelle hvordan utvalget opplever og erfarer fengselsoppholdet, og komme med mulige fortolkninger av disse skildringene.

2.8.1 Fra tale til tekst

Det å transkribere innebærer å oversette et muntlig språk til et skriftlig språk. Jeg ønsket i størst mulig grad å ivareta det informantene fortalte og hvordan de uttrykte sine opplevelser. Kvale (1997) mener at dette kan føre til en stigmatisering av informantene, ved at det kan oppfattes som usammenhengende og fordummende. Jeg har i størst mulig grad holdt meg til hvordan informantene uttrykte seg, fordi jeg synes det er viktig å beholde informantenes meningsinnhold og således ikke endre betydelig slik at meningen med hva de uttrykker blir borte.

2.9 Anonymisering

Anonymisering innebærer at det ikke blir oppgitt opplysninger og informasjon som kan identifiserer informantene (Thagaard 2009: 225-226). For å ivareta prinsippet blir alle informantene i oppgaven anonymisert, ingen av navnene på informantene blir brukt, jeg har heller valgt å lage fiktive navn på alle informantene. Annen bakgrunnsinformasjon og gjenkjennbare opplysninger er ikke brukt. For å se på og beskrive den kvinnelige fengselsbefolkningen tar jeg utgangspunkt i tidligere forskning, men jeg presenterer alder og lengde på dom.

2.10 Perspektiv

Gjennom intervjuene kommer det frem kvinnes subjektive opplevelser av og formeninger om soningsinnholdet i de tre kvinnefengslene. Jeg har valgt å presentere og vektlegge deres syn på og opplevelse av soningsinnholdet. Likevel vil kvinnes opplevelser og erfaringer bli sett opp mot de politiske målsetningene og de målsetninger som er fremlagt av kriminalomsorgen. Jeg velger derfor å fremheve og rette oppmerksomheten til den ene parten, noe som i følge Berit Vegheim (1995) ikke er uvanlig innenfor kriminologisk forskning. Ved å rette oppmerksomheten til en part får jeg kun opplevelsene og meningene til de som studeres. Mitt perspektiv er nedenfra og opp, det er de innsatte som kommer til orde og forteller om sine opplevelser. Jeg har et klart kjønnsperspektiv.

2.11 Teori og avklaring

Jeg vil nå kort gå inn på noen av de ulike teoriene jeg bruker. Dette er ikke for å presentere dem og gå i dybden, men for å avklare valget og ta opp eventuelle problemstillinger knyttet til teorien som blir brukt i oppgaven.

Smith kritiserer det faktum at sosiologien og teorier rundt mennesker er laget for og av mannen, noe som gjør det vanskelig å bruke de mannsinspirerte tenkemåter som utgangspunkt for kvinners erfaringsverden (Aakvaag 2008: 199). Kvinner erfarer og opplever verden på en annen måte enn det mannen gjør, og de har et annet ståsted i samfunnet, derfor mener hun, i likhet med flere andre (se f.eks. Carlen 1983 m.fl.), at det er problematisk å trekke kvinnes erfaringer gjennom teorier og observasjoner basert på mannen. Watterson (1996: 336) skriver: *“Imprisonment is different for women because women are different than men”*. Watterson skriver videre i samme forbindelse at alle mennesker kan erfare fengselsopphold på ulike måter, derfor er det i det store og hele vanskelig å komme med generelle teorier.

Carlen (1998; 2002) hevder at det både er en klasse- og kjønnsforskjell når det gjelder kvinner i fengsel. De er for det første ofte dårligere stilt i forhold til menn, ved at de har større og andre plager enn hva menn har (Friestad og Skog Hansen 2004; JURK 2005, 2012). Flere hevder at kvinner mottar en dobbelt staff ved at de både har begått en kriminell handling og begått et overtramp mot det som defineres som det kvinnelige (Carlen og Worrall 2004).

Disse teoretikerne mener det er viktig å ta utgangspunkt i hvordan og hva kvinner erfarer, for videre å definere og teoretisere med utgangspunkt i deres erfaringer, fordi man da vil få bedre forståelse. Videre hevder feministisk teori at de etablerte teorier reproducerer av menns dominans over kvinnene. Flere teoretikere poengterer og fremhever det at kvinner forholder seg annerledes til fengselsoppholdet enn det menn gjør. Og det vektlegges særlig meningen av det å være borte fra familien sin, og at kvinner opplever denne avstanden annerledes og tynge enn det menn gjør (Coyle 1994; Watterson 1996; Matthews 2009). Men likevel hevder Mandaraka-Sheppard (1986), som har gjort forskning på hvordan kvinner forholder seg til fengselsoppholdet i England, at det er mange likheter mellom kvinners og menns strategier. Hun skriver: *“By and large, the pattern of coping strategies in women’s prisons seemed to be a combination of some of the adaptations suggested by other writers (e.g Goffman, Sykes the Morrisons and Schrag)”* (Mandaraka-Sheppard 1986: 133).

Videre hevder blant annet Carlen og Worrall (2004) og Dobash, Dobash og Gutteridge (1986) at fengselet er laget på basis av mannen og at kvinners fengselsrammer og den kontrollen som utøves er noe annet enn hva det er for mannen. Så hvorfor da bruke teorier laget på basis av menn, og i noen tilfeller av menn? Jeg har valgt å gjøre dette i min oppgave, jeg bruker blant annet Foucault (1999, 2001), Goffman (2006) og Cohen og Taylor (1981). Teoriene blir i hovedsak brukt for å gå inn på makten i fengsel og ulike måter å posisjonere seg i fengsel. Kvinnene i mitt utvalg har flere likhetstrekkene med definisjoner, posisjoner og holdningsteori fra de nevnte forfatterne. Jeg bruker ikke disse som absolutte kategorier og utgangspunktet for å bruke de ulike teoretikerne er ikke å generalisere, men heller som noen mulige springpunkter i analysen. Teoriene gir et utgangspunkt for å se sammenhenger, og de er ikke ment som bastante beskrivelser av hvordan virkeligheten er.

3 De tre kvinnefengslene i Norge

I Norge finnes det totalt 43 fengsler, og av disse er det tre egne fengsler for kvinner. Kvinnefengslene har en kapasitet på totalt 117 plasser. Men kvinner kan også sone fengselsstraff sammen med menn i hva man definerer som blandingsfengsel, kvinnene har i disse fengslene egne avdelinger. Total fengselskapasitet for kvinner utgjorde per. 31.12.2010 191 plasser (Kriminalomsorgen 2011: 27).

Det vil nå komme en kort redegjørelse for de tre kvinnefengslene vi har i Norge hvor datainnsamlingen er innhentet.

3.1 Bredtveit fengsel og forvaringsanstalt

Bredtveit fengsel og forvaringsanstalt ligger i Oslo kommune, og er en landsdekkende anstalt for kvinnelige forvaringsdømte, domfelte og varetektsfengslede (Kriminalomsorgen 2012a). Fengselet har en avdeling med høyt sikkerhetsnivå med plass til 45 innsatte, og det er den eneste forvaringsanstalten for kvinner.

Fengselet ble for første gang tatt i bruk i 1938, etter at de kvinnelige innsatte fra tukthuset i Storgaten ble flyttet hit. Før det ble et fengsel for kvinner var det et lærehjem for unge gutter (Kvinnesoningsutvalget 1989: 129). Bredtveit var i utgangspunktet ment som et midlertidig fengsel til Ila fengsel ble ferdig og skulle bli landsfengselet for kvinner. Det ble derimot i 1949 bestemt at Bredtveit skulle forbli kvinnefengsel (Kvinnesoningsutvalget 1989: 130-131).

Fengselet har også en avdeling med et lavere sikkerhetsnivå, B2, som ligger i Bredtvetveien 2b, med plass til 19 ansatte. Straffegjennomføringsloven bygger på prinsippet at den innsatte gradvis skal tilpasses et liv i frihet, og en overføring til et fengsel med lavere sikkerhetsnivå eller omsorgsbolig skal være med på å fremme en positiv utvikling hos den innsatte og motvirke ny kriminalitet i henhold til strfgjfl. § 15⁵. Avdelingen prioriterer innsatte i frigang, forberedelse til rusbehandling i institusjon (Stifinner'n) og domssonere med lengre straffer i avslutningsfasen. Avdelingen samarbeider med andre offentlige instanser i forberedelsen mot løslatelse (Kriminalomsorgen 2012b).

⁵ "Innsatte kan, etter å ha gjennomført en del av straffen, overføres fra fengsel med høyt sikkerhetsnivå til fengsel med lavere sikkerhetsnivå. Innsatte skal ikke overføres dersom formålet med straffen eller sikkerhetsmessige grunner taler mot det, eller det er grunn til å anta at innsatte vil unndra seg gjennomføringen".

Avdeling B2 sitt fengselsbygg ser ut som et vanlig hus, det er verken gitter eller gjerder rundt for å hindre den innsatte å gå ut. Det er en stor hage som de innsatte for eksempel kan bruke når de har besøk. Det er fellesarealer som TV-stue og oppholdsrom både i første og annen etasje.

3.1.1 Aktivitetstilbud

Arbeidsdriften ved Bredtveit har ulike tilbud som trearbeid, konfeksjonssøm og tekstilarbeid, terapi i form av strikking og liknende, monteringsarbeid, veving og celloarbeid. Det er også tilbud om ulike kurs. På avdeling B2 er det en arbeidsdrift som har ulike tilbud innen tekstilarbeid, som omfatter konfeksjonssøm. I følge kriminalomsorgens nettsider produseres her ulike tekstilvarer som gensere, skjerf, ammeputer, barnekjoler og grytekluter mm. som selges i Bennys butikk ⁶ (Kriminalomsorgen 2012b).

Det er også flere jobber som innebærer vedlikehold av fengselsfasilitetene. En av disse jobbene er renhold, som innebærer ansvaret for renhold av fengselet. Det er også muligheter for å ha kjøkkentjeneste, som innebærer et ansvar for å tilberede mat de til andre innsatte. Gangjentejobben er en tillitsjobb, det er de ansatte som plukker ut en innsatt til denne jobben, og dette er et tilbud i alle de tre fengslene. Jobben som gangjente omfatter å sørge for at rommene til nye innsatte er i orden, man ordner i stand frokost og mat til de innsatte, og i noen av fengslene vasker også gangjentene fellesarealene. På B2 er det også mulighet for utejobb, noe som innebærer ansvar for fengselets uteareal, klipping av gress, planting, vedlikehold og for å sørge for at alt er i orden. I tillegg har NAV noen kurs innen data, blomsterbinding, økonomi, jobbsøkerkurs.

Grønland voksenopplæring har ansvaret for undervisningen ved Bredtveit fengsel og forvaringsanstalt og B2, de har en egen skoleavdeling på Bredtveit fengsel. Her gis det tilbud om undervisning på ulike nivåer, ungdomsskolenivå og videregående nivå. Dessuten kan skolen tilrettelegge for studier på høyskole og universitetsnivå. Det er også et tilbud om språkopplæring til enkelte utenlandske innsatte med relativt lang dom. Forøvrig er det også et tilbud om botrening (Kriminalomsorgen 2012b).

Av programmer tilbyr Bredtveit fengsel og forvaringsanstalt og avdeling B2 Samtalegrupper for kvinner - VINN. Men avdeling B2 har prosjektet Stifinner'n for kvinner, i samarbeid med

⁶ Se <http://www.bennybutikk.no/>

Tyrilistiftelsen. Dette er et tilbud til kvinner med et erkjent rusproblem (Kriminalomsorgen 2012b).

3.2 Ravneberget fengsel

Ravneberget fengsel ligger i Sarpsborg kommune og er et fengsel med lavere sikkerhetsnivå. Et fengsel med lavere sikkerhetsnivå har færre fysiske sikkerhetstiltak og mer åpenhet enn fengsler som Bredtveit fengsel og forvaringsanstalt. I fengsler med lavere sikkerhetsnivå legges det særlig vekt på at de innsatte skal ha kontakt med samfunnet.

Ravneberget fengsel ble åpnet i 2006 og det var tidligere et forsvarsanlegg. Åpningen av dette fengselet var et av tiltakene i regjeringens plan for å avvikle soningskøen. Den tidligere justisministeren Knut Storberget har sagt at Ravneberget fengsel er viktig for å videreføre et godt tilbud for kvinner (Storberget 2006). Fengselet har en ordinær kapasitet på 50 plasser (Kriminalomsorgen 2012c). Ravneberget fengsel og kvinnene i utvalget som jeg har snakket med sier at de har rom og ikke celler, noe som også står på kriminalomsorgens hjemmesider (2012c). Det er både dobbeltrom hvor man deler rom med 4 og 2 personer, samt noen enkeltrom. Fengselet har et stort bibliotek hvor de innsatte kan låne bøker, lydbøker og filmer. Det er et stort uteareal, hvor man blant annet har volleyballnett. Det er et bandrom og det er treningsrom som de innsatte kan disponere.

Fengselet ligger et stykke utenfor sentrum. Man ser tydelig at det er et fengsel, ved at det er omringet av store gjerder med piggråd på. Ettersom det er et fengsel med lavere sikkerhetsnivå blir man ikke låst inn på rommet, men oppholder seg fritt og kan i en viss grad gå ut og inn av rommet. I løpet av dagen er det 4 tellinger hvor innsatte må stille opp på oppstillingsplass ute. De innsatte blir telt på rommet sitt ved dagens siste telling.

3.2.1 Aktivitetstilbud

De fleste innsatte i Ravneberget fengsel sysselsettes i arbeidsdrift på verksted. I verkstedet blir det utført enkelt monteringsarbeid av vinduskiler. I tillegg er det tillitsjobber som gangjente, jobb i kjøkkenet, jobb i vaskeriet, utejobb og noe vedlikeholdsarbeid.

Ravneberget fengsel er tilknyttet Borg videregående skole. Her blir det tilrettelagt undervisning for de som har behov for og krav på dette.

Ravneberget fengsel tilbyr periodevis disse programmene: Samtalegrupper for kvinner - VINN, Sinnemestring, Foreldreveiledning og Trafikk og rus (Kriminalomsorgen 2012c).

3.3 Sandefjord fengsel

Sandefjord Fengsel er en avdeling under Søndre Vestfold fengsel. Hovedbygningen er et gammelt trebygg fra 1862, som i 1980-81 ble ombygd og modernisert (Kvinnesoningsutvalget 1989: 139). Det er ingen murer rundt fengselet, men et gjerde som omringer fengselet og en port med gitter som låses om kvelden. Fengselet har et fellesområde som blir brukt til fellesmåltider og som tv-stue. Det er også et uteområde hvor de innsatte kan sitte ute, eller spille badminton eller basketball.

Fengselet/avdelingen har et lavt sikkerhetsnivå med en ordinær kapasitet på 13 plasser, som er forbeholdt kvinner (Kriminalomsorgen 2012d). I følge Kriminalomsorgens nettsider tar fengselet imot innsatte med et behov for kriminalitetsforebyggende hjelpetiltak, opplæring og arbeidstrening. Fengselet prioriterer i hovedsak kvinner som skal sone lengre dommer, eller som skal avslutte soning ved et åpent fengsel, men også kvinner med kortere dommer som skal sone dommen i sin helhet ved lavere sikkerhetsnivå (Kriminalomsorgen 2012d). I Sandefjord fengsel er det ni enerom og fire dobbeltrom, og de innsatte kan gå ut og inn av rommet frem til leggetid.

3.3.1 Aktivitetstilbud

De innsatte i Sandefjord fengsel sysselsettes hovedsaklig i sømverkstedet i fengselet. Her lages det også ulike tekstilvarer, som for eksempel vinhøner⁷, vinelger⁸, zaloforklær⁹, barnekjoler og sokker blir solgt på ulike messer (jule- og påskemesse) som fengselet holder. Fengselet har i likhet med de andre fengslene tillitsjobb som gangjente, kjøkkentjeneste, renhold og vedlikeholdsarbeid. Gangjentejobben i Sandefjord går ut på at en av innsatte har jobben med å vaske fellesarealene; ganger, trapper, toaletter og bad. Hun vasker også anstalttøy som sengetøy og håndklær. Gangjenta vasker også dette for Larvik fengsel.

⁷ En vinhøne er en høne som er sydd i lappeteknikk. Brukes som pynt over en treliters dunk med vin.

⁸ En vinelg er en elg som er sydd i lappeteknikk. Brukes som pynt over en treliters dunk med vin.

⁹ Zaloforklær er enten: 1. Et pynte forklær til å ha utenpå zaloflasken. 2. Et forklær med en egen lomme til zaloflasken.

I likhet med de to andre fengslene tilbyr Sandefjord programmer etter behov. Sandefjord kan holde programmet Samtalegrupper for kvinner - VINN. Men de formidler også kontakt for de kvinnene som har behov for krisesenter for kvinner, NA (Anonyme narkomane), AA (Anonyme alkoholikere) og lignende (Kriminalomsorgen 2012d).

4 De elleve kvinnene

4.1 Kvinnekriminalitet

I denne oppgaven varierer utvalgets lovbrudd. Noen kvinner sitter for det som blir definert som alvorlige lovbrudd, mens andre sitter for mindre alvorlige lovbrudd. Hvilke lovbrudd som utvalget sitter for vil ikke bli kommentert, dette på grunn av anonymiseringen av informantene. Jeg har derfor valgt å presentere lovbruddskategoriene for den kvinnelige fengselsbefolkningen generelt. Hvilke lovbrudd kvinnene i utvalget hadde begått var heller ikke et sentralt tema under intervjuene eller i forhold til oppgaven, men likevel fortalte flertallet av kvinnene om hva de ble ilagt en reaksjon for.

Av ilagte straffereaksjoner i Norge 2011 var omtrent 14 % av disse reaksjoner utgitt til kvinner, noe som viser en klar overvekt av menn i kriminalitetsbildet (SSB 2009). Av fengselsbefolkningen utgjør kvinner 6,6 % av de innsatte, per. 1. januar 2011 var det totalt 3 866 innsatte, og av disse var 255 kvinner (SSB 2013a). Noe som viser at kvinner er en klar minoritet også i fengsel, noe som har vært en gjennomgående faktor siden fengsel ble etablert som straffereaksjon (Carlen 1998). Cain (1989: 3) skriver i denne sammenheng: *“The most significant criminological finding historically and world-wide is that most offenders are male”*.

Om man ser på de ulike straffereaksjonene finner man at kvinner i hovedsak mottar reaksjoner for mindre alvorlige lovbrudd sammenliknet med menn. Vegheim (1995) hevder at typisk mannslovbrudd er vinningskriminalitet, vold, skadeverk og forbrytelser mot liv. Med dette som bakgrunn er faktorer som kjønn, alder og sosial status viktige faktorer i kriminalitetsbildet (Høigård og Finstad 2007: 101-102).

Kvinneandelen varierer mye for ulike typer av lovbrudd. I følge SSB (2009) er det vinnings- og narkotikakriminalitet som fører til flest fengselsstraffer for kvinner, dersom man ser bort fra forseelser. Åtte av ti straffereaksjoner mot kvinner har nettopp disse lovbruddskategoriene som hovedlovbrudd (SSB 2009: 122). I halvparten av alle straffereaksjoner for forbrytelser i 2007 som ble ilagt kvinner var det narkotika som var hovedlovbruddsgruppen (SSB 2009). Narkotikaforbrytelser kan omtales som en typisk kvinnekriminalitet, men dette er ikke noe

som kun er spesifikt for Norge. Lilly, Cullen og Ball (2007: 229) har omtalt den amerikanske ”war on drugs” som ”war on women”.

Den nest største lovbruddskategorien for kvinner i 2007 var vinningsforbrytelser, som utgjorde 28 % (SSB 2008). Følgelig er også kvinnenenes deltagelse i økonomisk kriminalitet som underslag, dokumentforfalskning og bedrageri høy. Dette utgjorde til sammen 16 % av mottatte reaksjoner for kvinner i 2007 (SSB 2009: figur 11.15).

4.2 Doms lengde

Lengden på fengselsstraffen har betydning både for hvordan den innsatte opplever fengselsoppholdet, og betydning for diskusjonen og refleksjonene rundt fengselsinnholdet. På intervju tidspunktet spente soningstiden til informantene fra noen dager til flere år, dette har selvfølgelig innvirkning på opplevelsen av fengselshverdagen og innholdet. Nedenfor er det en tabell oversikt over doms lengden til utvalget.

Doms lengde:	Mellom 0,6-5 mnd.	Mellom 1-3 år.	Mellom 4-10 år	Ikke opplyst
Antall kvinner	4	3	3	1

Tabell 1. N=11

Flertallet i utvalget har lange dommer, noe som med sammenlikning med Kriminalstatistikken gir et skjevt bilde av den kvinnelige fengselsbefolkningens doms lengde. Kvinner mottar i hovedsak kortere dommer enn det menn gjør. Dette har igjen sammenheng med at de forbrytelsene kvinner blir dømt for, som oftest har en kortere strafferamme enn de forbrytelsene menn blir dømt for (Høigård 1993). 664 av 728 eller 91,2 % av alle kvinner som ble dømt til ubetinget fengsel i 2012 fikk en dom på under ett år (SSB 2013d). Utvalget i oppgaven soner dermed lengre dommer enn det den kvinnelige fengselsbefolkningen generelt mottar, noe som igjen har sammenheng med mitt ønske om å snakke med innsatte som sonet en lengre fengselsdom.

Flere av informantene i utvalget har sonet i flere fengsler, fordi de soner en lengre dom, slik at de, etter en viss periode av dommen har blitt sonet, kan bli flyttet til en annen anstalt. Avdeling B2 på Bredtveit fengsel og sikringsanstalt er en avdeling med lavere sikkerhet og

frigang for domssonere som soner lengre straffer men som er i avslutningsfasen av sin soning. Andre i utvalget har gått fra å sone i Bredtveit fengsel og forvaringsanstalt til å sone i et annet fengsel med lavere sikkerhetsnivå, fordi det her er større muligheter og friheter for den innsatte.

4.3 Alder

Alderen på kvinnene i utvalget er spredt fra 18 år til over 60 år. Dette er en stor spredning i alder og det preger naturligvis oppfattelsen av fengselshverdagen og oppholdet.

5 kvinner er i alderen 18-30 år.

1 kvinne er i alderen 30-40 år.

3 kvinner er i alderen 40-50 år.

2 kvinner er i alderen 50-65 år.

I Kriminalstatistikken finner man at alderen til de 966 kvinnelige innsatte i hele 2011 var 22,5 % av kvinnene mellom 40 - 49, og videre 21,8 % av kvinnene var i alderen mellom 30 og 39 (SSB 2013b). Om man sammenlikner utvalget i oppgaven med den generelle fengselsbefolkningen ser man at utvalget er noe yngre.

4.4 Utdanningsbakgrunn

Av de elleve kvinnene i utvalget var det fire av kvinnene som hadde høyere utdanning, det vil si universitets- eller høyskoleutdanning. Det omfatter både enkeltfag og oppnådd gradsutdanning. Fire av kvinnene hadde videregående skole som høyeste utdanning. To av kvinnene hadde ungdomsskole som utdanningsbakgrunn, og hadde ikke videre utdanning etter grunnskolen. En kvinne hadde grunnskolen som høyeste utdanning.

Tidligere forskning gjort om fengselsbefolkningen viser at det er en gruppe som ikke er et representativt utvalg av den generelle befolkningen, men heller en gruppe som er preget av et lavt utdanningsnivå, en stor opphopning av sosiale problemer og preget av fattigdom (Skarðhamar 2002). I følge en redegjørelse for utdanning i fengsel gjort i 2008 kom det frem at kvinnelige innsatte og mannlige innsatte har ganske lik utdanningsbakgrunn, men at kvinner i noe større grad enn menn hadde høyere utdanning, mens dobbelt så mange menn som kvinner hadde fullført en yrkesopplæring (Eikeland, Manger og Asbjørnsen 2008: 120).

Friestad og Skog Hansen 2004 finner i sin levekårsundersøkelse at nesten halvparten av fengselsbefolkningen har grunnskolen som høyest fullførte utdanning, og at det var en klar forskjell mellom fengselsbefolkningen og befolkningen generelt. Friestad og Skog Hansen (2004: 31) uttaler: *“Vi snakker altså ikke om gradsforskjeller, men nærmest om motsatte mønstre i de to gruppene”*. Det kom videre frem i undersøkelsen fra Eikeland, Manger og Asbjørnsen (2008: 119-120) sin undersøkelse at 92,8 % av de innsatte hadde fullført grunnskolen. 40 % av de innsatte i undersøkelsen ikke hadde fullført videregående opplæring, mens 12,9 % av de innsatte hadde en høyere utdanning.

JURK (2012) sin undersøkelse finner også at kvinnelige innsatte har et høyere utdanningsnivå enn det tidligere forskning har kommet frem til. JURK mener at dette kan ha en sammenheng med at kvinner i følge utdanningsstatistikken fra 2010 i større grad enn menn tar høyere utdanning, og at man må ta med dette i betraktningen når man ser på hvem som sitter i fengsel. I den senere tid er det også blitt hevdet at en større rettsliggjøring av samfunnet som fører til at stadig flere bli lovbrøyttere (JURK 2012: 33-34).

4.5 Arbeidstilknytning

Arbeidstilknytningen og erfaringen varierer i utvalget, og har en klar sammenheng med utdanningsbakgrunnen. Uten utdanning svekkes arbeidssøkerens posisjon på arbeidsmarkedet (Friestad og Skog Hansen 2004: 32).

Fem av de elleve kvinnene kommer ut i jobb etter endt soning. To av disse kvinnene jobbet i en tilrettelagt jobb. Seks av kvinnene kommer ikke ut i jobb etter endt soning.

Av to store levekårsundersøkelser gjort om fengselsbefolkningen kommer det frem at kun 1/3 av de spurte var i arbeid ved innsettelse, og av disse var det rundt 80 % som hadde en fast stilling (Skarøhamar 2002; Friestad og Skog Hansen 2004). I Friestad og Skog Hansen sin undersøkelse finner de at kun 14 % av kvinnene var i lønnet arbeid ved fengslingen. Videre var 26 % av kvinnene uten arbeidserfaring med en minste varighet på ett år (Friestad og Skog Hansen 2004: 33). Om man ser dette opp mot mennenes arbeidserfaring finner man en større tilknytning; 33 % av de mannlige innsatte var i lønnet arbeid ved fengslingen og kun 9 % var uten arbeidserfaring med en minste varighet på ett år (Friestad og Skog Hansen 2004: 33). Videre viser Friestad og Skog Hansen (2004:34) at blant de kvinnelige innsatte som har en arbeidserfaring, er det en overvekt av kvinner fra lavstatus- og lavtlønnsyrker. Dette kan igjen

ha en sammenheng med den sosiale klassen. Skarðhamar (2002) kommer i sin undersøkelse frem til at en overvekt av innsatte rekrutteres fra den lavere sosiale klasse.

4.6 Statsborgerskap

Ti av de elleve kvinnene i utvalget er norske statsborgere, mens to av de elleve er utenlandske statsborgere og fra europeiske land.

I JURKs undersøkelse (2012) fant de at 26 % av de innsatte hadde utenlandsk statsborgerskap. Majoriteten av disse kom fra Øst-Europa, og Vest-Europa var det den nest største gruppen (JURK 2012: 27).

4.7 Innsattes levekår

Levekår blir forstått som betingelser og mål på velferd, og som ressurser til å kunne styre eget liv (Skarðhamar 2002: 24). Det vil si, som mulige begrensninger og muligheter for valg av handling. Det er godt dokumentert at hoveddelen av fengselsbefolkningen er blant de fattigste og mest utslåtte i samfunnet (Friestad og Skog Hansen 2004; Thorsen 2004). Som Høigård (1988: 69) skriver: *“Møtet med registrerte lovovertredere er et møte med utstøtte kvinner og menn”*.

Når det gjelder kvinner i fengsel, viser flere undersøkelser at kvinner på mange områder er enda dårligere stilt enn de mannlige innsatte (Friestad og Skog Hansen 2004; Thorsen 2004). Blant annet er kvinnelige innsatte i enda større grad enn de mannlige innsatte utsatt for misbruk i barndommen, en større andel kvinner har en narkotikaavhengighet, de har som nevnt tidligere mindre arbeidserfaring og oftere fysiske eller psykiske lidelser (Amundsen 2010). *“Funnene indikerer at kvinnelige innsatte sosialt sett utgjør en svært marginalisert gruppe”* (Amundsen 2010: 35). Vegheim (1995) hevder at kjønn, alder og sosial klasse er noen av de mest utslagsgivende faktorene når man ser på kriminalitetsbilde. I følge Friestad og Skog Hansen (2004) er kvinnelige innsatte dårligere stilt sosialt sammenliknet med de mannlige innsatte, så vel som resten av befolkningen.

Likevel finner Friestad og Skog Hansen i sin undersøkelse fra 2010 at både mannlige og kvinnelige innsatte ser på deres egen sosiale status som vanlig i forhold til den generelle

befolkningen. Kvinner betrakter sin egen status høyre enn det mannlige innsatte gjør (Friestad og Skog Hansen 2010: 294).

4.7.1 Forskjell blant kvinnene

De nevnte levekårsundersøkelsene konkluderer med at kvinnelige innsatte er dårlig stilt i forhold til den generelle befolkningen. Selv om det er grunn til å hevde at flertallet av de kvinnelige innsatte er dårlig stilt og har en opphopning av levekårsproblemer kan man heller ikke se på de kvinnelige innsatte som en helhetlig og generell gruppe. Som Young og Reviere (2006: 9) skriver: *“many different types of women enter prison for many different reasons”*.

Kvinnelige fanger er like forskjellige som andre kvinner (Vegheim 1995 sitert i Sandvik 2003: 158).

Det er variasjoner og kvinnelige innsatte fra alle sosiale lag. Berit Vegheim (1995: 58) definerer i sin undersøkelse fra Bredtveit fengsel og forvaringsanstalt de kvinnelige innsatte inn i to grupper: a-typiske og b-typiske. De b-typiske kvinnene er kvinner med rusbakgrunn og som er i det samme miljøet. Mens de a-typiske kvinnene er kvinner som ikke har en rusbakgrunn eller rustilkobling, men heller opplever en avstand fra denne gruppen. Kvinnene i mitt utvalg har forskjellig bakgrunn, og det er både a- og b-typiske etter Vegheims definisjoner.

4.8 Oppsummerende om utvalgets bakgrunn

Utvalget har en høyere domslengde enn den generelle fengselsbefolkningen. Utvalgets forbrytelser har ikke blitt kommentert, men det har blitt vist til at den generelle kvinnelige fengselsbefolkningen i hovedsak er ilagt reaksjoner for narkotikalovbrudd og vinningskriminalitet. Gjennomsnittsalderen i utvalget er 36,4 år, noe som er litt lavere enn alderen på den generelle kvinnelige fengselsbefolkningen. Selv om det generelt er store likhetstrekk blant de kvinnelige innsatte, betyr det ikke at det er en homogen gruppe. I fengselslitteraturen behandles de innsatte ofte som en gruppe, men i realiteten er det en gruppe med store individuelle forskjeller. Det finnes heller ikke ett fangeperspektiv. Kvinnene har ulike bakgrunn, noe som kan påvirke deres syn på straff og hvordan opplevelsen av fengsel er.

5 Aktivitetsplikt

Straffegjennomføringsloven regulerer og angir rammene for hvordan fengselsstraffen skal gjennomføres og fullbyrdes. Straffegjennomføringslovens formål er angitt i § 2:

Straffen skal gjennomføres på en måte som tar hensyn til formålet med straffen, som motvirker nye straffbare handlinger, som er betryggende for samfunnet og som innenfor disse rammene sikrer de innsatte tilfredsstillende forhold.

Straffen har mange formål, men straffegjennomføringslovens § 2 legger to klare føringer. Straffen skal for det første gjennomføres på en måte som tar hensyn til formålet med straffen. Samfunnet ilegger straff for uønskede handlinger og være betryggende for samfunnet (Storvik 2003: 26). Den skal ha en allmennpreventiv virkning. For det andre skal den også ta sikte på å redusere faren for at den enkelte innsatte skal begå nye straffbare handlinger, straffen skal være kriminalitetsreducerende og rehabiliterende. Den skal ha en individualpreventiv virkning. Dette kommer også klart til syne i forskriftenes § 1-2, som sier: “Så langt det er forenlig med hensynet til samfunnets sikkerhet og den alminnelige rettsoppfatning, skal forholdene legges til rette for at den straffedømte gis mulighet til å endre livsførsel og hindre tilbakefall”.

Tryggheten for samfunnet er et overordnet mål for regjeringens kriminalpolitikk. Dette målet setter rammene for straffegjennomføringen og tilbakeføringsarbeidet (St.meld. nr. 37 2007-2008: 93).

Formålet med straffegjennomføringen er at den i hovedsak skal være betryggende for samfunnet, men den skal også ved hjelp av aktivitetsplikten ha en rehabiliterende effekt på den innsatte. Kriminalomsorgen skal legge til rette slik at den innsatte kan selv gjøre en egeninnsats for å motvirke fremtidige lovbrudd, ved å tilrettelegge aktivitetene etter den innsattes forutsetninger og behov, jf. forskriftene til straffegjennomføringsloven § 1-4¹⁰. Dette viser at loven har en forutsetning om individualpreventiv virkning innenfor fengselsrammene (Eskeland 2001: 107).

Hvordan aktivitetsplikten skal tilrettelegges og utføres blir definert i Straffegjennomføringslovens § 3, første og tredje ledd:

¹⁰ “Aktivitetsplikten gjelder for domfelte som gjennomfører straff eller strafferettslig særreaksjon. Varetektsinnsatte har ikke aktivitetsplikt, men skal gis tilbud om aktiviteter så langt det passer med varetektskjennelsen og påtalemyndighetens bestemmelser. Aktivitetene skal søkes lagt til rette etter den innsattes forutsetninger”.

Første ledd:

Gjennomføringen av reaksjonen skal være sikkerhetsmessig forsvarlig. Innholdet skal bygge på de tiltak kriminalomsorgen har til rådighet for å fremme domfeltes tilpasning til samfunnet. Kriminalomsorgen skal legge forholdene til rette for at domfelte skal kunne gjøre en egen innsats for å motvirke nye straffbare handlinger.

Tredje ledd:

*Domfelte har aktivitetsplikt under gjennomføringen av straff og strafferettslige særreaksjoner. Aktivitetsplikten kan bestå av arbeid, samfunnsnyttig tjeneste, opplæring, program eller andre tiltak som er egnet til å motvirke ny kriminalitet. Under sykdom eller uførhet kan aktivitetsplikten falle bort.*¹¹

Om man ser til Straffegjennomføringslovens § 3 omtales innholdet i straffen, og hvordan formålet som har blitt utpekt i § 2 skal nås. Det kommer frem at alle domsinnsatte i fengsel har en aktivitetsplikt, og det foregår som regel fra klokken 08-15 mandag til fredag.¹²

Fram til 2002 og den nye straffegjennomføringsloven hadde de innsatte i fengsel en arbeidsplikt, men med den nye straffegjennomføringsloven forsvant den gamle arbeidsplikten og den ble erstattet aktivitetsplikten.¹³ Skole, arbeid og programvirksomhet er nå en lovfestet aktivitet på lik linje. Det at aktivitetene er likestilt og man mottar de den samme dagslønnen, er en bevisst politikk ifølge St. meld. nr. 37 (2007-2008), for å motivere og få flere innsatte til å ta en utdanning, delta i de ulike programmene eller arbeide. Forøvrig må denne likestillingen av aktivitetene også ses ut fra et rettighetsperspektiv, den skal også sikre den retten den innsatte har til å ta en utdanning. Aktivitetsplikten forplikter også kriminalomsorgen til å gi den innsatte tilbud om arbeid, skole eller programmer.

5.1.1 Normalitetsprinsippet

Normalitetsprinsippet danner utgangspunktet for hvordan de innsatte i fengsel skal behandles (St.meld. nr. 37 2007-2008). Aktivitetsplikten er en stor del av det prinsippet. For det første innebærer normalitetsprinsippet at tilværelsen og hverdagen i fengsel skal gjøres så normal som mulig, men under sikkerhetsmessig forsvarlige rammer (St.meld. nr. 37 2007-2008: 22 og 108-109). “Normalitetsprinsippet er en viktig del av verdigrunnlaget for kriminalomsorgen” (St.meld. nr. 37 2007-2008: 22). Et annet viktig element i normalitetsprinsippet er at de

¹¹ Varetaktsinnsatte har ikke en aktivitetsplikt.

¹² Aktivitetstidene og dagene kan variere fra fengsel til fengsel.

¹³ Skolegang ga også dagpenger.

domfelte i utgangspunktet har de samme rettigheter og de samme forpliktelser som befolkningen for øvrig når de gjennomfører straff. Spørsmålet blir her hvordan den normale dagen *er* for den innsatte, og normal i forhold til *hva*?

Loven sier lite spesifikt om det innholdsmessige, men det vektlegges i St.meld. nr. 37 (2007-2008: 107) at: “*Departementet understreker spesielt betydningen av at innsatte i fengsel gis et sysselsettingstilbud*”. Det er kriminalomsorgen som har ansvaret for utformingen og gjennomføringen av fengselsstraffen innenfor de rammene som er definert i straffegjennomføringsloven. Tilbudet avhenger derfor av hvilken institusjon man soner ved, noe som kommer til syne i forskriftene til straffegjennomføringsloven § 3: “*Innholdet skal bygge på de tiltak kriminalomsorgen har til rådighet for å fremme domfeltes tilpasning til samfunnet*”. Det blir i forskriftene til loven definert at fengselet i samarbeid med den innsatte skal kartlegge hvilke aktiviteter som vil være best egnet under fengselsoppholdet. Aktivitetene skal være med på å redusere risikoen for gjentakelse av kriminalitet, og tilpasses for best å dekke den innsattes behov (Retningslinjene til straffegjennomføringsloven: 52). De ulike aktivitetene er en viktig del av rehabiliteringsarbeidet som skal finne sted i fengselet.

Aktivitetene skal ta utgangspunkt i den innsattes adferd, som for eksempel kriminalitet, rus, volds- og sedelighetsproblematikk. God opplæring er, i følge St.meld. nr. 37 (2007-2008: 111), ett av de viktigste virkemidlene for å få straffedømte til å mestre livet etter endt soning og det er et viktig kriminalitetsforebyggende tiltak. Det slås også videre fast i St.meld. nr. 27 (1997-98) at straffegjennomføringen skal ha fokus på aktivisering i form av arbeid, skole og programvirksomhet. De ulike aktivitetene skal dyktiggjøre den innsatte, slik at det skjer en rehabilitering mener Hammerlin (2008: 519). Samtidig vektlegges det i St.meld. nr. 37 (2007-2008: 107) at det er viktig at den innsatte generelt er sysselsatt, fordi dette støtter reintegreringen og motvirker utstøting fra samfunnet. Den innsatte skal med dette lettere bli inkludert i samfunnet ved å få arbeidserfaring eller utdanning som igjen skal gjøre det lettere for den innsatte å få arbeid etter ferdig gjennomført soning.

5.2 Arbeidstilbudet

Ti av de elleve kvinnene i utvalget jobber, og flere av dem kombinerer jobb og skole. Det er mulig å delta på flere aktiviteter samtidig i følge forskriftene til loven § 3-12, det skal være et samspill mellom arbeid, skole og programvirksomheten (Kriminalomsorgen 2004: 10). Det at

flertallet i utvalget jobber er sammenfallende med fengselsbefolkningen totalt, i følge St.meld. nr. 37 (2007-2008: 50) står arbeid for 73,1 %¹⁴ av sysselsettingstiltakene i fengsel i 2007, noe betyr at arbeid i fengsel er den største sysselsettingen. Arbeid er dermed den aktiviteten som dominerer hverdagen for de fleste innsatte.

I Straffegjennomføringsloven står det ingenting spesifikt om arbeidet, så derfor vil de innsatte oppleve å møte ulike arbeidstilbud utfra hvilket fengsel man soner i. I følge Kriminalomsorgens “*Strategi og handlingsplan for arbeidsdriften*” (2005: 4) består arbeid i fengsel av verkstedsdrift (48 %), småindustriarbeid (16 %), gårds-, landbruks- og gartneriarbeid (12 %) og tekstilarbeid (7 %). Dessuten er det også sysselsettinger i fengselets drift, herunder gangjente/gutt, renhold, kjøkkenarbeid, arbeid i tøylager/vaskeri, vedlikeholds- og reparasjonsarbeider (Kriminalomsorgen 2005: 4).

Arbeidet i fengsel er underlagt arbeidsmiljøloven, og om man ser i de politiske dokumentene og strategiene til Kriminalomsorgen kommer det frem hva som er målsettingene for arbeidsdriften i fengsel. I “*Strategi og handlingsplan for arbeidsdriften*” (2005: 5) delmål 1 heter det at: “*Arbeidsdriften skal kunne gi kompetanse for det ordinære arbeidsliv og skape reelle jobbmuligheter ved løslatelse*”. Her kommer vektleggingen av å gi den innsatte arbeidstrening tydelig frem, og det er et konkret mål om at den innsatte, ved hjelp av arbeidstreningen i fengsel, skal kunne skape muligheter for jobb etter endt soning. Denne målsetningen er svært sentral, tatt i betraktning at fengselsbefolkningen, som tidligere nevnt, generelt har en lav arbeidstilknytning (Skarøhamar 2002; Friestad og Skog Hansen 2004). Fagstrategiens delmål 2 utvider forståelsen: “*Arbeidsdriften skal være en integrert del av rehabiliteringsarbeidet i fengslene*” (Kriminalomsorgen 2005: 5). Det blir i retningslinjene 3.16 (: 51) poengtert at “*arbeidstilbudet skal søke å gi den innsatte opplæring, en normal arbeidsdag og samvær med andre*”, noe som igjen vektlegger viktigheten med at den innsatte skal oppleve en normal arbeidsdag i fengsel.

5.3 Skoletilbud

Seks av de elleve kvinnene deltar i ulike former for skolegang i fengsel. En av kvinnene går på skole på fulltid, mens de andre tar deltid. Generelt utgjør skole i fengsel 20,7 %¹⁵ av

¹⁴ Antall innsatte som har arbeid som aktivitet er ikke oppgitt, kun prosent

¹⁵ Antall innsatte som har arbeid som aktivitet er ikke oppgitt, kun prosent.

sysselsettingstiltakene i fengsel i 2007 ¹⁶, og er den nest største sysselsettingen i fengsel (St.meld. nr. 37 2007-2008). Skoletilbudet i fengsel er et tiltak som en økende andel innsatte benytter seg av. Halvparten av de kvinnelige innsatte deltok i undervisningen, noe som er en høyere andel enn den mannlige fengselsbefolkningen (St.meld. nr. 37 2007-2008: 50).

Inntil 1970-tallet var det fengslene som stod for undervisningen selv, det var fengselet som stod for ansettelsen og ansvaret for lærerne (Langelid og Manger 2005; Lien og Olsen 2008). Nils Christie kom i 1969 med kritikk av den selvforsyningsmodellen som var i fengsel, og lanserte importmodellen i et kapittel i boken ”*Modeller for fengselsorganisasjonen*” fra 1970. Christie (1970: 70-71) hevder at yrkesgruppene lett tilpasser seg og blir forankret i fengselssystemet og den sikkerhetsdimensjonen som er til stede i en selvforsyningsmodell, og derfor mister kontakt med faget sitt (Langelid og Manger 2005). Mens i importmodellen blir tjenester som skole og helsetjenester importert fra utsiden og kommer inn. Siden tidlig 70-tallet har importmodellen vært enerådende innenfor fengselet, men det er nå Kunnskapsdepartementet ¹⁷ som har ansvaret for ansettelser og det økonomiske (St.meld. nr. 27 2004-2005: 9-11).

Målet med skolen i fengsel er det samme som målet med skolen i samfunnet, noe som blir definert i St.meld. nr. 27 (2004-2005: 19): “*Opplæring i fengsel er likeverdig med tilsvarende opplæring i samfunnet for øvrig. I prinsippet er det samme tilbud av kurs som ute i samfunnet. Lærerkompetansen er den samme i fengsel som ute i samfunnet*”. I opplæringsloven er formålet, angitt i § 1, at elevene skal bli gagnlige og selvstendige mennesker. Det er også et formål at elevene utvikler; “*dugleik, forståing og ansvar i forhold til fag, yrke og samfunn*” (St.meld. nr. 27 1997-1998: 2.3).

Kriminalomsorgen er lovpålagt å tilrettelegge opplæring for de innsatte så langt dette er i overenstemmelse med sikkerhetsmessige hensyn. Kriminalomsorgen kan igjen legge begrensinger, om det synes å være i uoverenstemmelse med sikkerheten. Det er et særlig fokus på innsatte som ikke har fullført grunnskolen og videregående utdanning, fordi alle innbyggere har plikt til å fullføre grunnskoleopplæringen i følge opplæringsloven § 2-1 og § 13-3.

¹⁶ Dette gjelder også skolegang utenfor fengsel.

¹⁷ Tidligere Undervisningsdepartementet

5.4 Programvirksomhet

Programvirksomheten er ulike tiltak som søker å endre den domfeltes fremtidige handlingsmønstre, etter tanken om at den innsatte kan endre sin adferd ved å endre sitt tankesett (Kriminalomsorgen 2004: 14). Kriminalomsorgen omtaler programvirksomhet som “*påvirkningsprogrammer*”. Dette er et relativt nytt satsningsområde i fengselet, og det første kognitive ferdighetsprogrammet “*Ny-start*” ble holdt i 1996. Programmene gjennomføres som kurs, undervisning, ferdighetstrening og strukturelle samtaler. Programmene som finnes for kvinner i fengsel er: Samtalegrupper for kvinner - VINN, sinnemestring, foreldreveiledning og trafikk og rus.

Det er fengselsbetjentene som holder de ulike programmene, til forskjell fra skolen som har importmodellen til grunn. Det er heller en selvforsyningsmodell, noe som har skapt debatt om fengselsbetjentens dobbeltrolle, altså om det kan ses som problematisk at betjentene skal være en omsorgsperson samtidig som han eller hun har ansvaret for sikkerhet og kontroll. Det er helt frivillig å delta i et program. Programmene utgjør en liten del av aktivitetene i fengsel, i 2007 utgjorde dette kun 1,7 %¹⁸ av sysselsettingstiltakene (St.meld. nr. 37 2007-2008: 50).

Dette er den offisielle målsettingen og det lovverket som ligger til grunn for de ulike aktivitetene. I de neste kapitlene vil det bli belyst hvordan de elleve kvinnene i dette utvalget opplever de ulike aktivitetene i fengsel, og hvordan de forholder seg til og opplever dette.

¹⁸ Antall innsatte som har arbeid som aktivitet er ikke oppgitt, kun prosent

6 En meningsfull arbeidsdag

Arbeidet i fengsel har forskjellige betydninger for de innsatte. Hvilken mening man tillegger arbeidet og hvordan man forholder seg til arbeidsdagen kan ha mye å si for hvordan man opplever arbeidsdagen og hvilken betydning den har. Noe som igjen har betydning for hva den enkelte innsatte får ut av fengselsoppholdet og fengselshverdagen. Igjennom intervjuene uttrykte kvinnene måter å forholde seg til arbeidet på, det vil nå igjennom tre kapiteler bli presentert tre ulike holdninger og oppfatninger av arbeidsplassen.

6.1 Når fengselet legger til rette: “Jeg er bare fornøyd jeg, bare fornøyd”

Anita soner fengselsdommen sin i et åpent fengsel. Hun liker å fylle hverdagen med aktiviteter og uttrykker selv at hun ønsker å få mest mulig ut av oppholdet. Mye av dette vektlegges i at hun synes arbeidet er morsomt i den forstand at hun får lov til å utfolde seg og skape ting. I forkant av intervjuet lurte hun på hvor lang tid intervjuet ville ta, fordi hun hadde mye å gjøre på jobben og ville gjerne avrunde tidsnok til å få mest mulig ut av arbeidsdagen. På mitt spørsmål om det var noe press på eller noen krav til henne, svarte hun at hun utformet arbeidsdagen sin selv. Kari var også veldig ivrig etter å vise meg hva hun drev med: “*Du må bli med meg ned etterpå da, så du kan se alle de fine tingene som jeg lager nede på veven*”.

Anita: En vanlig arbeidsdag? Jeg står opp når klokken er seks på morningen, og begynner på jobb når klokken er halv syv. Det er fordi jeg har to jobber da.

S: Valgte du å ha to jobber selv?

Anita: Ja, jeg spurte om det selv. Begynner klokka halv syv på gangjentejobben min, også jobber jeg frem til klokka er halv åtte. Spiser frokost. Også begynner den egentlige jobben kvart over åtte, men begynner rett etter frokost da. Så da begynner jeg i veven. Eller delvis med veven da, fordi jeg er også seks timer med skolegruppen i uka.

Anita kan beskrives som en innsatt som er positiv innstilt til fengselet, hun trives godt i begge jobbene sine og på skolen. Hun begynner arbeidsdagen sin tidligere enn hun må. Anita synes arbeidsdagen og arbeidsinnholdet er gøy og gleder seg til å gå på jobb.

Anita: Man må være litt strukturert, så går det bra. Det er jo gøy da vet du.

Anita har tidligere sonet to fengselsstraffer og har derfor erfaring og kjennskap til hvordan fengselet fungerer, de tidligere dommene har hun sonet i andre fengsler. På spørsmål om det var vanskelig å komme i og omstille seg til fengselstilværelsen svarer Anita følgende: *“Nei, jeg har ikke noen problemer med å omstille meg. Veldig flink til å omstille meg”*. Hun har tidligere hatt store rusproblemer, men opplever selv at hun har overvunnet dem.

Anita: Vel, jeg trengte pause fordi jeg har gått rundt i aktiv rus. Jeg var død fire ganger i januar liksom, så jeg trengte pause. På en måte kan jeg si det at oppholdet her reddet livet mitt faktisk. Når du tenker på livet ute kontra det å komme inn her, og liksom få ting på avstand etter du har gått ti år på kjøret liksom. Så, det reddet livet mitt.

Hun opplevde at når hun kom i fengsel fikk hun en ny sjanse til å strukturere livet sitt, og hun finner mening med arbeidet i fengsel. Anita sier selv: *“Du trenger struktur, alle mennesker trenger struktur”*. Hun forteller at dette for henne har ført til at hun har kommet ut av en vanskelig russituasjon, og overvunnet de hindringer hun har møtt. Anita har nå en positiv erfaring med å jobbe: *“Det å mestre noen ting det gir bedre selvtillit, det gjør det ass”*. For Anita har dermed arbeidet utstrakt mening i det at det for henne representerer en ny retning i livet.

Anita: Jeg kjenner liksom ikke meg sjæl igjen jeg ass. Det har skjedd så mye. Jeg har endelig våkna etter ti år med rus, ikke hatt ett nykert øyeblikk på ti år. Også kommer jeg inn hit også plutselig bråvåkner jeg, det tok jo noen uker før jeg landet ikke sant.

Larsson (1994 sitert i Sandvik 2002) hevder at det er vanskelig for rusavhengige å kunne leve et normalt liv etter å ha levd en avvikende livsstil i en lang periode. Det er ikke det å slutte med rus som er vanskelig, men det å komme inn i en ett nytt sosialt miljø som skal erstatte det man tidligere er vant med (Frantzsen 2001). Anita poengterer at det er lenge siden hun har hatt en normal jobb, men hun har vært med i et lavterskeltilbud. Hun har et ønske om å fortsette å jobbe når hun kommer ut av fengsel. Anita mener fengselet har hjulpet henne med å komme inn i en normal rutine, og hun fremhever at hun trengte en endring i livet:

Anita: Fengselet har ikke forandra meg, jeg har forandra meg. Fengsel skaper ikke meg, forandrer ikke meg, det gjør ikke det.

S: Det har ikke påvirket deg?

Anita: Oppholdet har forandret meg i positiv grad, men det er jeg som har gjort forandringen, det er ikke fengselet.

Anita trekker frem at det er den innsatte selv som må ønske å endre seg, og forteller at hun tidligere ikke var klar for en endring og omstrukturering. Selv om Anita ikke mener at det er

fengselet som har endret henne og at hun står for endringen selv, er det likevel på grunn av fengselsoppholdet at denne endringen har skjedd.

6.1.1 “Du må ta tak sjæl”

Cohen og Taylor ga i 1981 ut boken “*Psychological survival: the experience of long-term imprisonment*”, og her utviklet de tre ulike psykologiske tilpasningsformer for å forklare hvordan langtidsinnsatte "overlever" fengsel. Tilpasningsformene er laget på bakgrunn av deres observasjoner fra høysikkerhetsfengselet Durham Prison for menn. Den ene kategorien *jailing* kan brukes til å forstå Anitas tilpasningsform i fengsel. *Jailing* beskriver de innsatte som fokuserer på det livet de har bak murene. Det er innsatte som ønsker å få mest mulig ut av fengselsoppholdet (Cohen og Taylor 1981). “*Jailing involves cutting oneself off from the outside world and attempting to construct a life in prison*” (Cohen og Taylor 1981: 162). Anita viser til det at hun selv har tatt kontrollen og egen innsats, hun *utnytter* de mulighetene som er i fengsel.

Anita: Det er noe du må ta tak i sjæl ass, det er ingen som kommer og prakker på deg en masse greier hvis du ikke spør om det. (...) Det er kun deg sjæl som lager deg sjæl, det er ingen andre som kan gjøre noe med det. Det kan være liksom noen som støtter og veileder deg.

Anita har selv lyst til å arbeide mens hun soner, og mener man som innsatt selv må ta ansvar og initiativ for dette. Hun trives godt med arbeidsdagen og med arbeidsoppgavene sine, og gleder seg til å komme på jobb hver dag. Anitas utsagn kan ses i sammenheng med hva som står i straffegjennomføringsloven § 3: (...) “*Kriminalomsorgen skal legge forholdene til rette for at domfelte skal kunne gjøre en egen innsats for å motvirke nye straffbare handlinger*”.

Anita: Jeg blir bra behandla. Hvordan du møter mennesker er sånn du blir behandla selv. Er du negativ så blir du behandla negativt. Er du positiv så blir du behandla sånn.

Anita har, som Cohen og Taylor (1981) beskriver, konstruert og skapt seg et meningsfullt liv innenfor murene og forsøker å kutte båndene til det rusmiljøet hun var en del av på utsiden, men hvorvidt hun faktisk har kuttet livet på utsiden helt av er vanskelig å si. Og hun fokuserer, som Cohen og Taylor også skriver, på å få mest mulig ut av fengselsoppholdet, noe som vises ved at hun har to jobber i tillegg til at hun får skoleundervisning. Videre poengterer Cohen og Taylor (1981: 157-158) at adferden den innsatte har i fengsel, henger sammen med den

adferden man hadde før man ble fengselet, altså deres personlighet og deres livsfilosofi. Anita har en plan for hva hun ønsker å oppnå med soningen.

Anita: Det er ingen som kommer inn her som er kjempe; Jippi, her kommer jeg og er i fengsel lissom. Det ække det ass, det ække noe positivt med å komme i fengsel for en sjøl. Ikke hvis en har visjoner og framtidsutsikter, og vil gjøre noe med livet ditt lissom.

Anita vektlegger flere ganger under intervjuet at man må ha en indre motivasjon til endring, og hun gjør et poeng av den selvstendige utviklingen som har skjedd igjennom fengselsoppholdet. Hun er selv bevisst på å gjøre fengselsoppholdet til en positiv erfaring og tar tak i sin egen situasjon. Samtidig som hun likevel nyanserer fengselsoppholdet, og visjonene.

Anita: Jeg er her kun for å sone dommen min og kun det. Jeg er kun et menneske jeg og, jeg har mine mangler og feil.

Vegheim (1995) som har gjort en studie i Bredtveit fengsel og forvaringsanstalt mener at så lenge de innsatte opplever at de kan dra fordeler av fengselet, innfinner de seg med fengselslivet.

6.1.2 Normalitetsprinsippet

Hvordan Anita beskriver og opplever arbeidsdagen må også ses opp imot normalitetsprinsippet som blir definert i St.meld. nr. 37 (2007-2008). Normalitetsprinsippet er en viktig del i straffegjennomføringspolitikken, og danner som nevnt utgangspunktet for hvordan behandlingen av de innsatte i fengsel skal foregå. For det første går normalitetsprinsippet ut på at tilværelsen under soningsoppholdet skal være så normal som mulig. Normalen henviser til et ideal og ikke det som er definert hos den enkelte innsatt. Likevel skal alt foregå under sikkerhetsmessige forsvarlige rammer. Justis- og beredskapsminister Grete Faremo (2012) skriver i et innlegg i Dagsavisen blant annet følgende om normalitetsprinsippet: *“Bare ved å la fengselstilværelsen nærme seg en form for normaltilstand, kan vi hjelpe de innsatte med å ta de grep som skal til for å klare å komme tilbake til samfunnet”*.

Prinsippet går videre ut på at fengselet ikke skal være mer tyngende enn nødvendig, og den innsatte skal selv ta ansvar og initiativ under soningen (St.meld. nr. 37 2007-2008: 108-109). Anita tar initiativ i jobbsammenheng og på fritiden i fengselet, noe hun får positive

tilbakemeldinger på fra fengselet. Anita forteller her om når hun ønsket å vitne under en Gudstjeneste.

Anita: Jeg spurte sjæl jeg, jeg bare hjertet mitt og magen min knøt seg. Vil du det sa han, det er ikke normalt tenkte jeg. Men jeg tenkte nå har jeg driti meg ut, å herre min hatt. Men så kom jeg veldig i tvil og sånn da. Kanskje det ikke var så bra det der, kanskje jeg skal droppe det. Så spurte han ikke noe mer, men når jeg først har sagt det så skal jeg gjøre det. Har fått veldig mye positiv feedback på det. Veldig mange her som ikke tør mye.

Om vi ser tilbake til Anitas arbeidsplass, så opplever hun en handlingsfrihet.

Anita: Det er frihet under ansvar ikke sant.

Et annet element i normalitetsprinsippet er at de innsatte har de samme forpliktelser og rettigheter som befolkningen for øvrig, noe som for eksempel vises igjennom aktivitetsplikten (St.meld. nr. 27 2004-2005: 13). Foucault (2008) mener at det er et ønske om å normalisere den innsatte, utfra det de som har makten definerer og mener at er det normale. Man skal ved ulike former for tiltak skal sørge for at den innsatte regulerer livet sitt etter de interne reglene, og som en følge av dette skal den innsatte endre seg mot det normale.

Anita: Hva jeg får ut av jobben? Em. Du vokser jo ikke sant, du ser jo at du har resultater hver dag, og det er veldig givende. (...) Det gir muligheter liksom. Det å mestre noen ting det gir bedre selvtillit, det gjør det ass.

I følge Drægebø (2006), som har skrevet rapporten “*Miljøarbeid i fengsel*”, er arbeidsdriften med på å fremheve det normale. Selve arbeidsdriften er et viktig aspekt i treningen av de sosiale og kognitive ferdighetene hos den innsatte. Drægebø (2006: 41) skriver: “*Trolig er arbeidsdriften en av de mest normaliserte virksomheter de innsatte erfarer i fengsel*”.

S: Trives du i jobben?

Anita: Ja, ja, ja. Jeg storrives i den. Jeg har ikke lyst til å slutte.

Anita opplever arbeidsdagen nettopp som normal og hun beskriver arbeidsdagen som meningsfull. Hun omtaler jobben sin på en positiv måte, og snakker om arbeidet sitt med en stolthet. Dette understrekes ved Anitas utsagn om at hun ikke har lyst til å slutte i jobben.

6.1.3 Følgelig klient?

Anitas prosess kan også ses i sammenheng med Goffman (2006) sine observasjoner fra boken “*Anstalt og menneske*”. Goffman sin studie er fra 1955-1956, og er gjennomført på en stor psykiatrisk institusjon med rundt 70000 klienter i USA. Goffman har laget beskrivelser og en forståelse av den totale institusjon. Hans perspektiver, observasjoner og temaer kan likevel brukes til å forstå det moderne fengsel, fordi det tar utgangspunkt i de ulike prosesser og forhold som oppstår i en total institusjon.

Goffman (2006) ser blant annet på hvilke prosesser klienter gjennomgår, og hvordan den innsatte innenfor den totale institusjonen velger å skape seg selv, og videre hvordan de ulike subkulturer og ulike livsformer oppstår i den totale institusjonen. Han skiller mellom primære og sekundære tilpasningsformer. *Den primære tilpasningsformen* er de som utfører den aktiviteten som er forventet at de skal gjøre i institusjonen. Det er de innsatte som tilpasser og innfinner seg med livet i den totale institusjonen, og oppfører seg i tråd med institusjonens regler (Goffman 2006: 139). Den innsatte utvikler en egen livsform innenfor institusjonen, så handlingene og det innholdsmessige får mening. “*Han blir til det normale, programmerte medlem*” (Goffman 2006: 145). De innsatte som tilpasser seg institusjonslivet og reglene belønnes. I St.meld. nr. 37 (2007-2008: 109) står det følgende: “*De som gjør seg fortjent til det, kan få flere fordeler enn de som ikke gjør seg fortjent til det*”. Et annet viktig poeng som Goffman (St.meld. nr. 37 2007-2008: 145) tar opp er at de med den primære tilpasningen bidrar til en stabilitet i institusjonen.

Goffman (2006) sin beskrivelse kan brukes til å forstå Anita. Hun er en innsatt som gjør slik som institusjonen ønsker og forventer. Hennes identitet som rusavhengig er skiftet ut med en identitet som en pliktoppfyllende arbeider i fengsel. Anita uttrykte tidligere i kapitlet at fengselsreglene var nyttige fordi de skapte en struktur. Hun synes ikke arbeidssituasjonen er håpløs, for Anita representerer den snarere et håp om en fremtid. Dette har mye å si for hvordan hverdagen hennes er i fengsel. Særlig arbeidsplassen har en stor mening for Anita, hun stortrives og har ikke lyst til å slutte. Men det må også poengteres at fengselet har tilrettelagt for henne, ved at hun har fått en jobb som i stor grad er tilpasset hennes forutsetninger og muligheter.

S: Hvordan fikk du den jobben?

Anita: Nei, XX spurte meg om jeg hadde lyst til å veve. Og ja sa jeg. Jeg elsker å veve, jeg elsker å skape tinge med fingra jeg.

Anita har også tillitsjobben gangjente. For å få denne jobben kreves at den innsatte i stor grad har tilpasset seg institusjonens regler og rutiner (Lien og Olsen 2008: 50). Det er fengselsbetjentene som bestemmer hvem som skal ha jobben som gangjente. Det er til en viss grad en ettertraktet jobb fordi man får ekstra betalt.

Anita: Dem sier det at den gjeveste jobben i fengsel er en gangjente. (...) Det er jo tillitsjobber ikke sant, det å være gangjente det er jo tillitsjobb. Tillit.

Bourdieu (1999) er en sosiolog og antropolog, som skriver blant annet om makten i samfunnet. I *“Disposisjonens og posisjonens etikk”* skriver han om handlinger og strukturer. I denne sammenheng refererer Bourdieu til Goffman (2006), og skriver at aktøren som tilpasser seg innenfor den totale institusjon ikke anses som en trussel. *“Man kan uten frykt overlate vedkommende de meste ansvarsfulle oppgaver fordi han ikke kan gjøre noe for å fremme sine egne interesser uten at dette samtidig tilfredsstiller apparatets forventninger og interesser”* (Bourdieu 1999: 165). Anita selv mener at fengselet har gode rammer, og hun ønsker å utnytte de muligheter som er i fengsel. Det som er sentralt anliggende i St.meld. nr. 37 (2007-2008) er også grunnleggende viktig for Anita og hvordan hun ønsker å gjennomføre fengselsoppholdet. Anita mener at det er hun selv som får utbytte av arbeidserfaringen og arbeidsdagen, og at straffen på en så måte virker positiv.

Det som skiller Anita fra Goffman (2006) sine definisjoner og observasjoner *“den primære tilpasningsformen”* er at hun gjør mer enn hva som er forventet av henne, og hun er generelt positiv og trives i fengsel. Det som er forventet av den innsatte i følge St.meld. nr. 37 (2007-2008: 20) er at den innsatte selv følger opp aktivitetsplikten sin og jobber aktivt med å komme tilbake til samfunnet. Ytterligere blir det fremhevet av Justis- og politidepartementet¹⁹ at det er opp til den enkelte innsatt og selv ta ansvar for soningsoppholdet, *“Arbeidet er avhengig av den straffedømte selv. (...) Den viktigste garantisten er likevel den domfelte og vedkommendes motivasjon”*. (Prop. 1 S 2009-2010: 63). Det er altså den enkelte innsatte som selv er ansvarlig for endringsarbeidet. Anita uttalte tidligere i kapitelet at hun ønsket en endring, og mener at mulighetene hun får i fengsel kan hjelpe henne ut av rusbakgrunnen sin. Også Justis- og beredskapsminister Grete Faremo (2012) uttalte det samme i et innlegg der hun skriver skriver: *“Hovedgarantisten er den innsatte selv, som må innfri kravene”*.

¹⁹ Fra 1818 – 2012 het departementet Justis- og politidepartementet, det har nå skiftet navn til Justis- og beredskapsdepartementet. Det vil bli referert til Justis- og politidepartementet for dokumenter før 1. januar 2012.

I Goffman (2006: 145) sine beskrivelser er ikke nødvendigvis de innsatte positive til arbeidsoppgavene, men gjør det som er forventet av dem for å tilpasse seg livet i institusjonen. Anita er positivt innstilt til arbeidsdagen, hun uttrykker at hun gleder seg til arbeidsdagen og hun har en positiv assosiasjon med arbeid. Jobben er for Anita meningsfull, og en sentral del i hvordan hun opplever fengselet. Hun har selv valgt å ha to jobber, i tillegg til at hun går på skolen. Dermed bryter med noe av det Goffman finner i sine observasjoner som er hentet fra en stor institusjon. Imidlertid opptrer hun i tråd med de forventinger som er fra myndighetenes side.

6.2 Når fengselet legger til rette: “Jeg har vært heldig med fengselet, jeg har fått frie hender”

En annen innsatt som i stor grad deler Anitas oppfatning er Kari. Kari har eneansvaret for uteområdet ved et åpent fengsel.

Kari: Vi har morgenmøte som vi har halv ni, også er det da jobb kvart på ni til tre. Vi har lunsj mellom halv elleve og tolv. Også ett par pauser og sånn.

S: Hva gjør du i løpet av arbeidsdagen?

Kari: Ja, det er det som er så deilig med å jobbe ute. Jeg legger opp dagen selv så det kommer helt an på. Jeg ser på yr [værmeldingen] dagen før, så klipper jeg gresset hvis det er fint vær, så må det rakes også har jeg sådd og planteet og liksom ja spadd. Også har jeg solbærbusker som jeg må ta vare på. Jeg har masse plener da, både foran og bak. Også å klippe hekk og ja, det kommer helt an på hva som må gjøres. Klippe ugress og forskjellige ting.

Kari synes arbeidet er innholdsrik og utfordrende, og hun ønsket selv å jobbe med utearealet. Anita og Kari har begge til felles at de har jobber som de trives veldig godt i. Kari, som Anita, ønsket å vise frem arbeidet sitt til meg, og forklarte seg om det med en stolthet.

Kari: Ja, hvis du ser bak der [peker ut vinduet] så er det masse solbærbusker. Ganske deilig. Vi har ikke så mye annet. Men mye fint å se på, det er en fin hage. Jeg kan vise deg etterpå. Det kommer epler også, det er deilig.

Kari omtaler jobben sin og arbeidsdagen sin som tilfredsstillende og utviklende. På samme måte som Anita trives Kari trives med arbeidsinnholdet, og hvordan arbeidsdagen hennes er lagt opp.

Kari: Så sånn sett så har jeg vært heldig med fengselet, at jeg har fått jobbet ute, jeg har fått frie hender. Så det liker jeg. Også har jeg funnet ut at jeg liker dette veldig godt. De har gitt med muligheten til å oppdage det.

Kari opplever at arbeidsmulighetene er positiv. Det å ha en positiv og utviklende opplevelse og erfaring av fengselsoppholdet blir vektlagt i St.meld. nr. 37 (2007-2008: 22): “Straffegjennomføringen skal ikke være mer tyngende enn nødvendig”. Imidlertid erkjenner Kari at det å være og det å leve i fengsel er vanskelig. Hun har ikke noe ønske om å komme tilbake til eller bli i fengsel, selv om hun har uttrykker at det formålstjenlig med de mulighetene og erfaringen hun får.

Kari: Altså, jeg fikk lov til utearbeidet fordi jeg var heldig med XX fengsel så fikk jeg lov å jobbe i urtehaven der og alt mulig. (...) Der var det tomater i urtehaven og sånn. Vi fikk beskjed om hva som skulle gjøres, men jeg fikk velge ut urter og sånn selv. Så nå håper jeg det går bra med dem. (...) Så kom jeg her [til det andre fengselet] så sa jeg at jeg kunne jobbe ute om jeg kunne. Det fikk jeg.

Kari mener at fengselet har vært flinke til å lage et arbeidsopplegg som passet henne, og det hun ønsket å drive med. I forskriftene til straffegjennomføringsloven, § 1-4 står det: “Aktiviteten skal søkes lagt til rette etter den innsattes forutsetninger”. Det var fengselsbetjentene som spurte hva hun likte å jobbe med, og om hun kunne tenke seg å prøve et slikt yrke, som førte til at hun fikk utejobben. Underveis i soningen har hun byttet fengsel, men Kari fikk også her lov til å fortsette med den typen arbeid hun ønsket.

Kari: Du, de lager eget opplegg for deg. Det er faktisk veldig bra synes jeg. Jeg synes de legger opp ting som er veldig riktig for oss. Det synes jeg. Vi er heldige.

6.2.1 “Frihet under ansvar”

S: Hva er positivt mener du?

Kari: Ja, det er at jeg får være ute. Jeg får lov til det. Og det er jo frihet under ansvar også på en måte. Jeg blir ikke beordret til noe som helst: det må jeg gjøre, det må jeg gjøre og det må jeg gjøre. Samarbeid med de ikke sant [betjentene], sånn ting skal bli gjort og det er det. Jeg er fornøyd egentlig med alt jeg.

Mandaraka-Sheppard (1986: 178) skriver at orden og disiplin er essensielt og sentralt i fengselet. Men verken Kari eller Anita opplever tilstedeværelsen av disiplinen i arbeidsdagen, noe som kan ha en sammenheng med at de begge soner ved åpne fengsler. Det de begge vektlegger som viktig er at de i stor grad har frie hender til å utforme arbeidsdagen selv.

Kari: Derfor er det veldig deilig å jobbe ute. Det er ikke betjentene eller sånn, det er egentlig veldig bra.

Storvik (2003: 124) skriver at innsatte kan utføre arbeidsoppgaver som for eksempel gressklipping uten tilsyn “(...) kan også skje uten tilsyn dersom det ikke anses betenkelig ut ifra en sikkerhetsmessig vurdering”. Kari vektla under intervjuet det at hun får gå fritt innenfor fengselsmurene og styre arbeidsdagen slik hun selv ønsker, med den forutsetning at hun fullfører arbeidsoppgavene sine. Det er ingen betjenter som *passer på* eller *vokter over* Kari, og hun har et større handlingsrom gjennom å på egen hånd styre sin arbeidsdag. Selvstendigheten i fengselet og i arbeidsdagen virker sentralt i hvorfor Kari opplever at fengselsoppholdet er positivt.

Arbeidsplassen er i dagens samfunn et uttrykk for hvem vi er, og fungerer som en inngangsmulighet og en bekreftelse på at man lever et normalt liv (Lien og Olsen 2008). “*I vårt senindustrielle samfunn er det også en tiltagende forståelse av arbeidet som et ”uttrykk for hvem man er”*” (Rose 1999 sitert i Lien og Olsen 2008: 13). Denne bekreftelsen er viktig, siden forskning viser at flertallet av innsatte, og da særlig kvinner, har en svak tilknytning til arbeidslivet før soning (Vegheim 1995; Skarøhamar 2002; Friestad og Skog Hansen 2004). Flere av kvinnene i utvalget definerte som normalt å ha en jobb, en vanlig uttalelse var at når de kom ut av fengsel ville de ha en normal jobb og leve et normalt liv. Det normale blir et mål i seg selv. Kari opplevde at arbeidsplassen som vanlig, eller så vanlig og normalt man kan få det i fengsel.

Kari: Det er så normalt det kan bli da. Nei, fengsel det er, det er mye mer intenst enn det jeg trodde det skulle være.

Det kan derfor hevdes at Karis arbeidsdag lever opp til normalitetsprinsippet, altså at fengselshverdagen skal være så normal som mulig, jf. St.meld. nr. 37 (2007-2008). For Kari er det arbeidet hun gjør i fengselet en jobb hun kunne hatt til vanlig i samfunnet. En annen ting som er viktig i forhold til Kari er at hun i jobben har en avstand fra det fengselsaktige. Hun har også fått lov til å utvikle seg selv på arbeidsplassen, og hun ser på jobben sin som meningsfull.

6.2.2 Hell i uhell

Kari: Jeg er jo heldig. Vi er i fengsel og det er liksom muligheter, også er det noe med meg. Jeg klarer ikke ha det så tungt rundt meg hele tiden. Jeg blir veldig sliten av det, og hvis det alltid er klaging og alltid sutring og sånn. Det orker jeg ikke, da distanserer jeg meg litt fra det.

I likhet med Anita kan Kari's strategi i fengsel ses opp mot Cohen og Taylors (1981) tilpasningsstrategi *jailing*. Kari har konstruert og tilpasset seg et liv innenfor fengsel, hun prøver bevisst å skape seg en meningsfull tilværelse i fengsel, men med hjelp fra fengselsbetjentene. Hun har fått seg jobb i fengsel som hun trives med og som betyr mye for selve soningsoppholdet og hverdagen i fengsel. Det er en måte å distansere seg fra den realiteten at man er i fengsel.

Ikke desto mindre mener hun at arbeidserfaringen vil ha stor betydning for fremtiden. Dessuten forteller Kari at hun har bevisst tatt et oppgjør med seg selv, hun forteller:

Kari: Det var veldig hardt da. Gravd ordentlig i søppelkassa mi. Jeg har funnet ut hva jeg vil, jeg vil egentlig jobbe ute med gartneri eller noe. Det er veldig bra. Funnet ut at jeg aldri skal tilbake til fengsel. Det har forandret meg sånn at jeg ser positivt på tingene og jeg har blitt glad i meg selv igjen. Jeg ser fremover, jeg gleder meg til å se fremover. Det gjør jeg.

S: Hvordan har den endringen foregått da?

Kari: Ja, det er jeg selv som har gjort det. Men takket være fengselet at jeg har gått igjennom det. For jeg har vært i fengsel. Jeg vet ikke om det hadde skjedd hvis jeg ikke hadde vært i fengsel.

Kari har en fremtidsrettet og selvbevisst strategi, endringen har kommet av et situasjonsbestemt tilfelle, fengselsoppholdet. Kari ønsker å fylle tiden med noe meningsfullt, hun er fremtidsrettet og ønsker å benytte seg av de mulighetene som er i fengsel. Dette blir også vektlagt av Justis- og beredskapsminister Grete Faremo (2012), som mener at det innholdsmessige er det viktigste: "Slik kunne vi frigjøre nok ressurser i kriminalomsorgen til å ta fatt på den viktigste oppgaven: Å fylle soningen med noe meningsfylt innhold, slik at flere innsatte opplever soningen som utviklende og rehabiliterende".

Kari: Man må glede seg over små ting da. Også er jeg positiv.

Som tidligere nevnt vektlegger Cohen og Taylor (1981: 157-158) nettopp det at den innsattes verdier og holdninger har mye å si for hvordan man overlever et fengselsopphold og hva man kan få utrettet i fengsel. Både Anita og Kari er generelt positive og har en positiv holdning,

noe som de selv mener er viktig for å *overleve* eller *takle* fengselsoppholdet. Det er også noe som blir vektlagt fra lovgivers side, den innsatte skal selv gjøre en egen innsats for å motvirke nye straffbare handlinger jf. straffegjennomføringsloven § 3. Egeninnsatsen til Kari kom først etter at hun hadde fått et godt arbeidstilbud. Forøvrig blir det poengtert i retningslinjene til straffegjennomføringsloven at fengselsbetjentene skal drive med motiverende arbeid ovenfor den innsatte, slik at den innsatte gjennomgår en endring. Denne endringen må skje innenfor fengselets gitte rammer og strukturer. Det står skrevet i retningslinjene til straffegjennomføringsloven 1.4 (: 7) at:

Gjennomføringens innhold skal bygge på individuelle behov og forutsetninger og støtte domfeltes vilje til å bryte med kriminaliteten. Domfelte skal motiveres til å arbeide målrettet for å gjennomføre straffen på en måte som reduserer faren for tilbakefall til kriminalitet.

Om man ser Karis beskrivelser opp mot denne målsettingen kan det sies at Kari har klart nettopp dette, hun forteller:

Kari: Heldig og uheldig med å komme i fengsel, det er blant annet noe bra også. Jeg har funnet ut at jeg vil jobbe med gartneri, eller ute eller naturen. Jeg synes hagen har vært helt fantastisk å jobbe i her. (...) De har gitt meg muligheten til å oppdage det. Jeg har funnet ut hva jeg vil, jeg vil egentlig jobbe ute med gartneri eller noe. Det er veldig bra.

Kari trekker flere ganger frem at hun har vært heldig med å komme nettopp til dette fengselet, og heldig med de mulighetene hun er gitt. Det virker ikke som hun tok det forgitt at hun skulle få en relevant jobb i fengsel. Det som understreker at Kari er fornøyd med arbeidet i fengsel hun ønsker å fortsette med denne typen arbeid etter fengselsoppholdet. Hun fremhever at fengselet har gitt henne muligheten til å oppdage dette, og prøve seg på nye områder som hun tidligere ikke hadde gjort. Et av de utpekte målene som blir fremhevet av kriminalomsorgen (2004) er at aktivitetene skal hjelpe den innsatte til et normalt liv etter soningsoppholdet. Det blir blant annet definert slik: “Den domfelte skal når dommen er sonet, være bedre skodd for et liv uten kriminalitet” (Kriminalomsorgen 2004: 4).

S: Får du noe kursbevis?

Kari: Jeg spurte faktisk om det i går. Jeg skal søke den naturskolen. Da har jeg lyst på en attest herfra. Da sa de; gjør det noe at det er friomsorgstempel på? Nei, sa jeg.

Altså, jeg kommer ikke til å ha det på CV-en min at jeg har sittet i fengsel, men når jeg søker skole eller på en jobb så skal jeg nevne det, for det har vært en del av meg. Men det skal ikke bli et tema, nei. Jeg har gjort meg ferdig nå.

Hvordan Kari skal gå frem for å realisere et ønske om å få seg en jobb er hun ikke sikker på, hun har heller ikke fått et opplegg rundt det. Kari er positiv og gleder seg til å komme tilbake til samfunnet igjen. Dette er noe som skiller Kari og Anita, Anita uttrykker ikke en bevisst strategi for hvordan hun ønsker å få en jobb etter soningsoppholdet. Det viktige for Anita var å gjøre noe meningsfullt og begynne med en rusbehandling. I følge Friestad og Skog Hansen (2010) er kvinnelige innsatte mer positive til livet etter soningen enn hva mannlige innsatte er. De finner at nær 9 av 10 kvinner mener at deres sjanse for å ikke begå ny kriminalitet etter endt soningsopphold er gode. *“In spite of the fact that many have experienced failure at this task before (as attested to by their history of previous imprisonment), a large majority think they can make it this time”* (Friestad og Skog Hansen 2010: 295).

6.3 Fengselet som arbeidsplass: “I get a lot of experience”

Christina er en tredje innsatt som er positivt innstilt til arbeidet. Hun jobber i vaskeriet, og trives med dette.

Christina: Yes, I am cleaning the clothes for everyone. Ten person each day. And the bed sheets, the towel, then the working clothes. I work seven days. Monday to Sunday. (...) I work alone. But now, or for three months before I work gangjente for two years, and that was alone too. I was cleaning for this offices, doctors and yeah.

Christina omtaler jobben sin som en god jobb. Hun var ikke i jobb før hun ble innsatt, så hun forteller at hun ikke har så mye å sammenlikne dagene i fengsel med. Jobben i vaskeriet er i likhet med gangjentejobben definert som en tillitsjobb (Kriminalomsorgen 2012c). Denne jobben er, som tidligere nevnt, forbeholdt innsatte som har tilpasset seg institusjonens regler, og har opparbeidet seg tillit hos fengselsbetjentene. Det var fengselsbetjentene som spurte Christina om hun ønsket denne jobben.

Christina: I was happy when they asked me to clean.

Christina forteller videre at det er ingen fengselsbetjenter som overvåker eller sjekker om hun har gjort arbeidet riktig: *“No, never. They trust me”*.

Christina: Nobody is looking at what I am doing or something, even in my job. Nobody is behind me. They just let my do my things and yes. And at the end of the day when everything is finished we are free.

Det er en tillit mellom Christina og fengselet, hun har på samme måte som Kari og Anita en frihet på arbeidsplassen og selv ansvaret for utførelsen av arbeidet. De trives i jobben og har en innflytelse i hvordan de utfører arbeidet. I NOU 2010: 1 “*Medvirkning og medbestemmelse i arbeidslivet*” blir det samme som de tre kvinnene trekker frem vektlagt, det er viktig at den ansatte har en medbestemmelsesrett i arbeidssituasjonen. “*Ansattes engasjement og innsatsvilje er en svært viktig faktor i moderne og kunnskapsbasert verdiskapning*” (NOU 2010: 1: 136-137) Det virker som tillit og ansvar er viktig for kvinnene, det handler om måten de blir oppfattet som mennesker snarere enn innsatte. Kvinnene i denne sammenhengen blir forstått av fengselet som innsatte som overholder de forventninger og forpliktelser som er knyttet til dem og deres rolle. Denne tilliten innenfor fengselet viser at de blir tatt på alvor. Man er ikke bare en vanlig innsatt i den generaliserte gruppen “innsatte”, men en ansvarlig person som blir betrodd og påtar seg ansvar.

6.3.1 Arbeidsmuligheter

S: Do you think you can use your work experience in the future?

Christina: Yeah, I think so yes. If I'm working cleaning in hotel or something, now I have been cleaning here for three years. I got the experience, yes. I get a lot of experience of course. I can work on the laundry on the outside too yes. It's good work. It's good to work.

Christina er positiv med tanke på den arbeidserfaringen hun får i fengsel, det er noe hun kan bygge videre på når hun kommer ut av fengsel, og skal finne seg en jobb ute i samfunnet. Samtidig som Christina er positiv til eventuelle arbeidsmuligheter når hun kommer ut av fengsel er hun også realistisk på det faktum at hun er straffedømt, og at det derfor kan være vanskelig å få arbeid med den bakgrunnen.

Christina: I want to work with old people, in hospital or in this house for the old or something. I don't know how you call it.

Lien og Olsen (2008) mener at straffedømte utgjør en glemt gruppe i arbeidslivet, de skriver:

Tidligere straffedømte er blant de gruppene som skårer aller lavest når det gjelder sannsynlighet for å bli innkalt til jobbintervju. Det undersøkelsen illustrerer, er at tidligere domfelte i praksis ofte vil ha en ytterligere barriere i arbeidsmarkedet, i form av å overvinne arbeidsgiveres fordommer. Mulighetene for utdanning, arbeidstrening og kvalifiserende arbeidspraksis under soning synes derfor svært viktig med hensyn til integrering, sosiale nettverk og mulighet til å komme inn i – eller tilbake i – arbeid etter endt soning (Lien og Olsen 2008: 19).

Lien og Olsen sammenlikner videre de straffedømte med funksjonshemmede og deres muligheter i arbeidslivet. Det kan hevdes at tidligere straffedømte kan befinne seg i en dobbelt marginalisert posisjon i arbeidsmarkedet, fordi arbeidsgivere ofte har svært negative holdninger til straffedømte. Dette begrunnes med at straffedømte som samlet gruppe har en overvekt av psykiske funksjonshemminger og rusproblemer (Skarðhamar 2002; Friestad og Skog Hansen 2004; Lien og Olsen 2008; Amundsen 2010). De straffedømte er en gruppe som har mindre sannsynlighet for å komme i fast arbeid, dette sammenliknet med totalbefolkningen (Lien og Olsen 2008: 19-20).

S: Is this the kind of work you want to do when you go out?

Christina: No not especially, but when I go out maybe I will not have choice in the beginning. I don't know. I'm from prison, maybe a little bit hard to find a job. And maybe I have to take what they give to me, and if it's cleaning then I will clean.

Christina forteller også her at hun ikke ønsker et yrke hvor hun vasker, og at det ikke er det hun ønsker å gjøre med livet sitt. Men hun er realistisk og ser for seg at det er lettere for henne å kunne få en jobb i denne sektoren. Til forskjell fra Kari som har en tro på at hun kan få seg et yrke innen gartneri når hun kommer ut av fengsel.

6.3.2 Fangerolle?

Hvordan ønsker man som innsatt å opprettholde den personlige fasaden? Goffman (2006: 29) beskriver den personlige fasaden som måten en person opptrer og opprettholder sin sosiale identitet, igjennom en aktiv konstruksjon av den personlige fasade. Man styrer sine handlinger på bestemt måte med et henblikk på en bestemt situasjon (Goffman 1992: 26-27). Handlinger har som mål å gi og angi bestemte inntrykk. Rollebegrepet er et klassisk sosiologisk begrep, og det er knyttet forventninger og normer til en spesiell posisjon, men rollen preges også av andre roller (Hammerlin og Mathiassen 2006: 51-52). Når man soner en fengselsstraff får man utdelt rollen som innsatt, og det er knyttet plikter og forventninger til rollen. Status som en innsatt legger begrensninger på hvordan identitetsbyggingen kan foregå (Goffman 2006). Ugelvik (2012) skriver at den innsatte igjennom egen selvbeherskelse og handling kan forme seg sin identitet. På denne måten kan man skape alternative måter å distansere seg fra rollen som innsatt og påvirke synet på seg selv.

Christina: Everyone is nice to me. It's not because it's an interview or something, but with me they are really nice. They always ask me: how are you?

Christina vektlegger under intervjuet at alle ansatte i fengselet er hyggelig mot henne, og hun uttrykker at hun blir oppfattet som et normalt menneske. Det virket som det var viktig for henne å presisere under intervjuet: at hun ønsker å vise at hun er noe annet enn en innsatt, men samtidig at hun er veldig bevisst på realiteten. Becher (2007) skriver i sin masteroppgave *“Friminutt i fengsel”* at de innsatte ønsker å skape relasjoner og engasjere seg i aktiviteter som ikke er fengselsaktige. *“De innsatte reagerer mot fangerollen og fengselssituasjonen ved å samles rundt aktiviteter som ikke representerer fangerollen”* (Becher 2007: 141-142). Becher fremhever at de innsatte strever etter å finne måter de kan leve et normalt liv. Det engasjementet og den aktive holdningen den innsatte har, kan tolkes som en måte å skape avstand fra den rollen man har som innsatt. Christina trekker blant annet frem at hun har fått tillitsjobber og ansvar av fengselet. Christina soner en lang dom og mener at hun har blitt vant til fengselet og fengselsomgivelsen. Hun vektlegger særlig at hun har endret seg igjennom fengselsoppholdet, hun er ikke den samme personen som da hun kom inn i fengsel og da hun begikk lovbruddet.

Christina: I am strong now. Before I was lazy and... But now I have changed.

S: So you have changed?

Christina: Yes, oh yes. Everything, everything. I was so closed before, I was so lazy, I didn't care about anything, but now I know. No, no. (...) I'm going to be more strong, because I was so weak. I'm more social with people now, before I didn't talk to people, I was so closed at home. I'm working now, before I was so lazy. Cleaning the toilet? No, never. One million never. But now I have been cleaning for two years!

Goffman (1992) mener at roller blir tillært igjennom normer og således blir en naturlig del av oss. Videre er denne rolleatferden begrenset, og innskrenket til den interaksjonen den foregår innenfor. Det er en passende måte å utføre rollen på.

Christina: But the prison for me is a good experience. For everything I told you, I have changed and everything.

Christina ser på fengselsoppholdet som en god erfaring, for henne er det meningsfylt fordi hun får relevant erfaring og hun har utviklet seg selv. Christinas holdninger ses i sammenheng med hva Goffman (1992, 2006) beskriver som en rolleomfavnelser, hun tar villig på seg og aksepterer de regler og det arbeidet som er i fengselet. Hun har i stor grad godtatt fengselsreglene og hun spiller sin rolle som en god og flink ansatt ved arbeidsdriften i fengsel og som trives i denne rollen. Christina tar avstand fra sitt gamle jeg og skaper en identitet igjennom arbeidsplassen ved å ha en rolle som en flink og god ansatt.

6.4 Fengselet som arbeidsplass: “I try to do my best”

En fjerde kvinne som kan omtales som positiv til arbeidet i fengsel er Elisabeth, hun er en av de yngste i utvalget og er også utenlandsk. Elisabeth jobber i kjøkkenet, hvor hun forbereder maten til de innsatte.

Elisabeth: A normal workday? I start eight o'clock, and sometimes I finished around two o'clock. I come after the morning shift; it's just one girl, gangjente who comes at six o'clock. She makes the breakfast, and I come just after breakfast, I help her put everything inside because we use some plates. We have to fill up everything, after every meal. So after we have a list from the boss in the kitchen, who gives to us a list. Ye, what we have to make like brunsaus or yeah, whatever we have in that day. We also make food for XX [another prison] prison. And it's not difficult because everyone do one thing, so it's fast.

Elisabeth forteller her om hvordan en vanlig arbeidsdag er for henne. Hun trekker frem at hun gjerne skulle hatt flere utfordringer, og at hun ønsker mer ansvar. Selv om Elisabeth ikke har like mye ansvar og frihet som Kari og Anita trekker frem tidligere i kapittelet trives Elisabeth i arbeidsplassen og med arbeidsoppgavene.

Elisabeth: In the kitchen it's not the same, every day you have different you know. Okay, one thing its sauce. But everything, every day is different. So it's okay.

S: Do you make dinner?

Elisabeth: No, not dinner. The prison buy almost everything, we just make here like the sauce and the things with sauce. Like fiskebrick-pinne and things like this. The rest they buy, like fiskekake, kjøttkake and things like this, they buy everything. So we just peels the potatoes.

Maten de serverer kommer ferdig fra et storkjøkken, arbeidsoppgavene består derfor primært i å varme opp denne maten, skrelle poteter og lage saus om det trengs. Elisabeth mener at de innsatte selv burde ha laget mer av selve middagsmaten. Hun etterlyser igjen flere og mer reelle arbeidsoppgaver.

Elisabeth: I work in the week Monday to Friday. I work four days in the morning, and one days in the afternoon. This is Tuesday afternoon, because in morning I go to school in Tuesdays, every Tuesdays. And the weekend I work, me and another girl we work seven days. But the rest they work only six days. It depends because the schedule change you know, not every week but after two weeks the boss change you know.

Elisabeth jobber i kjøkkenet syv dager uken, i tillegg til å gå på skole hver tirsdag. På samme måte som Kari, Anita og Christina benytter hun seg av de mulighetene som er i fengselet. Elisabeth vektlegger at det er viktig som innsatt å engasjere seg.

Elisabeth: Yes, I try to do my best. Like the inspection in the kitchen, many times I'm sweating because I want to do my best.

S: Why?

Elisabeth: I want to, I want to. They see me and they say about me: I am good, I like to work. Because, I like to work.

Elisabeth uttrykker at hun ønsker å gjøre en god jobb, og imponere sjefene sine. Det virker som det er viktig for henne at hun blir oppfattet som en innsatt som tar arbeidet alvorlig og som gjør det hun skal. Hun er pliktoppfyllende og ønsker anerkjennelse.

Elisabeth: This work what I have now it's the most better. What I do in this prison, it's very good. I like very much.

Elisabeth forteller begeistret at hun har lært å lage mat selv. Hun synes mye av arbeidet er gøy og hun opplever at hun lærer mye. I arbeidsmiljøloven § 4-2 vektlegges det at i arbeidsplassen skal "[det] gis mulighet for faglig og personlig utvikling gjennom sitt arbeid", det skal altså være et sted for selvutvikling og selvrealisering. Hun forteller selv at siden hun er ung så har hun ikke så mye erfaring med å lage mat, men i fengselet har hun lært mye og fått erfaring.

Elisabeth: This is very good prison, its open. But it's a prison you know. And not every people it's good here.

Derimot fremhever Elisabeth at det er mange late og tiltaksløse innsatte, fordi de etter hennes oppfattelse ikke tar jobben alvorlig slik som hun gjør. For henne var det viktig å ta ansvar, og ta distansere seg fra de som hun følte sinket og ødela for arbeidsplassen.

Elisabeth: They are working slowly. It's not good. (...) Everybody have their own problem, it's too much problem you know. It's in the kitchen always it's some, misunderstanding and... Because of the language also.

Hun mener at om man ikke tar arbeidet alvorlig så legger man heller ikke så mye i dette, og det skaper en dårlig arbeidsplass. Som nevnt vektlegges det i St.meld. nr. 37 (2007-2008) at den innsatte skal ha en egeninnsats og egen motivasjon, Kriminalomsorgen mål er at: *det skal legges til rette for at lovbrytere kan gjøre en egen innsats for å endre sitt kriminelle handlingsmønster* (St.meld. nr. 37 2007-2008: 25).

6.4.1 Selvstendig

Elisabeth: Now we make vaffa. Vaffa. It's a Norwegian thing.

S: Oh, Vaffel!

Elisabeth forteller blant annet at hun har lært å lage vafler i fengsel, noe som hun skulle lage på den aktuelle intervjudagen fordi Røde Kors kom for å spille bingo i fengselet, noe hun gledet seg til. Elisabeth ønsker og liker å ha ting å gjøre, hun jobber i følge seg selv hardt.

Elisabeth: Em, what I like most? I like the most when I'm alone in the afternoon, and I like to bake cakes. It's nice. If I have everything I need, I can make. Cakes are much more difficult you know, you need a lot of stuff. I find cakes for what I have and then I make it.

Når man er i fengsel er man fratatt friheten, og mye av beslutningsmyndigheten og kontrollen er tatt fra den innsatt, og man har ikke i like stor grad som ute i samfunnet muligheter til å gjøre ting på sin egen måte. Den tapte selvbestemmelsen kan føre til at man som innsatt føler seg maktesløs. Når Elisabeth får lov til å lage kaker som hun selv ønsker og bestemmer er det med på å skape en frihetsfølelse, det er noe hun har kontroll over. Hun gjør det selv til sin arbeidsoppgave å lage kaker og så videre til seg selv, de andre innsatte og til arrangementer som skjer i fengselet. Smith (2002) sitert i Giertsen 2012: 68) hevder at det å spise kaker eller søtsaker er en måte kvinner i fengsel kan skape en kontroll over hva man spiser, og det er en måte å gjenvinne selvrespekten på. Det blir derfor en måte å bryte ut av hva Goffman (2006) definerer som det standardiserte livet.

Elisabeth vektlegger at hun liker best når hun er alene, og kan lage det hun selv bestemmer og har lyst på. Her kan man trekke en parallell til hva Ugelvik (2011) skriver, man kan påvirke sin egen posisjon igjennom matlaging. “(...) praksiser knyttet til mat er sentrale i fangenes arbeid med å skape seg et handlingsrom med tilhørende følelse av autonomi” (Ugelvik 2011: 179). Nå må det bemerkes i denne sammenheng i forhold til Ugelvik sine observasjoner (som også refererer til Godderis 2006) at Elisabeth ikke gjør noe ulovlig, hun har tillatelse til å på eget initiativ lage for eksempel kaker. Det er likevel en selvstendig og uforpliktet handling.

Elisabeth: I started to make cakes. I just take a recipe from the Internet. But it's finally very good. Before I never cook, I just helped my mother. I'm just XX years so. But it's good you know. I've learned many things. When I go outside I know. It's not the same like XX food, but it's one start. I know how to use things.

Foucault (2002) skriver at handling på handling eller, *conduct of conduct*, er en måte å forstå makt på. Makten setter grenser for subjektets utfoldelse, og man opplever å komme i en hjelpeløs og passiv rolle. Ved å være et handlende subjekt har man rom for å forme sine egne handlinger (Foucault 2002). Selv om dette i denne sammenheng gjelder en liten ting som å lage kaker eller vafler blir det en viktig del i det at man får en medbestemmelsesrett, og man har et større handlingsrom. Kari uttaler i lys av dette: *“Man må glede seg over små ting da”*. Flere av de andre kvinnene også bemerket at de små gledene blir til store gleder i fengsel. Verken kjøkkensjefen eller fengselsbetjentene forteller Elisabeth at hun skal bake en kake, men hun gjør det av sin egen frie vilje og som hun selv ønsker. På denne måten har hun selv makt til å bestemme hva hun skal lage. Selv om Elisabeth i en viss grad har frie tøyler, synes hun de innsatte burde ha mer ansvar og mer kontroll over utførelsen av arbeidet. Men Elisabeth har også klare meninger om hvordan arbeidet burde utføres.

6.5 Systuen: “Det er jo gøy da”

Inger jobber i fengselets systue. Her produseres det ulike artikler som selges ved fengselsutsalget, i forbindelse med ulike messer eller de innsatte kan lage ting som de kjøper selv.

Inger: Jeg hadde aldri tatt i en symaskin siden barneskolen. Så når jeg kom inn der og så det var systue, så tenkte jeg dette er ikke noe for meg. Men når man først setter seg ned og klarer å lage en ting og det faktisk ser allright ut så blir man litt gira da.

Inger trekker frem at hun har lært seg å sy. Dette er noe hun ikke har drevet med siden kunst og håndverk på grunnskolen. Andre i utvalget forteller at systuen som arbeidsplass kan være interessant for de som ikke fra før kunne sy og beherske en symaskin, mens for de som allerede hadde denne kompetansen ble det lite interessant.

S: Så du har lært deg å sy?

Inger: Ja, det har jeg. Også har jeg lært å strikke da. På vranga faktisk. Det har jeg ikke kunnet før. Det lærte jeg for noen dager siden. Så nå har jeg strikket så fælt at jeg har vondt i fingra.

Inger forteller her at hun opplever en mestringsfølelse og vektlegger at hun opplever en glede av å kunne klare å skape noe og lære seg noe nytt. Men likevel er det en klar forskjell fra Ingers arbeidshverdag, og på den andre siden Anita, Kari, Christina og Elisabeths arbeidsdag. Inger er ikke selvstendig på samme måte, hun lager for det meste ting som hun blir fortalt og

forklart. De fire andre forteller om en endringsprosess og at arbeidsdagen står i sentrum for deres positive opplevelse av fengselet. Inger har ikke en frihet eller selvstendighet på arbeidsplassen slik de fire nevnte over har. Det å kunne få lov til å gjøre ting selv eller på sin egen måte har mye å si på selvfølelsen og eierskapet til arbeidet. Inger derimot trekker frem at hun synes det er gøy fordi det er noe nytt, og hun mestrer nye ting. Hennes opplevelse blir derfor litt på siden av hva Anita, Kari, Christina og Elisabeth forteller.

S: Hva betyr jobben for deg?

Inger: Tja. Man blir jo litt fornøyd da, når man klarer og får til noe. Litt sånn mestringsfølelse. I hvert fall når jeg ikke hadde noen erfaring med det fra før av, trodde det skulle bli helt umulig. Men når man først klarer det så var det litt moro også. Det er vel egentlig det. Også får man jo nye ting da [latter].

Men Inger har også en annen oppfatning av systuen som arbeidsplass, noe som blir vist i de to neste kapitlene.

6.6 Avsluttende bemerkninger

Anita, Kari, Christina og Elisabeth har til felles at de har egen motivasjon og vilje til å jobbe, mye av det bunner ned i at de synes det er gøy å jobbe. De er i det hele positive til arbeidet de gjør, selv om de har klare formeninger om hva som ikke fungerer og hva som fungerer. De har en indre motivasjon. Arbeidsdagen og dens betydning gjør soningsoppholdet lettere å gjennomføre. Et annet fellestrekk er at disse fire jobber stort sett alene og kan gå fritt mens de fullfører arbeidsoppgavene sine. Det virker som om ansvaret og medbestemmelsesretten er av stor betydning for Anita, Kari, Christina og Elisabeth og deres forhold til og opplevelse av arbeidsplassen i fengsel. Inger på den andre siden opplevelsen av mestring er det som gjør arbeidsplassen interessant. Det er arbeidsoppgaver hun ikke har så mye erfaring med, derfor synes hun det er spennende å prøve noe nytt og få en ny erfaring.

7 Meningsløst arbeid

I forrige kapittel trakk jeg frem fire innsatte som opplevde arbeidsdagen som meningsfull og la særlig vekt på at det er en hensikt med arbeidet de gjorde. Dette kapittelet handler om de som synes det motsatte, altså de som opplever arbeidet som meningsløst. Hvorfor opplever de her arbeidsdagen som håpløs? Det trekkes særlig frem to arbeidsplasser; systuen og verkstedet.

7.1 Systuen - Lite utviklende

Fire av de elleve kvinnene i utvalget jobber i systuen. Arbeidsoppgavene innebærer, som nevnt i kapittel 5, produksjon av ulike artikler og gjenstander som selges ved fengselets utsalg eller ved ulike messer som holdes i regi av fengselet. Eva forteller om en vanlig arbeidsdag:

Eva: Vi møter på systua halv ni. I forkant er det fellesfrokost. Der jobber vi til klokken 15.00. Da kan vi sy ting som skal selges her på messa. Også kan vi sy private ting.

Men imidlertid har Eva problemer med å se hensikten og meningen med arbeidet:

Eva: Men det er ikke noe, for meg så er det ikke noe utviklende, kontra det å lære noe nytt på skolestua for eksempel. Ta opp noe fag og sånt. Jeg lærer ikke noe nytt der inne. Men jeg ser det andre som lærer mye mer enn meg, som kanskje ikke har sydd så mye.

Eva sin oppfatning av arbeidsdagen er i kontrast til hva de fire kvinnene fortalte i det foregående kapittelet. For dem var arbeidsplassen et sted de fikk utvikle seg, de synes hverdagen er spennende og det betydde mye for fengselsoppholdet. Eva opplever systuen som lite utviklende arbeidsplass.

S: Har arbeidet noen mening for deg?

Eva: Nei.

S: Lærer du noe nytt da?

Eva: Nei, ingenting.

I kriminalomsorgens “Strategi og handlings plan for arbeidsdriften 2005-2008” (2005) står det følgende om innholdet for arbeidsdriften:

Arbeidsdriften skal legge til rette for en trygg og sikker sysselsetting av alle innsatte. Innholdet i sysselsettingen skal kunne tilføre ferdigheter og kunnskaper, og styrke innsattes mulighet for arbeid etter løslatelse (Kriminalomsorgen 2005: 6).

Eva opplever ikke arbeidet sitt som kvalifiserende, og hun uttaler at hun ikke lærer noe nytt. Hun kunne beherske en symaskin fra før, så derfor var ikke det innholdsmessige i systuen noe nytt eller utviklende for hennes del.

Eva: Jeg er jo glad i å sy og drive med håndarbeid, så for meg er det veldig bra. Men det gir meg for lite.

Samtidig som Eva kritiserer systuen som arbeidsplass, innrømmer hun likevel at hun trives. Det er arbeidsoppgavene som for Eva blir for enkle. Eva har ikke en utdanning innenfor tekstilproduksjon, men forteller at hun av og til syr på fritiden. I St.meld. Nr. 27 (2004-2005) fremheves det at om arbeidsdriften skal møte de målsetninger som er satt, må den gi ha et kompetansegivende innhold, det står:

Arbeidstilbudet skal gi den innsatte opplæring, en normal arbeidsdag og samvær med andre. En arbeidsgruppe som har vurdert arbeidsdriften, peker på at dersom arbeidsdriften skal ha habiliterende effekt, bør arbeidet være yrkesmessig kompetansegivende (St.meld. Nr. 27 2004-2005: 21).

Tidligere forskning viser at kompetanse og utdanning er det som i sterkest grad påvirker muligheten til arbeid i dagens samfunn (Bliksvær og Hansen 2006 i Lien og Olsen 2008: 20). Hva de innsatte lærer og de muligheter som finnes vil derfor en stor betydning for livet etter fengsel. Dette vil være avgjørende for om de har en reell mulighet for å komme inn på jobbmarkedet etter soningsoppholdet. Eva trekker derimot frem av det ikke har noen mening for henne, og videre uttrykker hun at det ikke vil styrke hennes muligheter på arbeidsmarkedet. Nå må det også tas med i betraktning at Eva hadde en fast jobb før soningen, og kommer ut i en fast jobb.

Johanne: Ja, det er en liten systue her. Der hekler de grytekluter så det griner.

Fengselet hekler grytekluter så det griner.

S: Er det mange som er der?

Johanne: Det varierer litt for det er veldig stort gjennomtrekk her. Så lærer de hvordan de hekler da. Så skal de hekle med brunt der, og litt grønt der [illustrerer med hendene]. (...) Det er bare for at de skal være sysselsatt med noe og at fengselet skal kunne tjene inn litt penger på deg. Også blir man satt til sånne oppussingsprosjekter, rundvask av rom når noen flytter ut for eksempel. Det er sånne drittjobber som alle kunne gjort, du trenger jo ikke være i et fengsel for å lære å gjøre det. (...) Jeg unner dem absolutt en befrielse fra gryteklutene. Gjøre noe annet.

Johanne trekker frem noe av det samme som Eva, hun opplever at arbeidsinnholdet er for enkelt og man får ikke ordentlige arbeidsoppgaver. Johanne mener at det å hekle grytekluter

er en ydmykende arbeidsoppgave fordi det gir inntrykk av at man ikke er kvalifisert til å ha ordentlige arbeidsoppgaver. Det oppleves som en dobbel ydmykelse at på den ene siden er en innsatt og på den andre siden blir satt til enkle og ikke-kvalifiserende oppgaver. I forrige kapittel trakk jeg frem fire innsatte som opplevde en kvalifiserende og reelle arbeidsforhold, Johanne og Eva sine opplevelser står i en kontrast til dette. Johanne jobber ikke i systuen lenger.

S: Har du lært noe nytt der inne da [på systuen]?

Marit: Nei. Nei [latter].

Mathiassen (2011) undersøker i rapporten *“Perspektiver på kvinders dagligdag i danske fængsler - Erfaringer med kvinders og mænds fælles afsoning”* som handler om kvinnelige innsatte i Danmark. Mathiassen skriver følgende om arbeidet: *“Gennemgående for mange kvinder i undersøgelsen er, at de ønsker sig meningsfulde beskæftigelsesmuligheder”* (Goffman 2006: 117). Flere av de elleve kvinnelige innsatte i utvalget gir uttrykk for det samme som Mathiassen finner; det er et sterkt ønske om å gjøre noe meningsfullt soningsoppholdet. De ønsker mulighetene til en kvalifiserende og ordentlig arbeidsplass men får ikke tilbud om det. En stor del av Mathiassen sitt utvalg omtaler også arbeidet som *“ensfomige”* og *“kedelige”* (Goffman 2006: 117). Flere av kvinnene i utvalget mitt opplever ikke at de møter en arbeidsplass i fengsel, men en aktivisering. Johanne og Eva uttrykker at arbeidsplassen er der kun fordi kriminalomsorgen er forpliktet til å sysselsette de innsatte. Lien og Olsen (2008) finner lignende i sin rapport *“Like sikkert som snø”* som tar for seg arbeidsdriften i fengsel:

Noen steder forstås arbeidsdriften mest som en blanding av ”oppbevaring” og produksjon, og statusen til disse delene av fængselsdriften vurderes deretter. Andre steder ser det derimot ut til at arbeidsdriften betraktes som en viktig arena for å tilføre og bygge opp kompetanse. (Lien og Olsen 2008: 7).

Marit: Også det negative er at du, jeg føler i hvert fall at jeg ble satt til noe jeg overhodet ikke er interessert i.

De innsatte sysselsettes med ulike arbeidsoppgaver i fengsel. Det er det enkelte fengsel som skal legge opp arbeidsvirksomheten slik at alle innsatte kan delta i sysselsettingen, og derfor vil arbeidet og arbeidsoppgavene varierer fra fengsel til fengsel (Juss-buss 2007: 48-49). Det virker derfor tilfeldig om den innsatte kommer et sted som møter sine behov og interesser, den innsatt kan være heldig eller uheldig med tanke på arbeidsplass. Marit er kanskje uheldig med hvilket fengsel hun gjennomfører soningen med tanke på arbeidsdriften og muligheter.

Som trukket frem i forrige kapittel poengterte Kari at hun var heldig med fengselet og de arbeidsmuligheter hun har. Hun har funnet seg en jobb hun trives i og som hun verdsetter.

7.1.1 Avstand fra det normale?

S: Hva tenker du om jobben?

Inger: Jobben skal være meningsfull. Her sånn så føler jeg ikke det.

Inger mener at en normal arbeidsplass skal være meningsfull og givende, men arbeidsplassen i fengsel er ikke normal. Dette er i strid med St.meld. nr. 37 (2007-2008) sitt mål om at fengselshverdagen i størst mulig grad skal gjenspeile samfunnet. Goffman (2006: 19) skriver at i den totale institusjon kan det forekomme en rolleberøvelse. I fengsel er man som innsatt fratatt sin rolle som en vanlig ansatt og heller ilagt en rolle som først og fremst en innsatt. Jeg tolker det slik at flere av kvinnene gir uttrykk for at de ikke opplever et arbeidsforhold, men heller et sted hvor de skal være mellom 08-15. Det er noe de må gjøre på dagtid og det er en del av fengselsstraffen. Inger har i likhet med hva Eva og Marit tidligere har uttalt problemer med arbeidsoppgavene, og selve yrket som hun utøver på arbeidsplassen. Selv om hun synes det var gøy å prøve noe nytt.

Eva: Du blir fort monoton her inne.

I foregående kapittel skrev jeg om fire kvinner som opplevde arbeidsplassen som meningsfull fordi de likte hva de drev med og hadde muligheten til å skape sin egen arbeidsplass. For dem innebar arbeidsplassen en frihet og det skapte en avstand fra fengselsstraffen. Eva sin opplevelse av arbeidsplassen står som en klar kontrast til dette, hun trekker heller frem at systuen er negativt og lite utviklende. Det kan ses i sammenheng med hva Lien og Olsen (2008) skriver om arbeidsplassen som oppbevaring. Eva, Marit og Johanne definerer systuen som en uinteressant og ensformig arbeidsplass, noe som også er en annen oppfatning enn hvordan de fire kvinnene i forrige kapittel opplever arbeidet.

7.1.2 Motstand?

Ingen av mine informanter, med unntak av en viss grad av Inger og Eva, omtaler systuen som en interessant og meningsfull arbeidsplass. En slik holdning til arbeidsplassen kan ses i forhold til det å gjøre motstand til fengselet. Motstandsteoriene går blant annet ut på at den innsatte på ulike måter gjør opprør mot fengselet på ulike måter. I forrige kapittel ble den ene

tilpasningsformen, den primære tilpasningsformen, til Goffmans (2006) introdusert, jeg ønsker nå å gå inn på den andre tilpasningsformen: *den sekundære tilpasningsformen*. Tilpasningsformen kan belyse motstand, og innsatte som omgår den primære tilpasningen.

I enhver social organisation stilles der officielle forventninger om, hvad deltageren skylder sin institution. (...) Vi finder, at deltagerne på en vis måde underslår sig for at godtage det officielle syn på, hvad de bør ude organisationen og få du af den – samt bag om dette igjen hvilken salgs personlighed og verden, de skal acceptere for sig selv (Goffman 2006: 223).

Goffman (2006) går blant annet her inn på hvordan den innsatte tar avstand fra den etablerte rollen som innsatt og til en viss grad utfordrer det etablerte systemet. Fordi de ønsker å endre situasjonen sin noe som de ønsker å oppnå ved å bruke ulike midler. Det er innsatte som ikke tilpasser seg institusjonen på samme måte som de innsatte gjør i den primære tilpasningsformen.

Det er to typer innenfor den sekundære tilpasningsformen: splittende, og de samlende/ beherskede. Den beherskende ligner i en viss grad på den primære tilpasningsformen, og det er denne jeg legger til grunn i denne sammenheng. Goffman (2006: 145) skriver om denne gruppen: *“De indpasser sig i eksisterende institutuonelle strukturer uden at indføre krav om radikale ændringer; de kan i virkeligheden åpenlyst afværge foreteelser, som ellers ville være splittende”*.

Line: Det er greit egentlig. Men det blir ensformig da. Det blir jo ensformig og kjedelig.

Hverdagen er preget av en meningsløs arbeidssituasjon, noe gjør at noen av kvinnene uttaler at arbeidet går sakte, og man produserer kanskje ikke så mye som man kunne gjort. I NOU 2010: 1 (2010: 16) står det følgende om produktivitet på arbeidsplassen: *“Produktivitets- eller ressursargumentet understreker at ansattes innflytelse er et virkemiddel for økt produktivitet og verdiskapning”*. Har man som ansatt en innflytelse eller medbestemmelsesrett vil også produksjonen på arbeidsplassen øke, men arbeidsdriften og produksjonen i fengslene har ikke til hensikt å tjene inn penger men heller “gå i null” (Lien og Olsen 2008: 36). Flere av kvinnene ønsker å unngå arbeidet, og søkte om å få gå på skolen eller ønsket seg til andre jobber. Ingen av kvinnene uttaler i sammenheng med systuen at de har fått ansvar eller tillit, noe som er til forskjell fra hva de fire kvinnene i det forrige kapittelet. De har tillitsjobber,

ansvar og til mer relevante jobber, noe som var mye av begrunnelsen for hvorfor de opplevde arbeidsdagen som meningsfull.

S: Så du føler at det er nedverdiggende [systuen]?

Johanne: Ja, jeg gjør egentlig det. Vi hadde håndarbeidet på skolen ikke sant. Jeg kan godt sette meg ned og hekle kjoler til barnebarnet mitt, men det er fordi jeg har lyst til det selv. Det er noe jeg kan bruke og disponere selv ikke sant. Men, å sitte og gjøre idiot ting for fengselet, bare fordi fengselet ikke gidder å utvikle seg, det gidder jeg ikke, det er min protest.

Det kan for noen innsatte, som Johanne her uttaler, være ydmykende og nedverdiggende å bli satt til arbeid som oppfattes som *idiotisk*. Kvinnesoningsutvalget (1989: 308) skriver: “*Man må regne med at arbeidet ikke engasjerer alle fanger. Det er slett ikke alle kvinner som har interesse for håndarbeid som søm, veving, strikking m.v.*” I arbeidsmiljølovens § 4-3 står det: “*Arbeidet skal legges til rette slik at arbeidstakers integritet og verdighet ivaretas*”. Forøvrig påpeker Goffman (2006: 19) at krenkelser ikke er unormalt i den totale institusjon. Johanne uttrykker at hun er oppgitt over arbeidsinnholdet. Også Inger, Line og Eva beskriver at de er misfornøyd med tilbudet, og at de derfor mistrives med systuen som en arbeidsplass. De vektlegger alle i hovedsak nettopp det innholdsmessige. Spørsmålet i denne forbindelsen blir da hva man lærer når man ikke opplever en dag som har mening?

Marit: Ehm. Altså, hva skal jeg si. Det er for så vidt greit nok, men det er jo, det er jo en veldig rar greie da. Det føles helt meningsløst.

Imidlertid er ingen av kvinnene i en motmaktsposisjon ved at de gjør opprør eller motsetter seg arbeidet eller fengselsbetjentene. De uttrykte sin motstand ved å ønske seg andre type jobber eller begynne på skole, for å gjøre ting de mente var hensiktsmessig for deres egen del. Problemet er at fordi det er få kvinnelige innsatte er det også lite variasjon av arbeidsplasser.

I prinsippet er kvinnene i dette kapittelet strekt uenige med sin arbeidssituasjon, men jeg vil omtale de som aksepterende. Selv om de misliker arbeidsinnholdet aksepterer de og utfører likevel arbeidet. Det er viktig å påpeke at motstand ikke behøver å bli uttrykket ved opprør eller med en atferd som ikke er godkjent i institusjonen. Det kan også uttrykkes igjennom det Goffman (2006: 138) omtaler som en “*åndelig utvandring*”. Den innsatte har en spesiell holdning ovenfor fengselet, Goffman skriver: “*(...) en særlig form for ”fravær” – en svigten, ikke fra foreskreven aktivitet, men fra foreskreven ”væren”*” (2006: 138). Kvinnene i kapittelet gir klart uttrykk for at de synes arbeidsplassen er meningsløst i den forstand at

arbeidsdagen er kjedelig og de mistrives med arbeidsoppgavene, og det er monotont i den forstand at de opplever at dagen er ensformig. Likevel er de tilstede i den forstand som Goffman beskriver.

Foucault (2001: 34-35) hevder at det finnes ulike måter å oppføre og konstituere seg moralsk når man handler i henhold til regler og lover. Det er ulike måter aktørene etablerer et forhold til reglene og om aktøren selv opplever at de har en forpliktelse til å praktisere de foreliggende regler. *“Forskjellene kan også omfatte underkastelsesmåten, det vil si den måten individet etablerer sitt forhold til denne reglen på og anerkjenner at det er forpliktet til å praktisere den”* (Foucault 2001: 35). Jeg tolker det slik at kvinnene i denne sammenheng har en forholdsvis passiv rolle. De fullfører arbeidet som er utpekt, selv om de ikke er enig i arbeidsoppgavene og rutiner som foreligger. På den måten underkaster de seg reglene, men er fraværende som Goffman skriver (2006). Flere forskere Owen (2001), Dobash, Dobash og Gutteridge (1986) og Mandaraka-Sheppard (1986) konkluderer med at flertallet av kvinnelige innsatte ønsker å holde seg unna regelbrudd og heller gjennomføre soningen uten å skape noen problemer, fordi det er mest hensiktsmessig for deres soningsforløp. Østhus (1998: 141) mener at flere av de kvinnelige innsatte er bekymret for hvilke konsekvenser det eventuelt vil føre til dersom man motsetter seg fengselsreglene. Dessuten, som Østhus poengterer, er det anstaltene som “tjener” på de innsattes måte å oppføre seg på og ikke kvinnene selv. Fengselet blir opprettholdt, mens kvinnes behov ikke kommer frem. Forøvrig kan det ses i sammenheng med at det *lønner* seg for de innsatte å følge og ikke motsette seg fengselsinnholdet. Både Foucault (2008) og Goffman (2006) mener at de ulike maktmidlene i har betydning for de innsattes atferd. I St.meld. nr. 37 (2007-2008) står det følgende:

Det er en innarbeidet praksis i strafferettspleien at god oppførsel og gode intensjoner om et lovlydig liv kan gi fordeler både under domstolsbehandlingen av straffesaken og den etterfølgende fullbyrdingen av dommen. Det kan føre til en mildere straffereaksjon eller kortere straff. Det kan også gi lettere soningsforhold og øke sjansen for prøveløslatelse (St.meld. nr. 37 2007-2008: 109)

7.1.3 Stillesittende

En hovedvekt av arbeidstilbudene for kvinner er preget av å være sittestillende arbeid. De er i lite fysisk aktive i arbeidsdagen, noe som ble et tema under intervjuene.

S: Du tenker på valgmulighetene?

Inger: Ja, litt mer sånn vet ikke jeg. Bruke kroppen. For å sitte stille på en stol så mange timer, det er ganske kjipt.

Inger mente at det å sitte stille var en negativ ting med å arbeide i systuen. Hun ville heller gjøre noe hvor hun kunne være mer fysisk.

Inger: Ja, jeg synes godt det kunne vært flere muligheter enn bare å sitte og sy. At man kunne ja, mala altså jeg vet ikke. Ett eller anna annet. Brukt kroppen ikke bare å sitte stille på en stol. Ville heller ha raka løv.

S: Fordi da kunne du ha vært ute og sånn?

Inger: Ja.

Selv om Inger følte at hun lærte noe nytt på systuen jf. kapittel 6, fremhever hun her at hun heller ville hatt en mer aktiv arbeidsplass hvor hun kunne bruke kroppen. Inger hevder at hun heller vil gjøre enkel arbeidsoppgave som å rake løv heller enn å sitte på en stol i systuen. I denne sammenheng kan man trekke inn hva Foucault (2008) skriver i boken “*Overvåkning og straff*”. Kroppene skal gjøres føyelige og lydige, men samtidig også effektive og nyttige. *Hvert individ skal ha sin faste plass, og omvendt* (Foucault 2008: 128). Han fortsetter og sier at kroppene skal dresseres, korrigeres og formes, derfor avgrenses handlingsmulighetene til den innsatte. Foucault skriver at disiplineringen er likestilt med rehabiliteringen, fordi staten og fengslene tvinger individene inn i produksjonslivet. Fengselet skal forbedre den innsatte, og denne prosessen omtales av Foucault som et støpeverk. “*Støpeverket er et maskineri som skal omdanne og danne individet, før han eller hun kan reintegreres i samfunnet. Fengselet må gjøres til et slags kunstig og tvangspreget teater, hvor hele hans person støpes om*” (Foucault 1999: 224). Det er kroppen som straffes, det disiplinære systemet setter nå opp et *mønster* eller en *modell* for ønsket atferd (Ravneberg 2003). Fengselsstraffen er en innesperring, og man er ikke en fri person i den forstand at man kan bevege seg fritt.

Marit: Hvis jeg helt tatt ut av det blå skulle ønske meg noe, så ville jeg ønsket meg flere ting som gikk på fysiske aktivitet og det å være ute. Men ikke sant, det er veldig paradoks i forhold til det at du skal være innesperra.

Det synes kanskje urimelig at innsatte ønsker å drive med fysisk aktivitet når man skal sone en frihetsberøvende straff som fengsel nettopp er. Det kan kanskje tenkes at når man er fratatt denne muligheten øker også savnet etter å kunne være aktiv, og et ønske om å løsrive seg fra den monotone følelsen. Det kan også nevnes at flere av de elleve kvinnene i utvalget trakk det frem som særlig positivt når de kunne trene eller gjøre noe fysisk.

Marit: Fordi du har ingenting å se fram til ikke sant, så der kom den treninga inn igjen. Altså de dagene jeg vet det blir trening så er det mye lettere å stå opp. Jeg vet jeg ikke får lov til å være med å trene hvis jeg ikke står opp.

7.2 Verkstedet – “Vi er faktisk oppegående mennesker”

Anita: Jeg holdt på å si en hver tulling kan sitte der og montere en vindusventil liksom, og vi er ikke en flokk med tullinger her. Vi er faktisk oppegående mennesker.

Anita snakker her om verkstedet i et åpent fengsel. I verkstedet gjør de innsatte enkelt monteringsarbeid, i form av montering av vinduskiler og sortering av skruer (Kriminalomsorgen 2012c). Anita mener at verkstedet er en lite tilfredsstillende og lite givende jobb. Selv jobber hun ikke i verkstedet fordi hun ikke ønsket det som en arbeidsplass, hun har heller, som tidligere nevnt i kapittel 6, en jobb hun likte godt i veven og som gangjente.

Anita: Det gir rom for samspill liksom på en annen, på et annet plan [på sin egen jobb] enn det liksom å sitte og leke på verkstedet.

Anita er ikke den eneste som har dette synet og opplevelsen av verkstedet.

Christina: No, the workshop is no good. (...) You have to find something else. Because, it's like a robot you know, it's only like that [illustrating with hands, and pointing to the window] small pieces.

Christina mener at denne arbeidsplassen er, som Anita trekker frem, er en fordummende. Etter deres oppfattelse lærer man heller ikke så mye av å jobbe i verkstedet, fordi den enkle monteringsarbeidet ikke krever så mye kunnskap. Når Christina illustrerer hvordan monteringen foregår er monteringsarbeidet gjort med tre håndbevegelser. Christina sammenlikner jobbdagen med å arbeide som en robot, altså det er monotont og du trenger ikke tenke. Østhus (1998: 53) som også i sin masteroppgave har intervjuet kvinner som jobber i et verksted skriver: “Det stilles ingen krav til innsattes intellektuelle og manuelle ferdigheter, og mange opplever det derfor som en hån og en ydmykelse”.

Anitas og Christinas opplevelse av verkstedet kan knyttes opp mot med hva Goffman (2006) skriver om de krenkelser som er i den totale institusjonen. Det er ydmykende og nedverdiggende å bli satt til oppgaver som *alle* kan utføre. Mandaraka-Sheppard (1986: 115)

finner noe av den samme opplevelsen blant kvinnelige innsatte i England; *“We are treated like mindless, brainless idiots”*.

Kvinnenes tilnærming kan i lys av hva Mandaraka-Sheppard (1986) skriver om ulike tilpasningsformer i boken *“The dynamics of aggression in women's prisons in England”*. I boken undersøker Mandaraka-Sheppard hvordan kvinner tilpasser seg fengselsinstitusjonen i England. Hun definerer tre tilpasninger overfor institusjonen. Kategorien *“rualistic compliance”* beskriver de innsatte som har forkastet de satte målene. *“The ritualist is the inmate who has rejected the socially approved goals but has learned to serve prison time having chosen to go along with the system”* (Mandaraka-Sheppard 1986: 121). Anita og Christina uttrykker sin frustrasjon og viser motstand ved at de søker seg bort fra verkstedet og til andre arbeidsplasser, slik som flere av kvinnene som jobber i systuen også gjør. Som nevnt tidligere er det lønnsomt for den innsatte å følge reglene og godta arbeidet de er satt til, fordi det er den enkleste måten å komme ut av fengsel igjen. Det blir som Goffman (2006) beskriver, man innretter seg så godt man kan og utfører den jobben man er satt til for å nå det langsiktige målet om å komme ut av fengsel.

7.2.1 “Verna bedrift”

Anita: Det mangler innhold. Det mangler mening. Det blir møkk kjedelig. Det er den eneste type jobb dem har skaffa her ikke sant. Jeg synes dem burde legge seg litt i selene, liksom skaffe en annen type jobb. Sitte også telle muttere og skruer i en pose. Altså, det er jo verna bedrift, VOB, det er verna bedrift. Det er sikkert mange som trenger å jobbe i en verna bedrift ass. Men, jeg føler ikke at brorparten av de som sitter her trenger det.

Anita sammenlikner verkstedet med en vernet bedrift, altså et sted som ikke kvalifiserer som en jobb i det ordinære jobbmarkedet. Innholdet ikke er tilfredsstillende nok, og Anita mener videre at arbeidsinnholdet er en måte å fordumme de innsatte. Skarðhamar (2002: 127) mener at arbeidsdriften må: *“(…) drive innenfor områder det er realistisk å tro at det vil finnes arbeid utenfor anstalten i fremtiden”*.

Anita mener at når kvinnene ikke blir tatt på alvor så får de heller ikke muligheten til å prøve seg på en “ordentlig” jobb. I § 1-4 forskriftene til straffegjennomføringsloven, står det følgende om innholdet: *“Aktiviteten skal søkes lagt til rette etter den innsattes forutsetninger”*. Kvinnene mener at verkstedet gir et inntrykk av at de ikke har noen

ferdigheter og ingen kompetanse. Matthews (1999: 52-53) hevder at en avgjørende faktor for hvordan den innsatte forholder seg til fengsel og reglene bunner ned i om de selv opplever at de blir møtt med rettferdighet. Anita trekker frem at arbeidet i verkstedet mangler mening, noe som står til kontrast i forhold til hvordan hun omtaler sin egen jobb. Lien og Olsen (2008: 75-76) omtaler i sin undersøkelse, det samme som Anita mener at, arbeidet for kvinner i fengsel i hovedsakelig har den funksjon og fokus at det skal ivareta sosiale behov, aktivisering og forsøke å gi de innsatte en følelse av mestring.

Anita forteller videre om hennes tenker om verkstedet.

Anita: Altså, de gidder jo ikke [de innsatte]. Jeg synes ikke det er noe rart jeg, synes ikke det er noe minste rart. Det er største parten av fangebefolkningen her i fengselet liksom. Altså, finne på en jobb for at dem har ikke mer og gjørra der liksom. Gå og koste på gårdsplassen her i tre uker liksom, pokker heller dem har en kostemaskin. Kjøpe inn ti koster, for at man kan ikke bruke kostemaskinen for at den støver for følt. Den er for dum ass, den er for dum ass.

Anita forteller at fengselet finner på jobber for å holde de innsatte i aktivitet. Når det ikke er igjen flere arbeidsoppgaver i verkstedet må fengselet være kreative og finne på oppgaver for å sysselsette de innsatte. Anita trekker frem et konkret eksempel. Det er viktig å bemerke at enkelte av kvinnene synes det var *deilig* når de kunne jobbe ute istedenfor å sitte inne. Det var positivt med mer fysisk aktivitet, noe som Inger og Marit påpekte tidligere i kapittelet.

Elisabeth: Before I try the workshop, I think one month. In workshop it's very boring.

S: Why?

Elisabeth: It's boring. It's just the same thing, and nobody almost work, they just talk. It's too much voice inside, and too much people. It's not good.

S: What did you learn at the workshop?

Elisabeth: No. No, I don't learn anything. It's just one thing; I don't know how you put it, the window thing.

Elisabeth er enig i Anitas oppfatning om arbeidet på verkstedet. Hun mente hun ikke hadde lært noe av den måneden hun hadde jobbet i verkstedet. Hun synes også at verkstedet var kjedelig, fordi det primært kun er én arbeidsoppgave, og derfor fant hun seg heller en annen arbeidsplass i fengselet.

7.2.2 Positivt?

Mette: Jeg har lært å jobbe litt i verkstedet der.

S: Er det noen av de tingene du kan bruke når du kommer ut?

Mette: Nei, tror ikke det. Kanskje hvis det er noen sånn småspiker ting eller noen sånt som jeg trenger hjemme og sånt. Kanskje.

Mette mener at erfaringen fra verkstedet er noe hun kan bruke privat i hjemmet. Det er altså noe Mette kan benytte seg av i en privatsituasjon, og ikke relatert til jobbmarkedet.

S: Er det vanskelige arbeid å drive med?

Mette: Ikke i verksted. Man blir bare litt sånn stiv i nakken og sånt. Sitte på stolen og slå med hammer og sånt men... Det er bedre enn å sitte inne på celle ikke sant.

Selv om Mette er positiv og mener at hun kan få noe ut av arbeidet, synes hun verken at arbeidsoppgavene er vanskelige eller utfordrende. Mette har en dårlig arbeidstilknytning og hun har lite arbeidserfaring å vise til. Det gir henne derfor lett en mestringsfølelse, men det trekkes likevel frem som negativt fordi det ikke gir noen utfordringer, men som hun sier bedre enn alternativet om å sitte på cella.

7.3 Protest

Johanne er en av kvinnene i utvalget som ikke ønsker å jobbe for fengselet, fordi hun ikke er enig i hvordan arbeidsinnholdet og arbeidsforholdene i fengselet var lagt opp. Johanne jobber med å male bilder som blir solgt ved fengselets butikkutsalg. Hun kontrollerer og styrer jobbhverdagen selv, men igjen under den forutsetning om at hun produserer bilder.

Johanne: De lovet meg at jeg skulle få komme ut, jeg fikk litt sånn skaper tørke. Jeg skulle få komme ut, få litt ekstra permisjoner. Få se litt i gatene, gallerier og få noe inputs. Får du ikke noe inn så får du heller ikke noe ut. Det blir som et avføringssystem det her.

Det å delta i samfunnet er en stor del av hverdagen, denne siden ved den normale arbeidsdagen er borte. Johanne ønsker å komme seg ut av fengselet for å få litt inspirasjon til arbeidet sitt, hun mener at det er vanskelig å være kreativ når man befinner seg innenfor de samme rammene hele tiden. Det er her en konflikt mellom den normale arbeidsdagen på utsiden og den normale arbeidsdagen i fengsel. Som innsatt er man hele tiden innenfor fengselsrammene, selv når man er ute i friluft er man innenfor fengselsmurene. Fengsel er et sted der makt utøves og makten ligger implisitt i hele fengselsregimet (Grøvdal 2001: 159). I

fengsel blir makten synlig, og det kan ses som en grensedragning for den innsattes frihet (Foucault 2008). Foucault skriver at makt er kunnskap, fordi sannheten defineres av dem som har makten (Foucault 2002). Makt er også muligheten for handling og handlingsrom. Foucault poengterer:

For to “conduct” is at the same time to “lead” others (according to mechanisms of coercion which are, to varying degrees, strict) and a way of behaving within a more or less open field of possibilities. The exercise of power consists in guiding the possibility of conduct and putting in order the possible outcome (Foucault 2002: 341).

Det er nå fengselet som bestemmer for eksempel hva du kan jobbe med og hvordan du skal jobbe. På grunn av denne begrensningen blir også motstand viktig for å bevare seg selv, og en måte å overleve fengselsoppholdet på (Goffman 2006). De ulike grunnleggende former for makt oppleves og tolkes på ulike måter, og hvordan den enkelte innsatte forholder seg til fengselet har mye å si for den enkelte innsattes fengselsopphold.

Johanne: (...) Jo, det skulle hun, sjefen skulle ordne permisjon til meg, så jeg kunne komme meg litt ut og få inspirasjon. Men hun førstebetjenten her [på avdelingen] synes ikke at vi skulle uthule permisjonsordningen på den måten, så jeg fikk nok bruke mine egne permisjoner på å gå på gallerier. Så da pakket jeg sammen alt som tilhørte arbeidsstuen, bar det ned. Fint, jeg har malt mitt siste strøk her, nå kommer jeg til å gå inn i mitt eget prosjekt. Da kom hun sjefen på arbeidsstua ned og skulle prøve å snakke meg til rette. Hun sa; vi skal prøve å ordne at jeg kan bli med deg ut, eller hun som er sjefen for arbeidsstuen, systuen her kan bli med deg ut. Det har jeg ikke sett noe til, det har ikke blitt.

Johanne forteller her om sine problemer angående arbeidssituasjonen sin. Hun synes det er vanskelig å jobbe i fengsel, fordi hun som det tidligere ble nevnt mener det er vanskelig å være kreativ i fengsel. Det kan være vanskelig å ha en fengselsbetjent eller verksbetjent som sjef, fordi sjefen eller fengselsbetjenten har en beslutningsmyndighet som kan påvirke andre sider av fengselsoppholdet. Johanne tok opp problemet med betjentene, men det førte ikke til noen endringer. Som en protest ønsket hun å slutte i jobben, noe som ikke ble godt mottatt av betjentene.

Om man igjen ser til Goffmans (2006) tilpasningsformer til livet i den totale institusjon, og den *sekundære tilpasningsformen*, den *splittende* er de klienter eller innsatte som ikke klarer eller ikke ønsker å tilpasse seg institusjonslivet og rollen som innsatt. Johanne er en innsatt som kan passe innfor denne tilpasningsformen slik Goffman beskriver. Innsatte i den sekundære tilpasningsformen, den splittende, ønsker selv å bestemme over livet og hverdagen

sin, for å få en følelse av selvbestemmelse og selvrådighet over egne handlinger. Følgelig forsøker de innsatte her å få tilbake kontrollen over selvbildet, og få en avstand til den rollen som institusjonen ilegger henne. De innsatte utvikler i noen tilfeller alternative metoder for å unngå å følge de fastlagte rammene (Goffmann 2006: 46). Ovenfor forteller Johanne at siden løftene som hadde blitt gitt til henne var brutt, ønsket hun nå å gjøre sitt eget prosjekt. Johanne forteller videre om problemer hun har opplevd i sin arbeidsdag:

Johanne: Og jeg skulle få bli med ut når de kjøper inn materialer til meg. Jeg må jo få plukke ut fager selv, kjenne litt på papirkvaliteter og sånt noe. Så ringer hun plutselig fra IKEA og spør hvor store rammer jeg trenger. Skulle ikke jeg få bli med ut? Nei, hun hadde det så travelt sier hun. Skjønner du? Avtaler brytes hele veien.

Johanne ønsker å endre arbeidsdagen sin til det bedre. Hun har tatt opp de endringer som hun ønsker i arbeidsdagen med fengselsbetjentene. Her kommer igjen maktforholdet til syne ved at det er de ansatte i fengselet som har beslutningsmyndighet og mulighet til å avgjøre. Johanne mener derfor at hun ikke kommer noen vei, fordi som hun sier: “*avtaler brytes hele veien*”. Johannes forslag og klager ble ikke tatt på alvor, og hun kommer ikke frem med sine ønsker og tanker. Derfor kan Johannes strategi ses opp mot Mandaraka-Sheppard (1986) overlevelsesstil “*indifference towards the institution*”. Dette er en overlevelsesmåte eller en tilpasning som går ut på at den innsatte ønsker å endre tilværelsen i fengsel, og som står opp for hva de mener er galt. (...) “*displayed in their attitudes and behaviour indifference to what was happening to them in the institution*” (Mandaraka-Sheppard 1986: 121).

7.3.1 “Gå-sakte-aksjon”

Johanne: Så det går smått. Det er en form for gå- sakte-aksjonen jeg har. De har ikke mokket enda [fengselsbetjentene].

S: Men får du ønsket deg noe av det du vil jobbe med?

Johanne: Nei, jeg kan ikke ønske meg noe annet. Jeg kan selvfølgelig gå ned og hekle noen grytekluter [latter].

Motmakt en måte å fremvise en bestemt posisjon. Johanne viser en direkte konfrontasjon ved at hun nekter å arbeide. Hun retter seg mot kontrollen i hverdagen og på arbeidsplassen. Hun ønsker å skape og ha kontroll over sin egen arbeidsdag. Ugelvik (2011: 17) skriver at motstand ikke nødvendigvis betyr at man må bryte noen regler, men det er ulike måter å nekte på som både er indirekte og direkte. Det trenger ikke være noen eksplisitte regler som brytes.

Motstandsformene kan være destruktive, men også konstruktive, skapende og kreative (Ugelvik 2011). Johanne har en gå-sakte-aksjon, den er åpen og synlig for betjentene.

Johanne: Ja, jeg jobber sakte ja.

Grunnen til “aksjonen” er fordi hun, som nevnt, ikke fikk gjennomslag for det hun mente var nødvendig for sin arbeidssituasjon i fengselet, og fordi fengselet ikke holdt de løftene de hadde gitt. Crewe (2009: 94) skriver at innsatte er spesielt sensitive til dårlig behandling, urettferdighet og urettmessige handlinger. Johanne får ikke selv velge ut materialet hun kan benytte i arbeidet sitt, til tross for at hun ble lovet dette av en fengselsbetjent. Fengselet bestemmer, og hun har ingen beslutningsmyndighet her. Som tidligere nevnt mener Matthews (2009: 52-53) at hvordan den innsatte for hvordan en innsatt forholder seg til fengsel bunner ned i om de selv føler at de blir møtt med rettferdighet.

Johanne: Ja, nå driver jeg og later som om jeg maler.

S: Du later som om du maler?

Johanne: Ja. Så jeg har bestemt meg for det.

Videre mener Foucault at makten og maktens former blir mer synlige når de møter motstand (Ugelvik 2011: 308). Maktrelasjonene kan ikke eksistere uten motmaktsformer (Foucault 1999). Når man møter en maktform kommer man med, og det skapes en motmaktstrategi. Mandaraka-Sheppard (1986: 129) hevder at kvinnelige innsatte i liten grad organiserer seg og gjør opprør, “*but rather did anomie prevail in their social system*”. Det kan derfor også ses på som en måte å ta avstand og distansere seg fra noe på, og i dette tilfellet handler det om å skape en avstand fra fengselet og den rollen man får som en innsatt. Motstand blir kommer av endringen av den “vanlige hverdagen” som man er vant med og blir en måte å takle fengselshverdagen på. Ugelvik (2011: 309) skriver at motstand handler om å vise at man takler den fengselsskapte pinen og videre at man ikke skal la seg knekke av systemet, man ønsker å opprettholde sitt personlige jeg.

Johanne: Nei, ingen forteller deg hvilke rettigheter du har, men de forteller deg gjerne hvilke plikter du har. Men jeg har kommet frem til at jeg ikke har en eneste plikt i mine domspapirer, der står det frihetsberøvelse ikke noe mer enn det.

S: Okay. Men er det lett å få informasjon om rettighetene dine?

Johanne: Ja, vi prøver å få tak i regelverket og jeg har etterlyst det flere ganger. Ja, de skal skaffe det sier de. Ja, det finnes vel opp hos XX inspektøren på huset, vi skal ringe opp. Men det går vinter og vår før det skjer noen ting, alt dreneres jo. Fordi de ikke ønsker innkikk, de kan jo styre det som de vil.

Johanne mener hun ikke har noen plikter, verken ovenfor arbeidet eller fengselet. Hun føler heller ikke at hun har noen rettigheter. Hun forteller at hun ikke har fått noe innblikk i regelverket, selv om dette i følge retningslinjene til straffegjennomføringen 1.5 (: 8) skal være tilgjengelig for alle domfelte ved enhver fengselsavdeling. Johanne oppfatter det som en form for maktutøvelse. Oppfatning av fengselet og avmakten vil påvirke om man føler seg selvstendig og hvor oppfinnsom man er i fengselshverdagen (Crewe 2009: 92).

7.4 Fokus på det negative

Kvinnene i utvalget har mange negative bemerkninger om verkstedet og systuen som arbeidsplass, og uttrykker at den burde legges om. Kari sier: *“Det er jo veldig lett å fokusere på det negative”*. Likevel trekker alle de fire informantene som har vært i verkstedet frem at de synes verkstedet er en dårlig arbeidsplass og det mangler innhold. Anita mener at verkstedet som arbeidsplass er i overkant tilrettelagt, og at hun og de andre kvinnene blir fordummet og ikke tatt på alvor. Kvinnene i utvalget soner en lengre dom og som av den grunn har søkt seg vekk fra hva de selv definerer som kjedelige jobbene, og over til jobber som de opplever som betydningsfulle. Det var en kamp om å komme seg til hva kvinnene opplevde som “de gode jobbene”.

Som tidligere vist og nevnt har innsatte og særlig kvinnelige innsatte en svak arbeidstilknytning, og lav arbeidserfaring (Skarðhamar 2002; Friestad og Skog Hansen 2004). Det må derfor tas med i betraktning når man ser på de ulike arbeidsoppgavene som finnes for kvinner. Kriminalomsorgen (2013a) og St.meld. nr. 37 (2007-2008) vektlegger at et flertall av innsatte kan ha hatt ustabile arbeidsforhold før innsettelse og har vanskeligheter med å komme i arbeid etter soningen. Kari trekker nettopp frem det at det er mange innsatte som trenger hjelp: *“Altså, det er jo folk som er svake. Så da legger de opp til at alle får være med”*. Derfor er det viktig, i følge kriminalomsorgen, å ha ulike typer arbeid i fengsel som skal fungere som arbeidstrening.

Ifølge Lien og Olsen (2008) kan dette være en forklaring på hvorfor man har de ulike arbeidsoppgavene man har i fengsel. Arbeidet er ment til å treffe alle innsatte, slik at alle kan ha muligheten til å delta og arbeide. I JURK (2012) sin kartleggelse av kvinners soningsforhold kommer det frem at flere av kvinnene uttrykker at det ikke finnes arbeidstilbud til de som har en utdanning eller har en arbeidserfaring. Selv de av

informantene i mitt utvalg som ikke hadde en sterk arbeidstilknytning eller en høy utdanning synes verkstedet og systuen var lite tilfredsstillende. *“Kriminalomsorgen synes å ha færre forventninger til hva kvinnelige innsatte skal prestere i en arbeidssituasjon enn det menn forventes av å gjøre”* (JURK 2012: 63).

Problemet slik jeg tolker det blant informantene i utvalget er at de store arbeidsplassene, jf. systuen og verkstedet treffer et fåtall. De elleve informantene som jeg har snakket med ønsket seg alle å søke seg bort fra arbeidsplassene og over til andre jobber eller til skolen. Derfor er tilretteleggingen så å si ikke tilstede i forhold til den enkeltes innsattes forutsetninger slik som det står i § 1-4 forskriftene til straffegjennomføringsloven. Jeg oppfatter det slik at kvinnene i utvalget har lyst til å jobbe, men de blir møtt med en arbeidsplass som har den funksjon at den skal sysselsette.

8 Arbeidsplassen som en sosial arena

En arbeidsplass har mange funksjoner. I de to foregående kapitlene har det kommet frem bestemte opplevelser av arbeidsplassen, som jeg delte inn i meningsløs og meningsfull. En tredje opplevelse av arbeidsdagen er hva jeg har valgt å definere som arbeidsplassen som en sosial arena. Flere av de innsatte som jeg trakk frem under kapitlet meningsløst arbeid uttrykker en frustrasjon over systuen og verkstedet som arbeidsplass, men omtaler likevel at arbeidsplassene har en nyttig funksjon i fengsel.

8.1 “Vi har pauser og det er hyggelig”

Inger: Vi jobber fra klokken halv ni til klokka tre, så har vi godt med pauser da, og lunsj. Så vi har vel ett kvartes pause i hvert fall to ganger da, også en halvtime. Så er det egentlig bare å sy da [latter].

Inger beskriver her en vanlig arbeidsdag for henne. Hun poengterer at hun og de andre innsatte på systuen tar rikelig med pauser, og hun ilegger dette en stor mening. Flere andre i utvalget forteller også at arbeidsdagen starter og slutter med kaffepauser. Denne vektleggingen av at Inger og de andre på systuen tar godt med pauser kan tolkes som en tøying av grenser. Hun er en kreativ aktør i fengselshverdagen, fordi hun finner muligheter til å endre omgivelsene.

Jeg ønsker her å bruke Goffmans (2006) sekundære tilnærming slik som jeg gjorde i kapittel 7. I den sekundære tilnærmingen, og undergruppen samlende/beherskende legger Goffman her til grunn innpassing i det sosiale miljøet uten noe å fremme noen krav om radikale endringer (Goffmann 2006: 145). De innsatte benytter seg av uformelle midler for å oppnå målet sitt, eller for og på annet vis dekke sitt behov. Det blir en overlevelses metode.

For det første kan man merke sig det almindelige forekommende princip «at klare sig med det, man har» - det forhåndenværende søms princip i beste forstand. I enhver social organisation benytter deltagerne forhåndenværende genstande på en måde og til formål, som ikke officielt var tilsigtet, hvorved de modificerer de livsvilkår, man havde programmert for dem (Goffman 2006: 150).

Jeg tolker her at de innsatte tar ekstra pauser som en måte å distansere seg på, fordi de ønsker å ha en positiv dag og få noe oppløftende ut av arbeidsdagen. Når man har pause har man fri fra jobben. I forrige kapittel ble det trukket frem at flere av kvinnene i utvalget at systuen og

verkstedet er meningsløs, derfor er pausene og det sosiale en måte å gjøre arbeidsplassen til et positivt sted og distansere seg fra hva man mener er meningsløst. Utfra Goffman (2006) sine definisjoner blir pausene da et middel de innsatte har for å skape en positiv og hyggelig atmosfære.

S: Har du lyst til å fortelle litt om systuen?

Marit: Du har like mye pauser som du har, eller det har du for så vidt ikke men [latter], men du tar det.

Det virker likevel at det er en gjensidig enighet på arbeidsdriften mellom de ansatte og innsatte at en del av arbeidsdagen er å drikke kaffe, ta pauser og være sosiale med hverandre. Pausene utgjør derfor en viktig og stor del av arbeidsdagen. Kriminalomsorgen (2004: 8) skriver følgende om det sosiale og arbeidsprosesser: “*Sosial samhandling er grunnleggende for personlig utvikling. Det sosiale liv i fengsel skal utformes slik at vi kan oppnå et helhetlig og sammenhengende læringsmiljø hvor problemløsning og mestring står sentralt*”. Kvinnene må forholde seg innenfor de rammene som er satt, og innenfor disse ramme forsøker man å forme arbeidsdagen. I fengselet hvor Kari soner har pausene på arbeidsplassen sklidd ut.

Kari: Jentene gjør selv ting så det trengs regler. Pausene skled ut da, så ble det plutselig regler på det. Så fikk vi tider, det er kun pauser mellom ti på halv, fem minutters pause og halv elleve til elleve. Det skled ut så plutselig hadde vi halvannen time pause. Det ser jeg, det er bare vi som gjør det selv. Hvis du bare sitter der og røyker og driter i det. Reglene kommer ikke av at betjentene skal ha noe overmakt. Det kommer av at vi driter oss ut her, det er en av oss som driter seg ut og tenker ikke over konsekvensene. Det må strammes inn.

De innsatte hvor Kari soner utfordret systemet, og tok seg for mange friheter. Kari mener at man som ellers i samfunnet må ta selv ansvar. Hun mener at de innsatte utnyttet det å ta pauser noe som gikk utover arbeidstiden.

Kari: De gir F hvis du gir F liksom.

Kari mener også at om man som innsatt ikke tar arbeidsoppgavene og fengselsoppholdet på alvor så heller vil ikke fengselsbetjentene ta de innsatte på alvor. Foucault (2008) skriver er makt og frihet flettet sammen, og de er gjensidig konstruerende.

8.1.1 Miljø

Line: De jeg syr med er kjempe greie. Det er hyggelig der, man kan være sammen.

Line trekker her frem på spørsmålet om hvordan hun opplevde arbeidsplassen, at hun trives med dem hun jobber med. Det var altså ikke arbeidsoppgavene så mye som det sosiale som hadde betydning for Line, noe som flere andre også trekker frem. Som vist ovenfor omtaler Inger jobben som et fritidssted og en sosialiseringsarena, et sted hvor de tok mange kaffepauser og snakket sammen.

S: Hvilken funksjon har arbeidet?

Eva: Ja, den har den funksjonen at man kommer seg opp om morgningen, at man ikke ligger hele dagen. En annen funksjon er at man blir kjent med de innsatte på en annen måte, enn og bare sitte i stua å se på tv.

Skarøhamar (2002: 126) mener at arbeidslivet en viktig sosial arena. Det er et viktig sted for å lære seg sosiale ferdigheter, knytte kontakter, identitet, selvrespekt og tilhørighet. Inger forteller om sine første dager i fengsel, hvor fengselet var ukjent og hun synes det var vanskelig å komme i kontakt med de andre innsatte. Derfor hadde arbeidsplassen en betydning for opplevelsen av det å komme i fengsel, og det å bli kjent med andre:

Inger: Men du ser jo litt andre sider av hverandre da. At når man først kommer hit og alt er skummelt, at man blir litt mer kjent inne der [systuen]. Det er jo litt mer miljø der.

Arbeidet er et sted man oppholder seg på dagtid, man er sosial i det at man har en samhandling med andre. I Ingers tilfelle ufarliggjorde arbeidsplassen fengselet og de innsatte. Eva trekker også frem at systuen er et godt sted for å bli kjent med de andre innsatte. I St.meld. nr. 27 (1997-1998) fremheves arbeidsplassen som en arena for fellesskap. Det står følgende: “Et arbeidsfellesskap åpner for samvær med andre, noe som kan være personlig stimulerende og føre til menneskelig kontakt og vennskap, og kan gi den domfelte kunnskaper og erfaringer” (St.meld. nr. 27 1997-1998: 70).

S: Hva med arbeidsoppgavene, er det noe spesielt du tenker på?

Inger: Man sitter og skravler og skryter av hverandre og ja. (...) Du kan tenke deg mange jenter på en plass det blir, kakling.

Igjen blir det vektlagt at det er det sosiale som er i fokus, Inger vektlegger det sosiale og de gode tilbakemeldingene man gir til hverandre. Arbeidsdriften er en integrert del av

miljøarbeidet, og den sosiale delen av arbeidsdagen er viktig for å opprettholde den sosiale omgangen i fengsel (Drægebø 2006).

8.2 Betydningen av de ansatte – “De er kjempe flinke”

Ovenfor har jeg sett på hvordan kvinnene i utvalget ser på det sosiale samværet med hverandre. Og i det følgende vil jeg se på hvordan de ser på de ansattes betydning for arbeidsdagen.

Eva: Det er to kjempe flinke sydamer. De er veldig flinke. (...) Vi har en livlig tone der inne. Det er to eldre damer, men de har godt humør. Det hjelper fryktelig godt.

Eva trekker her frem at de ansatte gjør arbeidsdagen bedre, og gjør arbeidsplassen til et fint sted å være. I St.meld. nr. 37 (2007-2008) fremhever viktigheten av samhandlingen mellom fengselsbetjentene og de innsatte. Fengselsbetjentene skal ha en positiv innvirkning på de innsatte og ha en aktiv kontakt. De skal videre etterstrebe troverdige relasjoner med de innsatte (Drægebø 2006). Det sosiale og de ansatte blir vektlagt som en del av normalitetsprinsippet:

Normalitetsprinsippet betyr også at tilsatte i kriminalomsorgen og forvaltningssamarbeidsetater skal være rollemodeller for god oppførsel og gi tilbakemelding på en tilsvarende måte som de innsatte vil møte ute i samfunnet (St.meld. nr. 37 2007-2008: 108).

Lien og Olsen (2008: 52) finner i sin undersøkelse at arbeidsplassen fungerer og oppleves som en omsorgs- og helsearena i større grad enn en kvalifiseringsarena. Det er et sted de innsatte får trygghet og blir tatt vare på. Lien og Olsen refererer til Basberg (1999: 22) som hevder: “*Rehabilitering forutsetter omsorg, men omsorg og omsorgsarbeid forutsetter ikke at en arbeider etter en målsetning om rehabilitering*”.

Enkelte verksbetjenter fra Bredtveit fengsel og forvaringsanstalt mener at det er et flertall av kvinnelige innsatte som trenger sosial trening og oppmuntring (Byholt, Jernberg og Winsnes 2011: 3), fordi et flertall av de kvinnelige innsatte har særlig store levekårsproblemer (Friestad og Skog Hansen 2004: 13 og 30). I St.meld. nr. 27 (1997-1998) blir også fengselsbetjentenes sosiale arbeid vektlagt:

Når aktivitetene kan gjennomføres i et godt sosialt miljø og bygge på et positivt forhold mellom domfelte og tilsatte vil det kunne gi kompetanse og erfaring som styrker domfeltes motivasjon og øker utbyttet av aktivitetene (St.meld. nr. 27 1997-1998: 61).

I forrige kapittel var det et flertall som mente at systuen og verkstedet ikke var meningsfull og de kritiserte innholdet, her trekker derimot flere frem at det er et godt sosialt miljø på arbeidsplassen, og betydningen av de ansatte. Noe som igjen gjør fengselsoppholdet lettere. I bladet *Aktuelt for kriminalomsorgen* (2011: 8) blir en systue i et av kvinnefengslene omtalt og beskrevet slik: *“Det lille rommet har en varm atmosfære, og latteren sitter løst blant de innsatte og ansatte som jobber der. Det er store vinduer, et bord i midten med mange symaskiner”*.

S: Hvilken funksjon har arbeidsplassen?

Eva: Miljøet her er veldig godt. De to damene der inne er ganske strikse på at det skal være hyggelig der inne.

Videre forklarer de ansatte ved et kvinnefengsel til bladet *Aktuelt for kriminalomsorgen* (2011: 8) arbeidet med de innsatte slik: *“På systua kan innsatte komme uten selvtillit, men gjennom for eksempel å lage et håndverk som på systua skaper det meststringsfølelse”*. I JURK sin kvantitative fengselsundersøkelse fra 2005 finner at 20,6 % (14 kvinner) av informantene i undersøkelsen, trekker frem at det positive med tiltakene innenfor fengsel var *“sosialt/tidsfordriv/engasjert personal”* (JURK 2005: 41). Noe som også flere av de elleve kvinnene i dette utvalget fremhever; betydningen av de ansatte.

S: Hva er det positive med jobben da?

Marit: Du har to veldig bra damer da som jobber der nede. Ja, de gjør at systua på en måte blir for så vidt et veldig allright sted å være da.

Fengselet setter grenser og kontrollerer hva du kan og skal gjøre. Ugelvik (2011: 14) skriver at fengselet er et sosialt rom som skal opprettholde kontrollen over mennesker, den innsatte administreres indirekte og direkte. Likevel opplever ikke kvinnene noen klare maktforhold i systua, selv om de erkjenner at det er verksbetjentene som styrer, men kvinnene føler likevel at det er en frihet der inne fordi det er et rom hvor man kan være sosial både med de andre innsatte og betjentene. Arbeidsdagen oppfattes i denne sammenheng som et sted man kan være sosial og bli kjent.

Mathiassen (2011) beskriver i boken *“Perspektiver på kvinders dagligliv i danske fængsler”* at et av de norske kvinnefengslene ligner på en omsorgsinstitusjon snarere enn et fengsel. Fordi det her, som hun skriver, vektlegges det et likeverdig forhold mellom innsatte og ansatte, de innsatte skal bli tatt på alvor (Mathiassen: 16-17). *“Man tager fangerne alvorligt, og der er gode skole- og arbeidstilbud. Derudover laver ansatte og fanger mad sammen hver dag, og det er i det hele taget en tæt kontakt dem imellem”* (Mathiassen: 17). Vegheim (1995: 219) mener også at omsorg er en viktig ressurs for kvinnelige innsatte. Fordi man ved å gi og få omsorg styrker begge parter, og spesielt kvinnelige innsatte har et sterkt behov for omsorg.

Man kan også tolke det dit at man ønsker å sikre et godt miljø i fengsel som igjen skal bidra til å opprettholde ro og orden i fengsel. Drægebø (2006) hevder videre i sin rapport at miljøarbeid øker effekten av rehabilitering. Hun skriver følgende om arbeidsdriften:

Arbeidsdriften er en sosial ramme som gir grunnlag for en tilnærmedesvis normal relasjon mellom personalet og innsatte. Produksjonen er det felles overordnede mål for virksomheten, og verksbetjentens kontrolloppgaver er mindre eksplisitte (Drægebø 2006: 41).

I Lien og Olsen (2008) sin rapport kommer det frem at flere fengselsbetjenter bevisst driver med oppmuntring og omsorg av de innsatte, slik at de innsatte skal få troen på seg selv og få en mestringsfølelse. Videre trekker de også frem at de ansattes, altså betjentenes og verksbetjentenes, holdninger og prioriteringer er utslagsgivende for hvilken rolle arbeidsdriften har i fengsel. Deres holdninger for hvordan systemen og verkstedet har mye å si for det innholdsmessige. Lien og Olsen ser videre tendensen til at arbeidsledere i de avdelingene som sysselsetter kvinner snakker nettopp i termer av sosial trening, aktivisering og sysselsetting, altså en annen fremtoning og vektlegging enn hva som er gjeldende for de mannlige innsatte. En fengselsbetjent uttalte: *“Det handler om å få dem [kvinnelige innsatte] opp og i gang”* (Lien og Olsen 2008: 74).

8.3 Avsluttende bemerkninger

Kvinnene i utvalget hadde ulike oppfatninger av meningsinnholdet og hvordan de opplevde og overlevde arbeidsdagen i fengsel. Pausene som kvinnene tar blir en måte å skape en *hyggelig* atmosfære. Den sosiale delen og samspillet til betjentene og verksbetjentene gjør arbeidsplassen til et fint sted å være. Arbeidsdagen tjener i denne sammenheng det formål at de innsatte kan være sosiale og det er et godt miljø, noe som igjen letter det å være i fengsel.

9 En arbeidsplass i fengsel?

De tidligere kapitlene har handlet om hvordan kvinnene i utvalget forholder seg til arbeidsdagen, hva de synes om arbeidsinnholdet og hvilken mening arbeidet har for dem. Jeg ønsker nå å gå nærmere inn på hvordan de elleve kvinnene opplever hva St.meld. nr. 37 (2007-2008) omtaler som *arbeid* i fengsel. Videre er det relevant å se dette i sammenheng med normalitetsprinsippet, og med arbeidsmiljøloven som et rammeverk for hva arbeid skal være.

De innsatte i utvalget som opplever og definerer arbeidet i fengsel som en *jobb*, syns arbeidet var meningsfullt, og mente selv de fikk en relevant arbeidserfaring. Dette er i samsvar med hva St.meld. nr. 37 (2007-2008) og arbeidsmiljøloven vektlegger som viktig med arbeidet. For å forstå hvilke elementer ved arbeidsutformingen som er spesielt viktige, vil jeg se på hvordan de kvinnene som *ikke* opplever arbeidsplassen i fengsel som jobb sin vurdering, og hva de savner som gjør at det ikke oppleves som en jobb.

9.1 Hva er en arbeidsplass?

Arbeidsdriften i fengsel er underlagt arbeidsmiljølovens bestemmelser (Kriminalomsorgen 2005: 5). I arbeidsmiljølovens § 1-1 lovens formål, står det definert hva som er lovens anliggende og hvordan arbeidsplassen skal være.

§ 1-1. Lovens formål

a) å sikre et arbeidsmiljø som gir grunnlag for en helsefremmende og meningsfylt arbeidssituasjon, som gir full trygghet mot fysiske og psykiske skadevirkninger, og med en velferdsmessig standard som til enhver tid er i samsvar med den teknologiske og sosiale utvikling i samfunnet,

b) å sikre trygge ansettelsesforhold og likebehandling i arbeidslivet,

c) å legge til rette for tilpasninger i arbeidsforholdet knyttet til den enkelte arbeidstakers forutsetninger og livssituasjon,

d) å gi grunnlag for at arbeidsgiver og arbeidstakerne i virksomhetene selv kan ivareta og utvikle sitt arbeidsmiljø i samarbeid med arbeidslivets parter og med nødvendig veiledning og kontroll fra offentlig myndighet,

e) å bidra til et inkluderende arbeidsliv.

Ifølge arbeidsmiljøloven skal arbeidsmiljøet være meningsfullt. Arbeidet skal være i tråd med utviklingen i samfunnet, og arbeidet skal tilpasses den enkelte arbeidstakers forutsetninger. Det står videre i arbeidsmiljøloven § 4-2, andre ledd:

a) det legges til rette for at arbeidstaker gis mulighet for faglig og personlig utvikling gjennom sitt arbeid,

b) arbeidet organiseres og tilrettelegges under hensyn til den enkelte arbeidstakers arbeidsevne, kyndighet, alder og øvrige forutsetninger,

c) det legges vekt på å gi arbeidstaker mulighet til selvbestemmelse, innflytelse og faglig ansvar.

I fengsel har arbeidet i følge Justis- og politidepartementet to hensikter, en: Det er et mål at alle innsatte skal ha et aktivitetstilbud på dagtid. Og to: Arbeid skal gi mulighet for kvalifisering for arbeidslivet for innsatte som trenger det (Prop.1 S 2009-2010: 70). St.meld. nr. 37 (2007-2008: 110) sier følgende:

Målet for arbeidsdriften er å bedre kvalifikasjonene for arbeid etter løslatelse, og aktivisering av alle innsatte. (...) Det legges opp til at arbeidsdriften i større grad skal gi relevant kompetanse til det ordinære arbeidsliv og skape reelle jobbmuligheter ved løslatelse. Arbeidsdriften skal være en integrert del av rehabiliteringsarbeidet i fengslene.

Det er et mål i seg selv at arbeidsdagen i fengsel så langt det er mulig skal ligne en normal arbeidsdag ute i samfunnet, noe som er uttalt i St.meld. nr. 37 (2007-2008: 124): “Gjennom arbeidstrening skal innsatte få trening i en normal og regelmessig livsførsel, dette for at den innsatte skal bli en lovlydig borger og få et normalt liv”. Det er igjen et forbehold om at arbeidsplassen skal foregå under sikkerhetsmessig forsvarlig, altså i alle avgjørelser så skal sikkerheten i og utenfor fengslene ha den høyeste prioritet. Kriminalomsorgen (2004: 8) skriver følgende: “Sikkerhetshensyn gjør det som oftest nødvendig med en strengt regulert hverdag”. De styrende prinsipper for arbeidsdagen er altså de samme. Spørsmålet blir da hvordan kvinnene i utvalget ser på dette.

Jeg ønsker nå å gå inn på den gruppen som ikke opplevde en normal arbeidsdag og se på deres begrunnelser for det. Hvilke elementer ved arbeidsplassen gjør at den ikke er normal? I kapittel 6 ble det trukket frem hvordan Anita, Kari, Christina og Elisabeth liker arbeidsplassen, og hva som gjør den til en god arbeidsplass. Med bakgrunn i de definisjoner gjort om

arbeidsplassen av lovgiver skal jeg gå inn på hvordan kvinnene i utvalget som ikke opplever en jobbsituasjon omtaler arbeidsdagen i fengsel.

9.2 Jobb?

En gjennomgående utfordring i intervjusituasjonen oppstod rundt temaet arbeid i fengsel. Begrepet jobb syntes upassende for hvordan kvinnen opplevde og definerte arbeidssituasjonen, og skapte derfor forvirring i intervjuene.

S: Du jobber her i fengsel?

Inger: Ja, jeg har vært på den systua om det er en jobb?

Inger svarte spørrende på spørsmålet om hun jobbet i fengsel. Hun oppfattet ikke systuen som en arbeidsplass. Det er en kontrast til de fire kvinnene i utvalget som opplever en meningsfull dag, de skjønnte hva jeg refererte til når jeg spurte om arbeidsforholdene. Christina sa for eksempel: *I work, yes.*

S: Hva synes du om arbeidsplassen her?

Eva: På systuen mener du?

S: Ja, systuen ja.

Eva: Ja, jeg synes det er greit.

Eva var av omtrent samme oppfatning som Inger, hun var usikker på hva begrepet arbeidsplass henviste til. For henne var arbeidsdriften noe annet enn en arbeidsplass, det var et oppholdssted.

Marit: Åssa, du sitter der og føler at du på en måte leker jobb, også blir du tvunget i hvert fall for min del til å gjøre noe du overhodet ikke er interessert i.

Marit erkjenner at arbeidsplassen i fengsel skal ligne en jobbsituasjon, men hun forkaster sammenligningen og parallellen til en arbeidsplass i samfunnet. Som tidligere nevnt i kapittel 5, er fengselet tuftet på et normalitetsprinsipp. I henhold til hva som er skrevet om normalitetsprinsippet i St.meld. nr. 37 (2007-2008: 22) skal tilværelsen, og derunder arbeidsdagen i fengsel være så som det er ellers i samfunnet. Det er likevel med forbehold om at det er sikkerhetsmessig forsvarlig. I St.meld. nr. 27 (1997-1998: 70) står det følgende: “Sysselsetting i fengslene ivaretar det såkalte normaliseringshensynet ved at innsatte jobber i den tiden befolkningen forøvrig er i arbeid”. St.meld. nr. 27 (1997-1998) hevder at siden de innsatte jobber i fengselet, blir kravet om normalitetsprinsippet ivaretatt. Innholdet og

opplevelsen av arbeidsplassen er altså ikke hovedfokus, men heller at fengselsbefolkningen skal sysselsettes.

Marit: Du skal på en måte være der fra 9-15, så skal det på en måte ligne på en reell arbeidsdag da.

Lien og Olsen (2008: 42) skiller i deres rapport “*Like sikkert som snø: arbeidskvalifisering som del av soning*” mellom yrkeskvalifiserende arbeid på den ene siden og arbeid som aktivitet på den andre siden. Den siste kategorien innebærer aktiviteter som får tiden til å gå og hobbyaktiviteter. Yrkeskvalifiserende arbeid gir den innsatte reelle muligheter og konkret kompetanse (Lien og Olsen 2008: 42). Hvordan Marit, Eva og Inger opplever arbeidsplassen kan ses i sammenheng med Lien og Olsen sin definisjon av arbeidsplassen som aktivitet. I et av fengslene er også systuen åpen for de innsatte på ettermiddagen slik at de kan benytte seg av det på fritiden. Dette kan gi ulike signaler, det skal være en arbeidsplass, men også et fritidssted. Flere av kvinnene gjorde den samme aktiviteten i arbeidstiden som på fritiden. De strikket på ettermiddagen eller benyttet seg av systuen for å gjøre nettopp det samme på fritiden som de gjør i arbeidstiden. Det er ikke et klart skille mellom arbeid og fritid. Derfor ble det kanskje heller ikke oppfattet som en arbeidsplass?

S: Ser du på det som en arbeidsplass?

Eva: Nei. Det blir for ensformig. Hvis du tenker på arbeidsplass utenfor og her?

S: Ja.

Eva: Nei. Nei.

Det kan være vanskelig å skulle forholde seg til arbeidsdagen i fengsel som en normal arbeidsdag fordi det er en unormal situasjon og unormale omstendigheter. Fengsel er et konstruert rom. Det er en blanding av personer med ulik bakgrunn, ulik alder, forskjellig utdanning og ulik yrkeskompetanse og arbeidstilknytning. På arbeidsplassen er det mange ulike mennesker som er samlet på samme sted, og man har ulike forutsetninger for å gjennomføre de samme arbeidsoppgavene. Med dette som bakgrunn opplever også mange innsatte arbeidsoppgavene og arbeidsplassen ulikt. Goffman (2006: 29) mener at denne unormale kontakten mellom de innsatte er hva som kan føre til en alminnelig krenkelse av den innsattes personlighet. “*Uanset disse forskjellige ydmygelsers form eller oprindelse må klienten delta i aktivitet, hvis symbolske implikationer er uforenelige med hans opplevelse af sig selv*” (Goffman 2006: 25). Som nevnt i kapittel 7 kan det for noen innsatte være krenkende å bli satt til arbeid der dette oppfattes som meningsløst.

Marit: Man blir rett og slett passiv. Det blir en behagelig, ja. Du går rundt i en sånn, en litt sånn kunstig boble.

Det å ha en arbeidsplass i fengsel er for mange en stor kontrast til den arbeidsplassen man er vant til i samfunnet. De færreste i utvalget har en jobb i fengselet med relevans til den utdannelsen de har eller til den arbeidsplassen de har i samfunnet. Flere av kvinnene i dette utvalget har en fast jobb. Friestad og Skog Hansen (2004: 33) fant i sin undersøkelse en klar parallell mellom lav arbeidstilknytning og kvinnelige innsatte. Noe som er en viktig bakgrunnsfaktor å ha med når man ser på vilkårene for de ulike arbeidsoppgavene i fengsel.

9.3 Om ikke arbeidsplass, så hva?

Ovenfor trakk jeg frem tre av kvinnene i utvalget ikke oppfattet arbeidet som en arbeidsplass. Hvordan oppfatter de og tolker de da arbeidsplassen? Og hvilken kompetanse sitter de igjen med?

Inger: Det er mer som en sysselsetting. Noe å drive med da.

Inger oppfatter at arbeidet for var noe hun må gjøre. Her kan man igjen se til hva Lien og Olsen (2008) skriver om arbeidet som en aktivitet og en oppbevaringsplass. For Inger er arbeidsdagen et sted hun oppholder seg og hvor hun har noe å drive med på dagtid. Arbeidsdagen er for Inger ikke slik det er beskrevet i arbeidsmiljøloven § 4, at arbeidssituasjonen skal ha en faglig og personlig utvikling gjennom sitt arbeid, det var heller en beskjeftigelse.

S: Hva definerer du det som hvis det ikke er arbeidsplass da?

Eva: Jeg tenker at det er en sånn liten ventetid her inne. Det er for lite, for lite, det gir meg for lite. Du blir fort monoton her inne.

For Eva er arbeidsdagen på utsiden betydningsfull og givende, mens i fengselet var det i en viss grad motsatt. Det er en aktivitet å drive med mens man venter på å komme ut.

9.3.1 Kompetanse?

Inger: Det er erfaring og kunnskap uansett, men det er jo mange andre ting som kunne vært mer praktisk på en måte.

S: Hva da?

Inger: Det er litt vanskelig å si, og komme med noe konkret. Men alt mulig hadde vel

vært en erfaring uansett hva det ville vært. Men jeg får ikke brukt det så voldsomt ute i livet uansett.

Selv om Inger ikke anser systuen som en normal og reell arbeidsdag i forhold til arbeidsdagen i samfunnet mener hun likevel at alt man erfarer i livet er kunnskap man kan bruke. Hun har nå fått kunnskap hun ellers ikke ville fått, men poenget er at Ingers opplevelse og kunnskap ikke møter de offisielle uttalte målene, jf. kapittel 5.

S: Hvilke faglig kompetanse får du på jobben?

Eva: Av å sy mener du?

S: Ja.

Eva: Nei. Nei, ingenting.

Eva mener at hun ikke har utbytte av det hun gjør på arbeidsplassen. Hun kunne sy før hun kom i fengsel. Videre ble hun ikke utfordret i forhold til den kompetansen hun hadde fra før.

S: Hva har du lært?

Marit: Nei. Det er for meg, for meg så er det overhodet ikke nyttig. Ja, jeg kan legge opp gardinene mine hvis jeg kjøper eller trenger det. Utover det nei.

S: Så det er ikke relevant for deg?

Marit: Nei, overhodet ikke.

Marit trekker frem at hun på bakgrunn av den kunnskapen hun har fått i fengsel kan gjøre huslige sysler som å legge opp gardiner. Det er i seg selv er en god kunnskap å ta med seg, og noe hun kan bruke, men er det en erfaring hun kan benytte seg av i arbeidsmarkedet? Marit mener svaret er nei. Anita trekker også frem det samme i forbindelse med verkstedet som en arbeidsplass som nevnt i kapittel 7. Hun omtaler det som en vernet bedrift, et nedverdiggende og innholdsløst arbeid. Marit forteller videre om arbeidserfaringene i fengsel:

Marit: Jeg har jo fått mer erfaring med symaskin da. Men jeg har ikke symaskin, og nei vet ikke om det blir aktuelt for meg å kjøpe en. Det er ikke, jeg kan ikke se for meg noen sammenhenger hvor jeg trenger den erfaringa.

Om man igjen ser det opp mot hva som er definert i St.meld. nr. 37 (2007-2008) og i forskriftene og retningslinjene til straffegjennomføringen vektlegges det her at den innsatte kan få ny kompetanse som skal styrke den innsattes muligheter i arbeidslivet. Det står skrevet i St.meld. nr. 37 (: 110):

Målet for arbeidsdriften er å bedre kvalifikasjonene for arbeid etter løslatelse, og aktivisering av alle innsatte. (...) Arbeid er vesentlig for å være selvhjulpen og for å

integreres i samfunnet. Å styrke innsattes tilknytting til arbeidslivet, er viktig for å legge til rette for et liv uten kriminalitet etter løslatelse.

Marit mener derimot at det ikke hjelper henne i en eventuell jobbsøknad. Å skrive opp systuen på CV-en blir nok ikke aktuelt for henne. Hun blir ikke motivert av arbeidsplassen, hun uttaler derimot at hun har en følelse av at man “leker jobb”, som hun uttalte tidligere i kapittelet. På bakgrunn av dette har hun søkt seg til skolen som hun føler er mer relevant for hennes behov, dette blir tatt opp i kapittel 11. Fra lovgivers side fremheves det som et mål i seg selv at alle innsatte skal aktiviseres, og få et tilbud om arbeid. Så om man ser Marits opplevelse opp mot dette målet så er hun aktivisert og hun får et tilbud, men Marit har ikke et tilbud vil bedre kvalifikasjonene hennes for arbeid etter løslatelse.

9.3.2 “Voksenbarnehage”

Mette: Jeg synes det er sånn, kan si det er som en voksenbarnehage.

Det å bli behandlet som et barn blir oppfattet som en krenkelse, bestemmelsesretten er fratatt og de enkleste avgjørelser blir tatt på vegene av deg. Fengselet er en frihetsberøvelse, og den setter grenser og kontrollerer hva du kan og skal gjøre. Foucault (1999: 118-119) skriver at formålet med fengsel er: “å gjøre forbryteren til en lovlydig undersått, til et individ som domineres av vaner, regler, ordrer, av en øvrighet som er i uopphørlig aksjon rundt ham og over ham, og endatil i ham, i form av automatiske reflekser”. Med dette menes at noe av hensikten med straffen er å oppdra den innsatte, oppdragelsen fortøner seg slik at den innsatte skal begynne å følge normene i samfunnet og det skal drive han eller henne.

Eva: Det synes jeg er helt, herregud for en barnehage. Ja, jeg tenker det. Vi er voksne mennesker. Nei. Og det er å umyndiggjøre voksne mennesker.

Eva opplever det som ydmykende og man er fratatt noe av kontrollen og beslutningsmyndigheten i fengsel. Sykes (1958) skriver at den innsatte mister mye av friheten sin i fengsel. “The custodians have the right not only to issue and administer the orders and regulations which are to guide the life of the prisoner, but also the right to detain, try, and punish and individual accused of disobedience” (Sykes 1958: 41).

Hege: Det kjennes ut som om vi er på en hytteleir eller noe. En leirskole eller noe sånt. Så det er helt rart.

Eva, Mette og Hege trekker frem parallellen og sammenligner oppholdet med det å være i en barnehage eller på en hytteleir. Som innsatt kan man nå ikke handle fritt, og man må velge mellom de aktivitetstilbud som er i fengsel. Man må også følge de regler og normer som er gjeldende i fengsel. Noen mente også at arbeidsdagen var en lang dag på skolen, og trakk en klar parallell til det underdanige og oppdragende. Man er i en føyelig posisjon og den innsatte må utføre den jobben man er satt til, selv om man ikke er interessert i dette eller ikke synes det er personlig utviklende.

Forøvrig omtaler også flere fengselsbetjenter de kvinnelige innsatte som *jentene* eller *jentegjenger* (Sandvik 2003; Østhus 1998). Programmet “*jenter og data*” understreker denne definisjonen. Det å omtale voksne damer som jenter på samme måte som barnehageansatte omtaler små barn, kan oppfattes som nedlatende av de innsatte, og gi en følelse av å bli satt i en underdanig posisjon.

9.3.3 Hobby eller jobb?

Christina: We have sawing and knitting here too, but it`s only one time a week [et kurs de innsatte kan ta]. Yes, we can if we want. But in XX [annet fengsel] it is the job.

Christina forteller her om forskjellen mellom to av kvinnefengslene. Ett kvinnefengsel hadde syng og strikking som fritidstilbud for de innsatte, mens et annet fengsel hadde det som en arbeidsplass, noe som viser en klar forskjell av arbeidsplasser mellom fengslene og vektlegging av systuen som en aktivitet. Goffman (2006) skriver at hobbypregede aktiviteter skal virke oppløftende og få de innsatte til å glemme fengselstilværelsen.

Fornemmelse af et «død» og uproduktiv tidsafsnit kan rimeligvis forklare, hvorfor man lægger vægt på beskæftigelsesforanstaltninger af den mere hobbyprægede art; det drejer sig om frivillige lysbetonede aktiviteter, som er tilstrækkeligt krævende og interessante til at løfte deltageren op og du af sig selv og midlertidig få ham til at glemme sin øjeblikkelig situation (Goffman 2006: 56).

Flere av kvinnene omtalte systuen som en hobbyaktivitet og en fritidssysse. Som nevnt tidligere i kapittelet er også systuen åpen for de innsatte på fritiden, det både en jobb og fritidsaktivitet etter arbeidstiden. Mathiassen (2011: 117) skriver: “*I relation til beskæftigelse betyder det, at den ikke skal udgøres udelukkende af ’hobbybetonede aktiviteter’*”.

Johanne: Jeg tror ikke det kvalifiserer veldig nei. For du har egentlig ikke gjort annet, du har jo ikke designet noe. Du har bare sittet og sydd sammen to stykker på rettsøm.

På spørsmålet om arbeidet var relevant for fremtidig arbeid etter fengsel, mener åtte av de elleve kvinnene at det ikke var relevant arbeidserfaring. De åtte kvinnene trekker frem at det var relevant for ting de kunne gjøre i det private. Dette er noe som kan peke frem mot at det ikke er en normalarbeidsplass slik som man oppfatter en arbeidsplass ut i samfunnet. Justis- og politidepartement ønsker at det arbeidstilbudet som gis i fengsel skal være i samsvar med de kvalifikasjoner som er etterspurt i næringslivet (St. meld. nr. 27 1997-1998: 70).

S: Er det relevant for deg?

Eva: Nei.

S: Ikke noe du kan trekke med deg videre?

Eva: Em. Jeg jobber som XX, så det kunne jo vært en ide og hatt en sy-kveld på jobben. En aktivitet eller ja.

Av de kvinnene i utvalget som jobbet ved systuen, var det kun Eva som mente det kunne være relevant i jobbsammenheng, men hun var ikke videre fornøyd eller positiv til systuen som en arbeidsplass.

9.4 Forventninger

Inger: Men man er jo i fengsel liksom, så det er jo helt greit.

Det er ikke den samme forventningen til arbeid i fengsel som det er til arbeidsplasser utenfor. Det er også slik at enkelte av de innsatte ikke forventet en vanlig jobb siden man er i fengsel. Som tidligere vist uttalte Anita at hun er i fengsel for å sone straffen sin, og at det er hovedformålet med fengselsoppholdet. Crewe (2009) mener at de fleste innsatte ønsker å sone ferdig straffen sin og komme seg ut. Arbeidet man har i fengsel er ikke permanent, men det skal vare den tiden man er innsatt i fengsel. Fengselet eier tiden din, og i den tiden har du en aktivitetsplikt. Derfor er jobben tidsbestemt akkurat som fengselsstraffen er tidsbestemt.

Line: Vi er jo fanger, da jobber vi med det de sier.

Man er i fengsel for å motta en straff man har blitt dømt for, og det å se sammenhengen med at man skal "ha det normalt" blir for mange et paradoks og en merkelig sammenligning. Flere av de elleve kvinnene oppfatter det heller ikke som et arbeidsforhold, fordi arbeidsplassen ofte er i fengselet og i det samme bygget som man har cella si, hvor man spiser og har fellesskap. Ila fengsel omtaler fengselet som et minisamfunn (Ila fengsel og forvaringsanstalt

2013). Det er en avstand mellom samfunnet og fengselet, og derfor er det mulig også en avstand mellom arbeidsplassen i fengsel og arbeidsplassen i samfunnet.

Muligheten for å ha en vanlig arbeidsdag i fengsel kan også være vanskelig på grunn av maktforholdet som er i fengsel. Det er vanskelig for den innsatte å utfordre og komme med innspill fordi man er redd for konsekvenser. Mette uttaler i denne sammenheng:

S: Hva betyr jobben for deg her i fengselet?

Mette: Du må jo fullføre det ikke sant. Vi tenker jo på 2/3 del. Vi tenker jo på søknadene vi sender, det betyr at vi må jo fullføre det [arbeidet og rutinene]. Vi vil ikke ha noe dårlig rapport om oss ikke sant.

Selv om det her har trukket frem at flere ikke opplevde arbeidsplassen i fengsel som arbeid, var det andre som opplevde det slik og som ikke opplevde en stor avstand fra den normale jobben, jf. kapittel 6.

9.5 Lønn som motivasjon til arbeid?

Motivasjonen til å arbeide i fengsel var lav hos enkelt av kvinnene i utvalget. Det er mange grunner til at de ikke var motiverte til å jobbe. Noen uttrykte at bare det å sitte i fengsel tar bort motivasjonen og anstrengelsen til å gjøre noe produktivt. I St.meld. nr. 37 (2007-2008: 111) står det følgende om lønn: “Arbeidsdriften i fengsel er ikke bygd på alminnelige markedsprinsipper”.

Mathiesen (2007) skriver i boken “*Kan fengsel forsvares?*” at lønn for arbeidet i fengsel har vært et krav fra de innsatte i flere tiår. Han skriver videre om viktigheten for den innsattes selvfølelse, og lønn i jamfør slik det er i normalitetsprinsippet:

Fangene har bl.a. argumentert med at med reell lønn kunne man betale skatt og et beløp for «kost og losji», og samtidig ha noe igjen til familie og løslatelse – alt sammen fornuftig hvis man ønsket å gjøre fangen funksjonsdyktig i samfunnet igjen, rehabilitere ham (Mathiesen 2007: 48).

Johanne: Du taper selvfølgelig arbeidsinntekt.

Å motta lønn eller annen godtgjørelse står helt sentralt i vår idé om det og arbeid, det er noe som skiller blant annet jobb fra hobby. Hvor mye man får betalt kan få oss til å føle hva vi er verdt av verdi i det sosiale hierarkiet og man ser på lønn som en motivasjon til å gjøre et godt arbeid (Svendsen 2011: 118).

Mette: Jeg synes vi jobber litt for hardt og det er for lite betaling.

I 2008 utgjorde dagpengene som de innsatte mottok 53 kroner per dag ²⁰ (Lien og Olsen 2008: 28). Papendorf (1999) skriver i artikkelen “*fangelønn og menneskeverdighet*” at forskning har vist at innsatte betegner og opplever seg selv som verdiløse fordi deres arbeid ikke lønnes. Når den innsatte ikke får *ordentlig* lønn for arbeidet hun eller han gjør oppfattes det mulig heller ikke som en reell arbeidsplass.

Fangelønn handler med andre ord ikke om en tilsvarende anstendig motytelse for det ytede arbeidet, men om en slags lommepenger. (...) For så vidt kan det ikke være en overraskelse at forskning viser om og om igjen at fangearbeid som en sentral del av resosialiseringstanken blir de facto verdiløs med den følgen at også fanger opplever seg selv som verdiløse. Dette har igjen følger for fangers arbeidsmotivasjon (Papendorf 1999: 63).

Crewe (2009) skriver at de innsatte ikke har en indre følelse av plikt, fordi belønningene i fengselet er for små. Lønnen man mottar blir derfor symbolsk. Likevel er ikke dagpengene ment som lønn, men heller som godtgjørelse (Storvik 2003: 123). Det blir definert som dagpenger og ikke som lønn. I straffegjennomføringsloven § 19 står det følgende: “*Domfelte som gjennomfører straff i fengsel, eller utenfor fengsel etter §§ 12 og 13, kan tilstås dagpenger. Satsene fastsettes av Kriminalomsorgens sentrale forvaltning*”.

Johanne: Da fant jeg ut at greit jeg kan lage noen tegninger til dem, men de får kunst for femti kroner dagen hverken mer eller mindre. Hvor mye kunst får du for femti kroner?

Johanne trekker her frem at hun produserer kun for hva hun blir betalt for, hun yter ikke noe ekstra. Hun ønsker ikke å bli utnyttete eller jobbe for fengselet. Olsen (2012: 100) mener at man kan finne en parallell til det gamle tvangsarbeidet: “*Likevel, førti år etter at tvangsarbeidet ble opphevet, lever synet på arbeid som en integrert del av kriminalomsorgens virksomhet videre, selv om det har antatt nye former*”.

Velger man å avstå fra aktivitetsplikten får det den konsekvens at det ikke utbetales dagpenger, og det kan få følger for eventuelle søknader. For eksempel så kan fravær som ikke skyldes sykdom bli registret som arbeidsnekt. I følge forskriftene til straffegjennomføringsloven § 3-13 står det at den innsatte kan straffes om man viser dårlig

²⁰ Gangjente jobben har egne satser.

arbeidsinnsats. Dette kan da sanksjoneres ved trekk av dagpengene, eller det kan legges begrensninger på vilkårene for permisjoner.

Som innsatt er man allerede straffet, det er derfor lite som kan forverre situasjonen til de innsatte (Crewe 2009: 86). Spørsmålet blir da hvorfor man skal jobbe for fengselet? Både Johanne, Mette og Marit har trukket frem at de mener de tjener for lite i forhold til arbeidsmengden og derfor er ikke lønnen motivasjonen for å jobbe i fengsel, men det er greit å ha noe å gjøre i fengsel.

9.6 Vanskelig å være kreativ i fengsel – “Vinhøne og zaloforklær”

Mange av arbeidsoppgavene som finnes for kvinner i fengsel, da primært Sandefjord fengsel og Bredtveit fengsel og forvaringsanstalt, går ut på å skape noe og være kreativ. Flere av kvinnene i utvalget vektlegger viktigheten i det å kunne holde på med noe kreativt i fengsel, kunne skape noe og bruke hodet. Eva har to ulike syn på det å kunne være kreativ i fengsel.

Eva: Det positive er vel at du kan bruke hodet ditt og bli litt kreativ, det er veldig godt. Og det er såpass frie tøyler der inne [på systuen], og det er veldig godt.

For det første synes Eva synes det er positivt at man kan bruke hodet sitt og kunne skape noe i fengsel. På den andre siden trekker hun også at det vanskelig å være kreativ innenfor fengselsrammene.

Eva: Men vi syr litt utgåtte ting, så salget er ikke så bra på messa.

Arbeidsplassen i fengsel er enda innenfor fengselsrammene, og den statiske sikkerheten, det bygningsmessige, og dynamiske sikkerheten, fengselsbetjentene, er også her godt synlig. Med disse rammene rundt arbeidsdagen får man ikke en avstand fra fengselsrammene, men blir også her påminnet om at man først og fremst er i fengsel og ikke på jobb. Man er i hovedsak en innsatt og ikke en ansatt, og betjenten er først og fremst en som skal passe på og ikke arbeidsgiver. Foucault (2008: 210) skriver: “*Dette altomfattende reformatorium foreskriver en nøye omlegning av tilværelsen som er temmelig forskjellig fra en rent juridisk frihetsberøvelse*”. Foucault mener at straffen går ut over frihetsberøvelsen, det skjer en omdanning av hverdagen og de ulike sidene i hverdagen.

Eva: Det hender jo at vi blir litt tomme her inne.

Eva forklarer på samme måte som Johanne, som referert i kapittel 7, at man blir tomme av å sitte i fengsel. Videre mener Eva at et av problemene foruten fengselsrammene er at det meste av materialet som er tilgjengelig i systuen er gammelt, noe som legger føringer for hva man kan lage og skape.

S: Har dere foreslått at dere kan sy noe annet?

Eva: Jeg tenker at nå er det litt inn å strikke. Jeg tror det hadde slått an litt mer.

S: Ja, ikke sant. Blir det kanskje endret på da tror du?

Eva: Ja, det vet jeg ikke. Jeg har kommet med forslag på det ihvertfall. Nå er det inn med store lange, lange skjerf, lange raggvotter, sokker, knesokker og sånne type garn som er populært. Tova ting, i hvert fall tøyler og sånn da, folk bruker det enda. Tova votter, gensere hadde gått an. Men det spørres nok ikke om det blir for dyrt. Her er det hovedsakelig å sy. Og det er veldig mye gammelt stoff her som er utgått. Det er stoff fra 90-tallet.

S: Det er ikke noe moderne?

Eva: Da må du være veldig kreativ for å sette i sammen det pent. Det er vanskelig.

Det å være kreativ fordrer at man gjør en innsats, være oppfinnsom og ser mulighetene til å uttrykke seg. Eva forteller at de bruker gammelt stoff som er fra 90-tallet, og som ikke er i samsvar med hva som er *populært* i dagens motebilde og utvikling i samfunnet. Det er ikke en moderne systue.

Eva: Men [verksbetjentene er] litt gammeldagse i hva man skal sy. Det går igjen.

Tidligere har enkelte av kvinnene pekt på det at systuen er gått ut på dato som en arbeidsplass, men Eva mener også de ulike tingene de lager er gammeldagse. Om systuen vært moderne i forhold til dagens produksjon og rettet mot dagens marked hadde mulig systuen vært en bedre arbeidsplass og blitt oppfattet som aktuelt av flere.

S: Hva er utgåtte ting?

Eva: Det kan, altså det er veldig kjent at man syr sånne vinhøner, som man kan ha pappvinen i. Også har vi sånne forklær til Zalo-flaska, det er det ingen som bruker lenger. Så er det sånne, vi syr sånne rør til å ha poser i, forklær, alle typer forklær, barneklær. Barneklær er jo greit. Duketøy, grillvotter, grytekluter og litt sånne ting.

Eva er ikke sikker på om noen engang kjøper eller har bruk for produktene. Det innholdsmessige er ikke tilsvarende med aktuelle produkter i dagens samfunn. Når flere av kvinnene i utvalget heller ikke ser sammenhengen med hva de produserer og mener det er gammeldags, kan det ses i sammenheng med reproduksjonen av det tradisjonelle.

9.7 En annen funksjon - “Fridager har vi ikke noe bruk for i fengsel ass”

Selv om flere av kvinnene ikke akkurat oppfattet arbeidet som en arbeidsplass, hadde den en viktig funksjon.

S: Hvilken funksjon har arbeidet for deg?

Eva: Ja, den har den funksjonen at man kommer seg opp om morgningen, at man ikke ligger hele dagen.

S: Hva får du ut av arbeidsdagen da?

Eva: Tiden går.

Tiden er et mål for straff, og tiden i fengsel kan for noen innsatte påføre store vanskeligheter. På utsiden eier den enkelte sin egen tid og er i stand til å kontrollere hva man skal og kan gjøre, men i fengsel er man i en viss grad fratatt tiden. Coyle (1994: 27) mener at det å miste friheten er et av de største tapene man kan oppleve, fordi man mister styringen: (...) “*losing one’s liberty is one of the most traumatic experiences any individual is likely ever to undergo*”.

Mette: Du skal bli ferdig med den tiden liksom.

Når man blir idømt en fengselsstraff er det fengselet som eier tiden din (Cope 2003). Tiden blir nå noe man må igjennom, og oppfatningen av hva tid er endrer seg for noen innsatte. Styringen av tiden er en av hovedutfordringene til den innsatte.

S: Hvilken funksjon har arbeid i fengsel da?

Marit: Korter ned dagene.

Det å fylle tiden med aktiviteter uttrykker flere av informantene i utvalget som viktig. Giertsen (2001) skriver at når man er en innsatt vil alle aktiviteter være viktige. “*Sperret inne bak murer og låste dører i en monoton og kjedelig hverdag, vil mange tilbud fremstå som en velkommen avveksling, og dette vil kanskje være fangers viktigste motivasjon for å delta*” (Giertsen 2001: 112).

Christina: (...) I’m always in school or laundry, I don’t want to go to my room in between because then I will sleep all day, that I don’t want.

Matthews (2009: 38) skriver: “*Time served in prison is not so much ‘spent’ as ‘wasted’*”. Det å få tiden til å gå i fengsel er viktig og vanskelig for flere av de innsatte. Alt man gjør fra man står opp til man legger seg går ut på å få tiden til å gå, hvordan man ønsker å få tiden til å gå varierer. “*A central feature of prison life is the timetable which provides a regular*

programme of activities and a semblance of structure and order to the day” (Matthews 2009: 40).

Inger: Ja, for merker det i ferien nå. Dagene blir veldig lange. Veit det er mange som sover hele dagen men det er ikke alle som får det til, så det blir lange dager det blir det. Prøver å finne på noe. Det er jo noe sånne baller og sånn da. Men vinduene til soverommene går utover, så om man skal sprette ball hadde de blitt sinna på meg. Så egentlig er det å glo på tv og drikke kaffe.

Tid i fengsel kan bli opplevd som unødvendig eller bortkastet. Den oppleves for noen som et avbrekk og ikke en del av livet. Tiden i fengsel er noe man må gjøre ferdig, det er som en handling du må fullføre, skriver Matthews (2009). Foucault (1999) skriver at tiden i fengsel ikke bare må anvendes og brukes, men den skal også være uttømmende. Til og med de minste tidsintervall må domineres og utnyttes (Foucault 1999: 134-139).

S: Hva synes du om arbeidsdagen?

Mette: Av og til er det tung, og av og til går tiden fortere ikke sant.

Mette og Christina trekker begge frem at ved å engasjere seg i jobb (eller skole) så får man tiden til å gå fortere, man fyller tiden.

Hege: Det er viktig. For at tida her inne, den, du sitter 24 timer om dagen og sånn. Alle aktiviteter er bra for dem som er her. Men det er ganske bra med aktiviteter, dagene er jo fylt da.

Hege trekker frem at om dagene blir fylt kan man også skape en meningsfull dag. Mathiesen (2007) skriver at en utbredt oppfatning hos de innsatte er at de ulike aktivitetene er viktig for å få tiden til å gå. “*Det er en utbredt oppfatning blant fanger at arbeidet er viktig for å få tiden til å gå. Arbeidet er tidtrøye*” (Mathiesen 2007: 47).

S: Men synes du det er nyttig å ha arbeidstilbud i fengsel?

Marit: Ja det er det. Fridager har vi ikke noe bruk for i fengsel ass.

S: Hvilken funksjon har arbeid i fengsel da?

Marit: Korter ned dagene.

Du har ikke en *fri tid*, hva du skal gjøre med tiden er langt på vei fastlagt. Selv om man har fritid i fengsel er det rammer rundt når du kan ha denne tiden, og hva du kan gjøre med tiden. Det er valg under faste rammer. Matthews (2009) skriver at den tiden i fengsel ikke er den samme som tiden i samfunnet. Aktivitetene har da en funksjon, slik som Mathiesen (2007) skriver, at tiden går fortere når man fyller den med aktiviteter.

S: Hva betyr skolen for deg?

Marit: Det betyr at jeg får slått ihjel de dagene. Ja. Jeg har noe konkret å stå opp til. For det, det blir et problem etter hvert i fengsel for de fleste tror jeg. Å motivere seg til og rett og slett stå opp.

I følge Goffman (2006: 55) har klienter i den totale institusjonen en sterk følelse av at den tiden de tilbringer i institusjonen oppleves som bortkastet. Det er en form for død tid, og det er en tid man gjennomgår. Denne tiden og perioden kan oppleves som en fraværende del av livet som er fraværende, og den døde tiden er ødeleggende for den innsatte og er en del av tapskontoen. Goffman (2006: 55) fortsetter og forklarer at den døde tiden i institusjonen er med på å forklare hvorfor man har alle de pålagte aktiviteter og rutiner som finnes i institusjonen.

Marit: Hvis jeg ikke har meldt meg sjuk da, her inne noen gang, så er ikke det fordi jeg ikke har en kamp med meg sjøl. Du har en sånn, altså veldig mange dager så har du en diskusjon med det sjøl om du skal gidde å stå opp i det hele tatt. Det seg jeg jo også da at det er mange som benytter seg av og da, som melder seg sjuke de orker ikke å stå opp.

Elisabeth: The best work in prison is wait. Everybody say you have to wait.

Aktivitetene og rutinene er der for at den innsatte skal glemme tiden og den situasjonen man befinner seg i (Goffman 2006: 56). Flere av kvinnene i utvalget vektlegger det at aktivitetene er en motivasjon til å stå opp og få tiden til å gå. Men tiden i seg selv er formålsløs.

9.8 Korte straffer - en viktig variabel

Christina: I mean it's good (the workshop) for the people that stays one or two weeks. But for the while it's no good.

Christina trekker her frem et godt poeng, nemlig det at verkstedet som arbeidsplass er bra for de som har en kort fengselsstraff, men for innsatte som har lange dommer så er det ikke et godt nok arbeidsopplegg. Som tidligere nevnt mottar kvinner generelt korte fengselsstraffer, hele 92 % av alle kvinner som ble dømt til ubetinget fengsel i 2010 fikk en dom på under ett år (SSB 2012), noe som viser at kvinner soner korte dommer sammenliknet med menn. Tilbudene i kvinnefengslene må derfor ses opp mot denne variabelen.

Marit: Vi kommer inn på forskjellige datoer, også sitter vi da på forskjellige nivåer også ikke sant. Så må man starte på nytt og på nytt og på nytt, så det er vanskelig. Og jeg ser det at det er vanskelig å legge opp noe da.

S: Du trekker frem det at det mange som sitter her på korte dommer.

Marit: Det er en hindring ja.

St. meld. nr. 37 (2007-2008: 106-107) trekker frem problematikken rundt korte fengselsstraffer:

Korte fengselsstraffer ivaretar ofte ikke formålet med straffen på en god måte og kan være uheldig for den sosiale rehabiliteringen. (...) samtidig som det er svært begrenset hva kriminalomsorgen kan få til av rehabiliterende tiltak på så kort tid innenfor de rammene frihetsberøvelsen setter. Det er alt i alt en stor risiko for at domfelte sitter igjen med erfaringer fra straffegjennomføringen som er utelukkende negative, og som heller øker enn minsker risikoen for en videre kriminell atferd.

Kari: Jeg synes ikke man skal sende folk inn her på kortere dommer.

Kari og Marit mener at det ikke er formålstjenlig å sende personer med korte straffer i fengsel, de begrunner dette med at det er en belastning for de andre innsatte fordi det skaper uro i fengselsmiljøet og fordi det er vanskelig å sette i gang tiltak for de med korte fengselsstraffer. Når kvinner generelt soner korte fengselsstraffer så er det kanskje urealistisk å forvente at det skal være reelle arbeidsmuligheter?

9.9 Avsluttende bemerkninger

I dette kapitlet har jeg trukket frem de av informantene som ikke opplever en arbeidsplass i fengsel. For dem var det heller en aktivitet og en hobbyvirksomhet, på samme måte som Olsen og Lien (2008) skriver. Noen opplever også at de føler seg umyndiggjort og trekker parallellen til en barnehage, man får ikke bestemme selv og de vektlegger maktforholdet mellom den innsatt og fengselsbetjenten.

10 Kjønnnet arbeid?

I dette kapittelet skal jeg ta for meg det tradisjonelle arbeidet i fengselet. Det er et tema flere av kvinnene selv tok opp og fremhevet som viktig. Det var spesielt systuen som ble et tema og som ble oppfattet som en typisk kvinnesyssel av kvinnene i utvalget. Kvinnene har ulike oppfatninger og meningen om det tradisjonelle arbeidet. Det er også noe som i lang tid har blitt diskutert og tatt opp fra flere hold igjennom likestillings – og diskrimineringsombudet, ulike rapporter om kvinners soningsinnhold (Koch 1988; Kvinnesoningsutvalget 1989; Sandvik 2003) og fra lovgivers side (St.meld. nr. 27 1997-1998 og St.meld. nr. 37 2007-2008).

Først vil jeg kort gå inn på det historiske. For å kunne drøfte og se på kvinners muligheter i fengsel, er det nødvendig og kort se på den historiske siden. Så vil det bli redegjort for hva kvinnene i utvalget mente om dette temaet, og deres oppfatning om hva de selv tolket som et kjønnnet arbeid.

10.1 Kort historisk tilbakeblikk

Kvinnens kriminalitet har blitt tolket som et uttrykk for noe annet enn det mennens kriminalitet har. Det at kvinner har begått kriminalitet har historisk sett blitt forklart som et utslag av mental ubalanse og som en sykdom, mens mennens kriminalitet har blitt forklart med et utgangspunkt i økonomiske årsaker (Hammerlin, Mathiassen og Strand 2006: 149).

Menns kriminalitet forstås dermed gjerne i forhold til deres sosiale og økonomiske situasjon for øvrig. I kontrast til dette har kvinners kriminalitet blitt forklart med utgangspunkt i deres besværlige underliv – kvinners kriminalitet har blitt sett på som utslag av mental ubalanse og menstruasjon. Med denne oppfattelsen av de kriminelle handlingene som utgangspunkt har også fengselsstraffen vært ulik for kvinnen og mannen (Hammerlin, Mathiassen og Strand 2006: 149).

Boken til Dobash, Dobash og Gutteridge (1986) *“The imprisonment of women”* har en historisk gjennomgang av fengselsoppholdet for kvinner. De finner, og mener, at det er ulike ideologier som har preget fengselsoppholdet for kvinner, og viser til det at kvinner har blitt straffet på andre premisser enn menn. Det ser man igjennom blant annet hvilke sysselsettinger kvinner historisk sett har hatt i fengselet, og hvilke holdninger kvinnene har blitt møtt med. Følgelig har også kvinnene i større grad enn hva mennene blitt utsatt for en kontroll. *“It is clear that women in prison are more closely observed and controlled, more often punished,*

and punished for more trivial offences than men in prison” (Dobash, Dobash og Gutteridge 1986: 207). Carlen og Worrall (2004: 55) peker dessuten på det faktum at fengselssystemet er laget med tanke på mannen og ikke tilrettelagt for kvinner, noe som er en annen diskusjon og som ikke vil bli diskutert her.

Zaitzow og Thomas (2003) mener at det var kjønnsstereotypene som påvirket de første forbedringsanstaltene for kvinner, og at det ligger som et bakteppe for dagens fengselsanstalter. Ideen om behandling for fengslede kvinner innebar å fremme seksuell moral, disiplin og lydighet. Carlen (1998, 2004) peker på det samme i sine studier, kvinner i fengsel disiplineres og behandles til det man ser på som passende adferd for kvinner. Og denne kjønnsstereotype rollen som mor og husmor kan sies og ennå påvirke utformingen, behandlingen, betingelsene og mulighetene for fengslede kvinner i dag. Tradisjonelt arbeid i fengsel tydeliggjør at man ønsker å sosialisere kvinnene inn i en gammeldags forhenværende rolle. Dobash, Dobash og Gutteridge (1986: 207) uttaler: *“Domestic work has been and still is the main work available to women in prison, whether it’s proposed aim has been to produce good servants, good wives, or most honestly, to keep the prison going”*. Dette kan man se for eksempel ved at systuen enda siden opprettelsen av Bredtveit fengsels- og forvaringsanstalt er et av de største aktivitetstilbudene som finnes for kvinner i dagens kvinnefengsler (Kvinnesoningsutvalget 1989). Flere av kvinnene i dette utvalget mente at arbeidstilbudet i fengselet henger igjen fra gammelt av. De arbeidstilbudene som finnes for kvinnelige innsatte er oftest kontorferdigheter (inkludert data), syng og hagebruk, men få fengsler lærer derimot opp kvinner i jobber så de kan bli økonomisk uavhengige når de kommer ut og tilbake til samfunnet (Zaitzow og Thomas 2003). Det er heller kunnskaper som man kan hevde er laget for at man kan benytte seg av i hjemmet eller i en privatsituasjon, og ikke i jobbmarkedet.

Det at aktivitetstilbudet for kvinner mulig ikke oppfyller de offentlige målene om at det skal gis yrkeskvalifiserende kompetanse og tilby de innsatte relevant arbeid i forhold til dagens næringsliv finner man også i St.meld. nr. 27 (1997-1998). Det står følgende om kvinners soningstilbud:

En analyse av dagens anstaltstruktur gir grunnlag for å mene at kvinner ikke fullt ut har fått et likeverdig soningstilbud. Hovedårsaken til dette har vært at doms- og varetektsvolumet har vært relativt lite i forhold til mannlige straffedømte og dermed har antall kvinneanstalter og lokaliseringen av disse ikke dekket behovet for mangfold (St.meld. nr. 27 1997-1998: 43).

I 1987 ble det oppnevnt et Kvinnesoningsutvalget (1989) ledet av Ingrid Solheim. Utvalget ble bedt om å gjennomgå soningsforholdene for kvinner i Norge. I 1989 kom de ut med sin rapport om kvinners situasjon i fengsel. Rapporten konkluderte med at kvinner ikke fullt ut har fått eller får et likeverdig soningstilbud. Mye av hovedårsaken til dette ble begrunnet i at kvinner utgjør en liten andel av fengselsbefolkningen generelt og at flertallet av domfelte kvinner soner en kort fengselsstraff, det samme blir nevnt i St.meld. nr. 27 (1997-1998) og St.meld. nr. 37 (2007-2008). Carlen og Worral (2004: 82) mener at det generelt er få kvinner i fengsel, noe som er problematisk: *“Women prisoners tend to be invisible to the general population and therefore their needs are often neglected”*.

Fra rapporten til kvinnesoningsutvalget (1989) kom ut og til dagens soningsforhold har mye skjedd. Det har blant annet blitt gjennomført en endring av fengselsstrukturen, ny straffelov (2001) og ny utredning om hva formålet med straffen er. Rapporten fra 1989 hadde ett særlig fokus på de kjønnsspesifikke arbeidsplassene i fengsel, at arbeidsdriften bestod av kjønnsstradisjonelle yrker. Dette ble meldt inn til likestillingsombudet ²¹ i 1991 ²², men ombudet fant at tilbudet var tilfredsstillende. Det ble sluttet at arbeidstilbudet ikke var imot likestillingsloven, fordi menn også hadde et kjønnsstradisjonelt tilbud i fengsel. Likestillingsombudet skriver: *“I så måte er tilbudet like lite variert både for kvinner og menn”* (sitert i Sandvik 2003: 139). Om man ser dette fra et feministisk perspektiv må konklusjonen som trekkes betegnes som lite rasjonell.

I nyere tider har det også blitt meldt inn klagesaker til Likestillings- og diskrimineringsombudet. ²³ Selv om det har kommet en klar kritikk mot de aktivitetene som tilbys til kvinner i fengsel har det ikke ført frem til noen endringer, noe som blant annet blir begrunnet med den samme argumentet som tidligere: menn har også kjønnsstereotypiske arbeidsplasser og kvinner utgjør en liten del av den totale fengselsbefolkningen. Det at menn også mottar kjønnsstereotypiske arbeidsoppgaver er en annen diskusjon, man kan si at menn også mulig på samme måte blir styrt inn i stereotypiske maskuline yrker (Vegheim 1995). Den store forskjellen er det at mennenes arbeidsoppgaver i fengsel henger tettere sammen med relevant arbeidserfaring når man tenker på arbeid etter endt soningsopphold. Disse realiteter kan da sies å treffe nærmere målet til kriminalomsorgen hvor man etter soningsoppholdet skal være bedre stilt (Kriminalomsorgen 2004).

²¹ Fra 2006 Likestillings- og diskrimineringsombudet

²² Se også Berit von der Lippe og Mette Westbye *Bredtveit – et dukkehjem* I: Materialisett nr.1 1981.

²³ Se Likestillings- og diskrimineringsombudet saksnummer 2006/33, 2002/363, 2005/323 og 2002/094

Koch (1988) finner i sin undersøkelse som handler om kvinner som soner i et kjønnsintegrert fengsel, at kvinner får tilbud om mindre utfordrende oppgaver enn hva mennene får. Videre sammenlikner Koch disse arbeidsoppgavene med hva psykisk syke blir satt til av arbeidsoppgaver. Problematikken var i denne forbindelse at kvinnene ikke fikk den samme arbeidstilgangen som hva de mannlige innsatte fikk, noe som resulterte i at kvinnene ble ekskludert (Koch 1988: 103). Koch konkluderer med at kvinner er offer for livsvilkår og at det er manglende muligheter for kvinner i fengsel.

Fanger er mennesker, der de underkastet statsmagts yderste tvangsmiddel: Frihedsberøvelsen. De er maksimalt undertrykte og tilstræbt gjort maktesløse. Kvinderne synes at være placeret lavest blant fangerne, og bliver dermed restgruppenes restgruppe (Koch 1988: 127).

Haugen finner det samme i sin masteroppgave (2006) “*Kvinner i menns fengsel: om kvinners soningsforhold i blandingsfengsel*”, at kvinner som soner i et kjønnsintegrert fengsel i stor grad blir ekskludert fra aktivitetstilbudet, og det blir begrunnet med sikkerhetsmessige hensyn. I følge JURK (2005: 55-57) sin fengselsundersøkelse er arbeidstilbudet i kjønnsintegrerte fengsel mer variert enn hva det er i rene kvinnefengsler. Problemet er som Haugen (2006) og Koch (1988) påpeker at kvinner blir ekskludert fra aktivitetene.

Dette var et kort historisk tilbakeblikk, jeg ønsker nå å se på hva kvinnene tenker om det tradisjonelle.

10.2 Utvalgets oppfattelse: “Gammeldags”

Inger: Det er litt sånn, hoppa 50 år tilbake i tid. Kvinner skal sy og sånn.

Inger ser på systuen som en konservativ og en tradisjonell arbeidsplass, fordi hun assosierer det med hva man gjorde i gamle dager. Hun fortalte at hun synes det var litt *merkelig* de første dagene hun kom i fengsel at hun skulle sy.

Johanne: Det er kvinnesysler hele veien, du skulle ikke tro vi skrev 2012. Altså, der sitter de og hekler, syr puter, ja lager juleduker.

Bourdieu (1996, 1999) går blant annet i sine analyser inn på hvorledes overklassen opprettholdes og reproduseres i det moderne samfunn (Prieur 2006: 23). Han hevder at det er skjulte maktforhold som ikke aktivt er godtatt av befolkningen, men det kommer og skjer naturlig. En slik makt kaller Bourdieu (1996: 40-42) symbolsk vold, en dominerende gruppe

eller klasse påfører andre individer i det sosiale rom bestemte meninger og betydninger. Om man ser det i forhold til kvinnes arbeidsmuligheter så har to av de tre kvinnefengslene i dag har systuen som det største tilbudet. Den symbolske volden er en måte å sikre reproduksjonen av de eksisterende maktforholdene. Kvinnesoningsutvalget skrev i 1989 (: 307): *“arbeidstilbudet for kvinnene særlig i de to rene kvinnefengsler på Bredtveit og i Sandeffjord er tradisjonelt og preget av kjønnsdogmatisk tenkning”*.

Johanne: Slik behandler vi kvinner i 2012. Kvinnetiåret startet for to og førti år siden egentlig, og jeg tror det gikk som et lyntog forbi XX fengsel for her har de ikke fått med seg kvinnetiåret. (...) Det har jo vært systue lenge, siden Marie Hamsuns tid. Tidene var jo litt annerledes og ikke sant.

De tradisjonelle kvinnesyslene har blitt opprettholdt i fengselet, men er i en viss grad tilpasset nåtiden. Johanne mener at endringene som har skjedd i samfunnet ikke har skjedd i fengselet. Hun påpeker at kvinnetoget har gått forbi fengselet. Hvilke tilbud som finnes i fengsel har en påvirkning på hva man mener er riktige yrker, og gir et uttrykk for de dominerende normene. Vegheim (1995: 113) skriver i denne sammenheng:

Det er vanskelig å finne andre forklaringer på at kvinnene sysselsettes med akkurat denne typen arbeid, enn at det anses som passende og relevant for kvinner. Det bekreftes av det faktum at kvinnene på Bredtveit alltid har vært beskjeftiget med det vi kaller typisk kvinnearbeid.

I følge en av de ansatte som Sandvik (2003: 73) intervjuet ble arbeidet på arbeidsstuen i Bredtveit fengsel og forvaringsanstalt definert og omtalt som terapi. Noe som også blir definert av kriminalomsorgen; *terapi i form av strikking og liknende* (Kriminalomsorgen 2012a).

Marit: Jeg har ikke tenkt så mye på det, men jeg tenker at det når de skulle sette i gang dette fengselet her så er det begrenset med plass. Også har jo hu ene som jobber her hu har jo sydd i årevis hu, for hu har jobbet med søm. Hu som er sjef, eller hu eldste her hu pensjonerer seg til sommeren så. Jeg tipper at det henger sammen, og at vi er jenter, ikke minst tenker jeg da.

Marit trekker også frem at hva man gjør i fengsel også henger sammen med bakgrunnen og preferansene til de som er ansvarlige for sysselsettingen. I fengselet hvor Marit soner er verksbetjentene utdannet innenfor søm, og hun tenker at det er derfor man har et slikt tilbud. Ikke minst mener hun, som også flere i utvalget trekker frem, at det henger sammen med at det er et kvinnefengsel, derfor er det også kvinnesysler.

10.2.1 “Det gir deg ingenting”

Inger: Nei, jeg kan ikke komme på jobb og si: Nå har jeg lært meg å sy.

Problemet er, som St.meld. nr. 27 (1997-1998) også bemerker, at arbeidet i fengsel ikke har fulgt den utviklingen som har skjedd i samfunnet generelt. I dagens arbeidsmarked kreves det høyere kompetanse og utdanning. Man kan her hevde at det er en reproduksjon av kjønnsnormer, fordi man reproduserer de gjeldende kriterier for hva det vil si å være en kvinne og den innsatte styres inn i ønsket atferdsmønster. Connell (2002) trekker frem at staten i stor grad har makt til å skape og regulere kjønn og normene. “*The state has the capacity to `do` gender. (...) This activity not only regulates existing gender relations. The state`s activity also helps to constitute gender relations and form gender identities*” (Connell 2002: 103).

Inger: Men et er sikkert bra at de har et reint kvinnefengsel, for da får de hatt systua si.

Som vist tidligere i kapittelet er forskere og kritikere samt lovgiver selv usikker på om systuen gir noen reell kompetanse. Inger fremhever det at hun ikke kan vise til den kompetansen hun har fått på systuen i en arbeidssituasjon. Inger synes fengselet burde ha et bredere tilbud og gi relevante kurs i andre sektorer som også blir omtalt som “typiske” kvinnesysler.

Inger: Jeg synes det skulle vært større. Synes de burde hatt et kurs i de vanligste yrkesgruppene. Sann som helse- og sosialsektoren. Det er jo kjempesvært. At dem ikke har noe innenfor det?

Noen av kvinnene i utvalget mener at de tradisjonelle yrkene og aktivitetene passer til deres behov og interesser. Det at kvinner i fengsel ønsker seg typiske kvinnesysler er sammenfallende med hva Friestad og Skog Hansen (2004) finner. Likevel er det også andre hensyn man må ta. Når fengselet i stor grad har en fengselsbefolkning som har liten kompetanse og lav utdanning er det problematisk, fordi det gjør det vanskelig å treffe målsettingene som er satt fra lovgivers side. Ravneberg (2003) hevder at arbeidsdriften synes å være en meningsløs disiplin. Hun skriver: “*Det kan tyde på at arbeidsdriften i fengslene henger igjen i "en gammel" rehabiliteringsmodell (botsmodellen), der arbeid er til for å disiplinere og korrigere innsatte*” (Ravneberg 2003: 145).

Marit: Det må bli mere relevante ting å fylle dagen med. Systua er ikke bra nok åssa [latter].

S: Hvorfor er ikke systua bra nok?

Marit: Fordi det ikke gir noe som helst kompetanse, det gir deg ingen, det gir deg ingen bedre forutsetninger til å klare livet etterpå da. Du blir dømt ikke sant fordi du har vært kriminell, også forventes det at den straffen da, det som både skal være straff og det skal også gjøre at du ikke gjør noe kriminelt etterpå ikke sant. Alle vet jo at det ikke er tilfelle. Det er på en måte litt derfor vi har fengsel da.

Olsen (2012) skriver i boken “*Straff som virker?*” om ideologiene innen kriminalomsorgen og betydningen av innholdet, at:

Enkelte sektorer av fengslenes produksjon er basert på et element av inntjening. Dette er ikke i samsvar med sentrale prioriteringer, der det stadig blir understreket at det viktigste er at innsatte gis relevant kompetansetilførsel, og at opplæringen og arbeidserfaringen må ses i en sammenheng. Den nye strategiske planen må ta hensyn til disse prioriteringene, og enkelte fengsler vil måtte legge om viktige deler av sin tradisjonelle arbeidsdrift (Olsen 2012: 100).

Marit poengterer at systuen i fengsel ikke gir henne en bedre forutsetning for å klare seg på arbeidsmarkedet. Vegheim (1995: 112) skriver noe av det samme om arbeidserfaringen kvinner ved Bredtveit fengsel og forvaringsanstalt får: “*Alt sammen typiske kvinnesysler, men uten mulighet for formell kompetanse, dvs. siktemål med arbeidet er ikke at kvinnene skal forsørge seg selv etter løslatelsen*” (Vegheim 1995: 112). Tidligere i kapittelet gikk jeg inn på kvinnens arbeidsmuligheter, og flere forskere hevder sysselsettingen ikke har til hensikt å sikre kvinnene innpass på arbeidsmarkedet. Marit stiller spørsmålet i likhet med noen andre i utvalget: hvordan kan man lære å bli økonomisk uavhengig ved å ha erfaring fra en systue eller et verksted (jf. kapittel 7)?

Marit: Det har ingen sammenheng det lovbruddet jeg har gjort ute og det jeg lærer her inne. Overhodet ikke.

Det er viktig å ikke glemme en annen målsetting som er definert i St.meld. nr. 27 (1997-1998) som fremhever at det er helt sentralt at alle innsatte skal sysselsettes.

For flesteparten av kvinnene i utvalget gir ikke systuen en reell jobbmulighet etter soningsoppholdet, og dermed kommer de ikke inn på jobbmarkedet med denne erfaringen²⁴. Og siden man vet fra tidligere forskning (Skarðhamar 2002; Friestad og Skog Hansen 2004; Thorsen 2004) at domfelte, og særlig kvinnelige domfelte, har en svak arbeidstilknytning før

²⁴ Noe som jeg ikke kan si dette med sikkerhet, fordi jeg ikke har intervjuet etter soningsoppholdet. Med unntak av to kvinne var det ingen som kunne tenke seg et slikt yrke.

soning, er det viktig å fokusere på hva som kan gi dem en jobb etter soningsoppholdet. Sandvik (2003: 136) hevder at kvinner i fengsel systematisk kommer dårligere ut i fengsel.

10.2.2 Likestilling?

Under intervjuene var det noen av kvinnene som trakk frem hva de oppfattet som mangelen på likestilling i fengsel. Fengselet skal følge likhetsprinsippet som innebærer at; *“innsatte ikke skal bli utsatt for usaklig forskjellsbehandling eller diskriminering”* (Storvik 2003: 35). Og i følge Justis- og politidepartementet (2011-2012) er det et fokus på at kvinner og menn skal ha en likeverdig straffegjennomføring:

Det er et mål at kvinner og menn skal ha likeverdige forhold under straffegjennomføring. Den enkelte skal få tilbud om programmer og andre egnede tiltak tilpasset deres behov for hjelp. Det er en målsetting i kriminalomsorgen at kvinner og menn skal få de samme tilbudene (Prop. 1 S 2011-2012: 229).

Johanne etterlyser arbeidsmuligheter og et tilbud som ikke er så kjønnsrettet.

Johanne: Det finnes ikke noe annet. Hvor mange systuer er det i mannsfengsler?

S: Det vet jeg ikke, men tror ikke det er noe. Det er vel noen andre tilbud.

Johanne: Snekre paller og sånn, men hadde vi enda hatt det tilbudet så det hadde vært et snev av likestilling!

S: Du vil heller snekre paller enn å sy?

Johanne: Altså, jeg har snekret en bod oppe på hytta mi i XX jeg, så jeg kan godt snekre. Det står ikke på det. Men jeg finner meg ikke i å bli tvunget inn i tradisjonelle kvinnesysler, når jeg ikke har lyst til det.

Allerede i rapporten til kvinnesoningsutvalget fra 1989 ble det fremmet forslag om å bygge ut arbeidsstuen ved Bredtveit fengsel og forvaringsanstalt med et snekkerverksted. Ønske om et snekkerverksted kom fra de innsatte selv (Kvinnesoningsutvalget 1989: 311). Kvinnesoningsutvalget skriver at det i mange år har blitt klaget på arbeidsinnholdet både fra innsatte og andre aktører. Grunnen de oppgir er at arbeidstilbudet er; *“ensidig, for kjønnsbestemt og for tradisjonelt”* (Kvinnesoningsutvalget: 308).

Marit: Altså, du kunne ikke ha tilbudt gutta dette her. Kunne jo ikke det. Herregud, er du gæren. Ingen som kunne ha tenkt på det en gang.

Igjen er det som nevnt en klar forskjell på mannen og kvinnen, og den mannlige og den kvinnelige innsatte. Den kvinnelige fengselsbefolkningen i en større grad enn den mannlige fengselsbefolkningen har en opphopning av levekårsproblemer (Friestad og Skog Hansen

2004; Thorsen 2004). Fokuset for arbeidsdriften i kvinnefengslene er å sysselsette den kvinnelige innsatte og gi dem en mestringsfølelse, noe som flere fengselsbetjenter har uttalt i andre undersøkelser, bl.a. Lien og Olsen (2008), Byholt, Jernberg og Winsnes (2011) og Sandberg (2003).

Johanne: I mannsfengsel er det mange flere tilbud, relevante kurs som de kan bruke når de kommer ut.

Johanne antar at menn har flere og mer relevant soningsinnhold. Vegheim (1995) mener at hvordan menn har det i fengsel er uinteressant fra et feministisk standpunkt. “*Samtidig er det grunn til å advare mot å bruke mannsfengslenes aktiviteter som norm ved en bedring av tilbudet i kvinnefengselet*” (Vegheim 1995: 120). Vegheim viser til at man heller burde ta utgangspunkt i arbeidsmarkedet og i hvilke yrker som kvinner interesserer seg for.

Hege: Dem sier jo på tv at det er så moderne og sånn, men det må bare være for guttene det, for her er det helt annerledes.

S: Så du tror du guttene har det bedre?

Hege: Ja. Dem snakker jo ikke om damene sine soningsvilkår i det hele tatt.

S: Hvorfor tror du det er sånn?

Hege: Det for at det er få damer som er kriminelle i forhold til mannfolk. Det står vel i stil med kriminaliteten.

Østhus skrev i 1998 hovedfagsavhandling “*Kvinneres soningsforhold i 3 krets-fengsler*”. Østhus skriver om kvinner som soner sammen med menn, og hun fant noe av det samme som mine elleve informanter peker mot; at de føler seg urettferdig behandlet i forhold til den mannlige fengselsbefolkningen. Både Østhus og Sandvik (2001) trekker frem at kvinner her ikke får innpass og lov å jobbe med det samme som hva de mannlige innsatte får i fengslene de har sett på. Nå må det nevnes at problemstillingene i et blandingsfengsel er annerledes enn hva det er i kvinnefengslene.

10.3 Utvalgets forståelse: “Vi er jo kvinner da”

I kapittel 7 og 8 ble det trukket frem både positive og negative bemerkninger om systuen. Kvinnene i utvalget har ulike tanker om hvorfor man har systuen i fengsel.

Kari: For det første da så er vi jo kvinner da. For det andre så er det noe alle kan gjøre og mange her som har mye plager. Også psykiske og fysiske plager, de klarer ikke bevege seg så langt. Da finnes det jo grenser. Men det å sitte og gjøre ting; male,

tegne og strikke, jeg lærer meg å hekle. Du lærer jo, det er jo ting som du kan ta med deg videre.

Kari mener at man ikke kan ta bort kjønnsperspektivet, hun ser ikke en problemstilling knyttet til det som kvinnene ovenfor uttaler. Kari fremhever også at man faktisk lærer noe i de ulike aktivitetene. Systuen og de lignende aktivitetene kan omtales som et lavterskeltilbud, hvor de som er dårlig stilt skal med, og resten tilpasser seg og hjelpe til. Friestad og Skog Hansen (2004: 44) finner som nevnt i sin levekårsundersøkelse en høy andel av den kvinnelige innsatte som har fysiske og psykiske plager. Sandvik (2003) skriver at kanskje aktiviteter med tradisjonelt innhold er positivt for innsatte, fordi det kan skape en mestringsfølelse. Vi kan dermed forstå arbeidstilbudet slik et fokus på mestringsfølelse og sosialt samvær, fremfor kompetanse.

Mandaraka-Sheppard (1986) skriver i sin bok om kvinners tilpasningsmåter i fengsel, at et av de største tapene for de kvinnelige innsatte er tapet av rollen som kone og/eller mor samt det heteroseksuelle forholdet.

Some writers (e.g. Heidensohn, 1969) have speculated that the pains of imprisonment for women stem mainly from the non-fulfillment of their feminine role; therefore, it is suggested that the pains of imprisonment depicted by Sykes for men may not necessarily be equivalent in the case of women prisoners (Mandaraka-Sheppard 1986: 132).

Mandaraka-Sheppard (1986) antyder at tapet av selvstendigheten, den feminine rolle og ansvar som kvinner opplever i fengselet er så sterkt følt av noen innsatte. Fratagelsen av rollen de hadde i samfunnet kan føre til en personlig utydeliggjøring. En tradisjonell oppfatning av kvinnelige domfelte er at de ikke bare har brutt loven, men også brutt med kjønnsrollene og hva som er forventet av dem som kvinner, noe som fører til en dobbelt stigmatisering (Carlen og Worrall 2004). Derfor er den kjønnsbetonede rollen mer forsterket i institusjoner for kvinner, ved å nekte dem selvstendighet og ansvar, og heller ved å tildele en underordnet status ved å illustrere hva som er en "riktig rolle for kvinner". Likevel er det noen kvinner trosser den tildelte rollen og blir dermed ansett som avvikere som trenger ytterligere rehabilitering (Mandaraka-Sheppard 1986: 131-133).

Inger: Jeg føler meg litt mer kvinne nå.

Sandvik (2003: 147) mener at det kanskje de typiske kvinnesyslene kan føre til en styrket selvfølelse og gjør at de føler seg som "ordentlige kvinner". Hvilke normer lærer man da av

de typiske kvinnesyslene? Inger trives med den typiske kvinneaktiviteten, hun synes det er gøy, det er noe hun ikke har så mye erfaring med fra før og trives på systuen sammen med de andre kvinnene. Samtidig som hun uttalte tidligere at hun ikke kunne komme på jobben og si at hun har lært seg å sy.

Inger: Ja, har jo lært meg å bruke symaskin da [latter]. Så jeg kan slippe og spørre mamma om hjelp hele tida, når jeg skal legge opp gardiner og sånn.

Inger mener at hun ved å jobbe i systuen føler seg mer kvinnelig. I denne sammenheng fikk systuen den mening at hun får en klarere kjønnsidentitet. Eller som Foucault (2008) skriver, hun disiplineres inn i en kjønnnet rolle. Disiplinen kommer til syne igjennom hvordan organisering av for eksempel arbeidsinnholdet. Det velges arbeidsinnhold utfra hva man mener er bra for de innsatte i fengsel.

Inger: Det er greit å ha noe og gjøre. Skulle ønske at de hadde noe flere ting her enn og bare sy for det er jo veldig sånn damete da. Vi kunne godt hatt noe annet synes jeg.

Som hun forteller Selv om Inger er positiv og liker det å lære noe nytt etterlyser hun andre muligheter, som kan hun dra nytte av de på andre områder.

10.3.1 Et ønske om systuen

Anita: Jeg skulle ønske dem hadde mye mer sånn systuevirksomhet (...) Og liksom hverdagen til de fleste jentene hadde blitt så mye mer givende, å se at de mestrer noen ting.

Det som er interessant å bemerke seg er at de kvinnene i utvalget som ikke hadde muligheten til å jobbe i en systue ønsket seg nettopp denne typen arbeidsplass. Samtlige mente at det kunne vært en relevant arbeidserfaring, noe som er motsatt fra de som arbeider på systuen som ønsket seg noe annet.

Mette: Når jeg kom hit så trodde jeg det skulle vært noe sånt. Jeg kunne tenkt meg å ta et sykurs eller noe sånt, men de hadde det ikke.

S: Hvorfor det?

Mette: Fordi jeg hadde tenkt meg å begynne med noe sånt.

Når Mette kom i fengsel hadde hun håpet at det fantes et sykurs som hun kunne ta, hun har en formening om det ville være en givende og passende arbeidsplass. Det virker som en tendens at de som hadde tilbud om systuen ønsket seg en annen jobb, mens de som ikke hadde et tilbud om å jobbe i en systue ønsket seg nettopp dette.

Mette: Fordi jeg hadde tenkt også lære det[å sy] som du vet ved behov eller noe sånt. Eller kanskje i fremtiden kunne jeg skaffet meg jobb hvor jeg kan sy.
S: Du tenker at det kunne vært bra på utsiden?
Mette: Mm, veldig.

Mette kunne tenke seg en jobb hvor hun kunne sy, men hun hadde ikke muligheten til i fengselet hvor hun soner. Hun synes at det hadde vært nyttig å kunne lære seg å sy, slik at hun kan ha muligheten for å lage klær til barna sine. Mette har allerede laget tøfler til barna sine på et tovekurs i fengsel. Når vi snakket om systuen som en arbeidsplass under intervjuet ga Mette ikke uttrykk for at dette ønsket hang sammen med et ønske om femininitet eller at det var rettet mot det kjønns spesifikke. Hennes begrunnelser kan mulig likevel ses i sammenheng med det tradisjonelle.

Elisabeth: Now nobody sew anymore, just that course [frivillig sykurs på kveldstid]. But before it was two women who sew for prison, who repaired the working clothes, the bedsheets and things like this. But now not more, I don't know why. I want to take it.

I fengselet hvor Elisabeth soner var det tidligere mulighet for å sy, men dette tilbudet finnes ikke lenger. Elisabeth ønsket å jobbe på en systue, og hun skjønner ikke hvorfor tilbudet er lagt ned. Fordi hun mener at et en slik sysselsetting vil gi en reell kompetanse og hun tror at mange innsatte vil benyttet seg av det. Både Mette og Elisabeth kunne også tenke seg en jobb innen tekstil og søm. Når jeg spør Mette om hvordan jobb dette kunne være eller hvor hun kunne tenke seg å jobbe så er hun usikker. I følge SSB (2013c) sin statistikk fra 2011 over hvilken næring den norske befolkningen er sysselsatt i, er 1,18 % sysselsatt med produksjon av tekstiler og klær.

10.4 Avsluttende bemerkninger

Vegheim fant i sin undersøkelse fra 1995 at fengselssystemet for kvinner har en klar forankring i en kjønnsrolle tenkning. Jeg har ikke grunnlag for å si om det har skjedd en endring siden undersøkelsen kom ut, men det er likevel en klar opprettholdelse av systuen som arbeidsplass. JURK (2012) peker i samme retning som Vegheim, på at det må bli mer kvalifiserende arbeid for kvinner, som ikke først og fremst tar utgangspunkt i de tradisjonelle kjønnsrollene.

Sandvik (2003) trekker frem et viktig punkt i sin undersøkelse; selv om flere mener at tilbudet for kvinner er for tradisjonelt og stereotypisk, er det på den andre siden de som mener at disse aktivitetene gir en opplevelse av mestring og en økt selvfølelse. Det er to motstridende poenger og en forskjell i hva man trekker frem og hva man vektlegger. Spørsmålet blir da som Sandvik skriver, på hvilke premisser diskuterer vi? Noen av kvinnene i mitt utvalg likte systuen, det er et godt og trygt sted, samtidig som de fikk jobbe med noe kreativt. Det er gøy å skape og mestre noe, og de tenkte ikke over kjønnsdimensjonen. Mens andre igjen mente at systuen nærmest var nedverdiggende og de etterlyste andre sysselsettinger. Og de begrunnet at systuen som sysselsetting mest sannsynlig var der fordi de nettopp er kvinner og at det hang igjen fra gammelt av. Som Sandvik videre poengterer i sin undersøkelse og som er treffende med hva utvalget mitt sier; er at flere av kvinnene kritiserer det tradisjonelle tilbudet fordi det er uinteressant i forhold til de målene og de interessene de har. Mens på den andre siden er det flere som liker å gjøre noe kreativt og noe de vanligvis ikke har noen erfaring med.

11 Skole i fengsel

Skolen er et av de største rehabiliteringstiltakene i fengsel, og utgjør som nevnt 20,7 % (i 2007) av aktivitetsplikten (St.meld. nr. 37 2007-2008: 50). En større andel av de kvinnelige innsatte enn av de mannlige innsatte deltar i opplæring. Kvinnene utgjorde omtrent 7 % av totalt antall elever i 2006, altså omtrent halvparten av totalt antall kvinnelige innsatte deltok i opplæring (St.meld. nr. 37 2007-2008: 50).

Opplæring og skole i fengsel er hjemlet i opplæringsloven § 13- 3, fjerde ledd: “Fylkeskommunen har ansvaret for opplæring i fengsel. Departementet kan i særlege tilfelle pålegge fylkeskommunen oppgaver i samband med anna opplæring i fengsel”. Videre står det i St.meld. nr. 37 (2007-2008: 111): “De alminnelige målene for opplæring er av den grunn også helt sentrale for undervisningstilbudet i kriminalomsorgen”. Rammene som trekkes opp i straffegjennomføringsloven setter premissene for hvordan utdanning i fengsel kan foregå, men formålet med opplæringen fremgår altså av den alminnelige lovgivningen om opplæring.

Skoletilbudet i likhet med arbeidstilbudet varierer fra fengsel til fengsel. Det er i hovedsak tilrettelagt for et grunnskoletilbud i fengsel, noe som igjen har sammenheng med hva man har rett og plikt til (jf. opplæringsloven § 2-1²⁵) til av skolegang. Det kan også ses i sammenheng med at fengselsbefolkningen og særlig den kvinnelige fengselsbefolkningen som gruppe har lite eller lav utdanning, dersom man sammenlikner med den generelle befolkningen (Friestad og Skog Hansen 2004; Eikeland, Manger og Asbjørnsen 2008). Ravneberg (2003: 78) hevder: *“Det er grunn til å anta at det er en sammenheng mellom elevklientell, trekk ved fengselets disiplinerende regime og press på skolen som “terapeutisk” instans”*.

I dette kapitlet skal jeg se på hva kvinnene i utvalget tenker om skolen, og hvordan de opplever og hva de selv synes de får ut av skolen. Først blir det praktiske presentert, før utvalgets opplevelser og erfaringer med skolen blir redegjort for. Det vil bli trukket en parallell til Sandvik (2004) sin evaluering av fengselsundervisningen: *“Hva passer for kvinner? Undervisning for kvinnelige fanger i fire norske fengsler”*. Sandvik sin evalueringsrapport går inn på hvilken rolle fengselsundervisningen har for de innsatte, og hvordan de ansatte vektlegger betydningen av fengselsundervisningen. Dessuten ønsker jeg å ta utgangspunkt i Ravneberg (2003) sine fire selvforvaltningsstrategier: Trygghetsstrategien, de selvbevisste

²⁵ “Barn og unge har plikt til grunnskoleopplæring, og rett til ein offentlig grunnskoleopplæring i samsvar med denne lova og tilhøyrande forskrifter. (...)”

elevene, de håpefulle og de søkende, som er hentet fra evalueringsrapporten: *“Undervisning og opplæring i det moderne fengselet. Dannende eller disiplinerende?”* Ravneberg sin studie er hentet fra Oslo og Bergen fengsel. Utvalget i denne rapporten består av en kvinne og hvor resten er menn. Selv om utvalget til Ravneberg i hovedsak omhandler menn synes jeg at det er hensiktsmessig å ta med hennes selvforvaltningskategorier. Dette er ikke absolutte kategorier, men et utgangspunkt for hvordan de innsatte ser på og forholder seg til skolen og meningen med skolen.

11.1 Skolen – det praktiske og ulike fag

Det er fylkesmannen i Hordaland som har det nasjonale ansvaret for opplæringen i fengslene. Det faglige og administrative ansvaret for utdanningen har fylkeskommunene, mens de lokale videregående skolene har det praktiske ansvaret for opplæringen (St.meld. nr. 27 2004-2005: 11).

Opplæringen i fengsel foregår på ulike måter. Undervisningen kan foregå med vanlig klasseromsundervisning der lærere kommer til fengselet, ved at de innsatte har selvstudium eller ved at man får frigang til å gå på skole. De fleste fengslene har egne skolerom eller skolebygninger. Ravneberget fengsel har et eget skolebygg hvor de innsatte får undervisning fra lærerne som er tilknyttet Borg videregående skole (Kriminalomsorgen 2012c). De innsatte på avdeling B2 har skoleundervisning i skoleavdelingen som ligger i hovedbygget til Bredtveit fengsel og forvaringsanstalt. Det er Grønland voksenopplæring som har ansvaret for undervisningen og skoleavdelingen der (Kriminalomsorgen 2012b). Sandefjord fengsel har en skolestue, og skoleundervisningen er underlagt Thor Heyerdahl videregående skole i Larvik (Kriminalomsorgen 2012d). Undervisningen kan også skje på arbeidsdriften som er i fengselet, og noen av fengslene gir muligheter for fagbrev ved arbeidsdriften. Det finnes også mulighet for å ha undervisning i form av kurs, noe som skjer ved at en kursholder som kommer til fengselet og etter at kurset er avsluttet mottar den innsatte et kursbevis.

11.1.1 Skoledagen for kvinnene

Hvordan skoledagen forløper i fengsel varierer for kvinnene i utvalget. Noen studerer på fulltid, mens de fleste studerer deltid. Det er heller ikke alle som har en lærer som underviser, men som heller driver med selvstudium.

Hvilken undervisning de enkelte kvinnene tar i fengsel varierer også mye. Noen av kvinnene i utvalget tok videregående fag. Mens én kvinne tok teknikk og industriell produksjon på videregående skole for å bli bilmekaniker, en av kvinnene tok renholdskurs, og en annen tok opplæring i Photoshop (visuelt dataprogram). Det er også tre av kvinnene i utvalget som går på ulike kurs: datakortet og kosthold. Jeg vil nå gå inn på hva kvinnene i utvalget synes om og hvordan de opplever skolen.

11.2 Vanskelig å planlegge

Før man kommer inn i fengsel for å sone fengselsstraffen sin mottar man som regel en innkallelse og informasjon om fengselet.²⁶ Inger synes imidlertid det var vanskelig å skulle forholde seg til hvordan fengselet var og hva hun kunne gjøre under soningen.

Inger: Men skulle ønske det var noe [informasjon], alt var helt ukjent. Kunne ønske det var noen bilder, av stua og sånn. Så man kan planlegge litt.

Inger er en førstegangssoner og viste lite om hvordan straffegjennomføringen skulle fullføres og hvordan det er å sitte i fengsel.

Inger: Ja, det var veldig flotte brosjyrer da. Men det var veldig lite av det som stemte når man kom inn. I hvert fall det med skoletilbudet.

S: Okay, hvordan da?

Inger: Nei, jeg tenkte. Ah, det kurset det ville jeg ta liksom. Men så kommer jeg inn også sier de: Nei, det har vi ikke lenger.

S: Å nei.

Inger: Så det var jo ikke alt det som står i brosyren som stemmer da. Når de har den brosjyren de har, så burde de skoletilbudene faktisk stemme. Når man først skal inn hit så prøver man å planlegge hvordan det skal bli og sånn. Så kanskje man velger seg ut et kurs, så kommer man så får man beskjed om at det ikke er sånn.

Inger trekker frem at det er vanskelig å planlegge soningen. Hun hadde lest i en brosjyre hun hadde mottatt før soningen om de ulike tilbudene som fantes i fengselet. Med dette som utgangspunkt hadde hun lagt noen planer for fengselsoppholdet, og hun hadde noen forhåpninger om hva hun kunne få ut av soningstiden. Inger er derfor skuffet over at ikke lenger var gjeldende da hun ble innsatt.

²⁶ Dette kan variere noe siden enkelte kommer rett fra varetektsfengsling til et fengsel hvor de skal sone dommen sin.

Inger: Du veit jo ikke hva du kommer til i det hele tatt. Du prøver å lese noe på nettet også finne litt informasjon, men det var jo veldig lite sånn om den plassen her. (...) Men det er jo ikke noe informasjon. Jeg kjenner jo ingen som har vært i fengsel.

Marit er på den andre siden er tidligere straffedømt og kjenner til hvordan fengselet fungerer. Hun vet derfor hvordan man skal gå frem og oppnå noe i soningstiden. Fengselet er for Marit ikke ukjent slik det er for Inger. Marit hadde en idé om hvordan hun ønsket at soningsoppholdet skulle være, og hun har selv reflektert over dette før soningen.

Marit: Jeg gjør det, men det tar veldig lang tid. Og jeg står på mye, fordi jeg veit på en måte og har en ide om. Jeg har gått og venta på denna soninga lenge, og har hatt ideer i forkant om hvordan jeg skal få noe ut av denne soninga.

S: Så du hadde en forestilling om hva du skulle gjøre?

Marit: Ja, jeg har vært her før også har jeg ei venninne som nettopp har avslutta et år her. Så jeg hadde en del ideer om hvordan jeg skulle få dette her til å bli noe meningsfullt da.

At Marit selv ønsker å forme soningsinnholdet sitt handler om, som Ravneberg (2003) skriver, om at man selv går frem for og selv habilitere seg selv, at man ønsker å ha en selvutvikling på sine egne premisser. Marit synes som Inger at informasjonen man får i forkant av soningen er dårlig.

Marit: Dårlig. Informasjonen i forkant av soning den er dårlig, er helt elendig. Og det som står i den blekka vi får tilsendt da, fra fengselet den er jo ikke riktig. For det at det står ramsa opp en del kurs som ikke er her.

Marit er klar på at man selv må komme med klare ønsker, at man selv setter seg inn i hva man kan utrette. Marit foretar seg noe bevisst for å komme seg ut av hva hun beskriver som en passive og monoton hverdagen i fengsel.

Marit: Men ikke sant, alt detta her kommer som et resultat av at du ønsker det sjøl. Så man må ha, eller jeg føler at jeg har dratt i en del av det som er her da. Altså, ikke sant jeg har gjort meg opp noen klare meninger om hvordan jeg skal gjøre dette her. Og har satt meg inn i mye da, føler jeg. Men veldig mange som ikke vet.

Marit mener at det er et greit utgangspunkt at man som innsatt selv må ta ansvar og gjøre en egeninnsats under soningsoppholdet sitt, slikt det også er uttrykt fra lovgivers side.

Mari: Det er vel greit, det er jo sånn det funker i resten av samfunnet på en måte.

Det er likevel problemer i forbindelse med planleggingen mener Marit. Som innsatt kan man legge planer for hva man ønsker å gjøre under soningsoppholdet, men man er avhengig av

fengselet og de ansatte for å gjennomføre. Marit trekker frem det faktum at det tar lang tid for å få i gang et skoleløp i fengsel, noe som er det samme problemet som ble trukket frem i kapittel 8 angående arbeidsplassen.

Marit: Vi har en rådgiver som tar seg en prat med alle som kommer inn her og ikke sant kartlegger hva som, hva vedkommende ønsker seg da ikke sant. Altså, fra hun har snakket med vedkommende til noen kanskje får de rette bøkene da, så kan det ta fjorten dager. Og her sitter jo folk på korte dommer så da blir det jo, ja. Ting tar tid her

Både Marit og Inger er skuffet over at tilbudene i fengsel ikke stemmer overens med det de har fått av informasjon i forkant av soningen. Begge forteller at de hadde planer for hva de ønsket å få utrettet i fengsel. Fengselet er en total inngripen i et menneskes liv, derfor blir hva man kan gjøre og utrette i fengsel helt sentralt for hvordan man kan skape og forme et liv innenfor murene.

11.3 En sakte og vanskelig prosess

I følge Sandvik (2003) er fremgangsmåten og praksisen ulikt fra fengsel til fengsel om hvordan man får informasjon om skoletilbudet i fengsel.

Mette: Jeg har vært på skolen også så jeg at jeg hadde tenkt til å begynne på skole ved ankomst. Så sa dem til meg: Ja, men da trenger vi navn og sånn på de lærerne som du går til på utsiden. Så ga jeg dem navn og telefonnummer og sånt, så de kunne ringe dem.

S: Til voksenopplæringen i XX?

Mette: Ja. Så de ringte til lærerne på utsiden. Så sa lærerne hvilken undervisning jeg pleier få, hva slags bøker og bla bla bla. Også kalte dem meg på skolen, også sa dem til meg; Ja, vi skal få ordne bøker til deg og alt, så i neste uke kan du begynne på skole. Men nå har det allerede gått halvannen måned, så har ikke fått noe svar. Jeg har ikke fått det, jeg venter fortsatt på det, men jeg har ikke fått det.

Mette har et ønske om å begynne på skolen. Mette har gjort en innsats og forsøkt å få fortsette på skolen hun har påbegynt ute i samfunnet, men hun venter enda på informasjon og svar fra skolen i fengselet. I følge St.meld.nr. 27. (2004-2005) er det viktig å ha et fokus på innsatt som Mette. Det står følgende om prioritering av innsatte: “Dersom skolen må prioritere mellom innsatte, så skal innsatte som ikke har ingen eller lavutdannelse og innsatte som er i et undervisningsopplegg ute eller i et annet fengsel skal prioriteres” (St.meld.nr. 27 2004-2005: 13). Mette faller under begge disse kategoriene. Det står også videre i St.meld. nr. 27

(2004-2005: 22) at: “*Evalueringsrapportene viser at tilbudet for kvinnelige innsatte er dårlig organisert og tilrettelagt for deres behov*”. Dette er nå noe departementet ønsker å fokusere på og endre.

S: Har du gått på barneskolen?

Mette: Ja, gått en liten stund, ikke noe mye. Men jeg ble mobbet, slått ned og sånt. Jeg har vært mange ganger om dagen på rektors kontor for å fortelle det for han. Så da jeg bestemt meg for at jeg ikke skal gå der lenger. Jeg slutta.

Mette har ikke gått ferdig grunnskolen, og hun kan verken skrive eller lese. Noe som er ikke er uvanlig blant fengselsbefolkningen i følge St.meld. nr. 27 (2004-2005). Gode skrive- og leseferdigheter er nødvendige for å vinne frem i et byråkratisk system. Mange innsatte sliter imidlertid med dysleksi, Friestad og Skog Hansen (2004: 32) fant at 22 % av de innsatte i deres utvalg hadde lese- og skrivevansker. For Mette byr fengselsoppholdet dermed på mange vanskeligheter, fordi hun ikke klarer lese den informasjonen som blir gitt og hun klarer heller ikke for eksempel å søke om permisjoner på egenhånd. For å klare det fikk hun hjelp av andre innsatte.

S: Men har du tatt ferdig ungdomsskolen?

Mette: Nei, jeg har ikke tatt noe. Jeg har ikke hatt noen skolegang når jeg var barn. Så derfor fikk jeg sjansen nå til å begynne på voksenopplæring, så jeg måtte avbryte på grunn av å komme i fengsel.

Mette har dårlig erfaring med skolen, og det at hun har lese- og skrivevansker kan være en utslagsgivende faktor. Hun fullført verken barneskolen eller ungdomsskolen. Mette har et mål om å gjennomføre skolegangen.

Mette: På utsiden så er mitt håp at jeg skal få begynne på skolen. Jeg måtte avslutte det ikke sant for å komme i fengsel. Jeg gleder meg til å få lenkesoninga for å begynne på skole. Få den skole som jeg ikke fikk da jeg var barn. For å skaffe meg en jobb og for å forsørge meg og mine barn.

Mette hadde påbegynt voksenopplæring, men måtte avbryte opplæringen da hun kom i fengsel. Hun ønsker å ta en utdanning for å skaffe seg en jobb slik hun kan forsørge barna sine. Ravneberg (2003: 31-33) omtaler denne strategien for trygghetsstrategien. I trygghetsstrategien er det forsørgerrollen som er sentral. Utdanning er et skritt videre for å realisere dette, få en jobb og ta vare på familien sin. Skolen blir derfor en fremgangsmåte for å endre på livet sitt. Det er barna til Mette som er motivasjonen til utdannelsen. Ravneberg skriver at denne type elever er svært avhengig av gode tillits relasjoner og støtte fra lærerne,

men som vist over opplever ikke Mette at hun har mottatt støtte og motivasjon. Mathiesen (1974, 2007) er skeptisk til fengsel som reaksjon på lovbrudd, og om de rehabiliterende og positive tiltakene kan fungere i fengsel. Han mener at de positive tiltakene drukner i følelsen av avmakt, nedverdiggelse og mangel på trygghet, dette får derfor ikke en særlig positiv effekt i forhold til risiko for tilbakefall (Mathiesen 1974: 33). Mette venter på undervisningsmateriale for å begynne på skolen i fengselet. Ravneberg (2003: 33) fremhever også at terskelen for å slutte med skolen er lav for denne gruppen, nettopp fordi man ikke opplever å få støtte for å gå på skolen.

S: Har du noen tanker om hva slags jobb du har lyst på?

Mette: Ikke noen tanker, men jeg tenkte meg å skaffe en jobb så det er greit nok for å forsørge meg og barna ikke sant. Spiller ingen rolle hva jobb jeg får, bare at det er en jobb jeg kan beholde ikke sant.

Mettes primære mål er å komme ut i jobb. Som hun selv sier har hun ingen tanker om hva slags yrke det vil være, bare det er en jobb hun kan beholde så hun kan forsørge barna sine. Mette har derfor et annet grunnlag enn hva Marit har for å gå på skolen.

11.4 Eget skoleopplegg – man må mase

Ovenfor fortalte Inger og Marit at det var lite informasjon om mulighetene i fengselet, men til tross for det tar de begge opplæring i fengsel.

Marit: Til å begynne med så begynte jeg jo i systua, så heiv jeg meg på det skoletilbudet som var da veldig raskt.

I kapittel 6 ble det trukket frem at Marit mente hun ikke fikk noe ut av arbeidet i fengsel, hun hadde heller lyst til å gå på skolen. Marit mener at det å gå på skole er mer nyttig og hensiktsmessig for henne personlig enn hva det ville være å jobbe i arbeidsstuen.

Marit: Jeg mener det altså. Det Photoshop tilbudet lå her, også forsvant jo han læreren da, men da hadde jeg allerede ønsket meg den og den spesifikke boka for å kunne gå igjennom den fra perm til perm, fordi programvaren ligger på maskina. Også har jeg fått lov til da og, han læreren forsvant jo fordi han er sykemeldt. Langtidssykemeldt. Men fordi jeg har på en måte, jeg har spurt om å få lov til å drive selvstudium da. Holde på med Photoshop. Så jeg driver med Photoshop, og det har jeg gjort nesten hele tiden mens jeg har vært her.

Marit lærer seg å bruke bilderedigeringsprogrammet Photoshop. Det at hun tar et eget initiativ til forbedring og til å lære nye ting kan ses opp mot St.meld. nr. 37 (2007-2008) og strgf. § 3²⁷, som nettopp legger vekt på at den enkelte innsatt selv skal ha en egen innsats og selv ta initiativ til forbedring under soningen. Det har til hensikt å motvirke risikoen for nye straffbare handlinger.

Marit: Ja, det finnes en kjempe pakke. Alt sammen illustrator. Alt sammen har du. Du har til og med det derre filmprogrammet. Ikke sant, alt sammen. Å, du har en programvare til 50.000 på nesten alle maskinene her inne, men så er det ingen som har laget et skikkelig opplegg av det da.

Marit kritiserer det faktum at det har blitt gjort en investering i Adobe programmene Photoshop, Illustrator og InDesign, men at ingen har laget et skikkelig opplegg rundt investeringen. Likevel har hun en idé om hvordan hun skal gjennomføre et skoleopplegg og legge opp skoledagen. Marit visste ikke om hun kom til å få et kursbevis ut av selvstudiet sitt, det var noe hun ikke enda hadde fått tatt opp med lærerne som var tilknyttet den videregående skolen.

Marit: Nei, altså jeg ønsker å holde på med Photoshop greiene fordi jeg er glad i å ta bilder. Og jeg har egentlig ønska å lære det lenge, så men det blir vel på hobbybasis tror jeg.

Marit kan tolkes under kategorien som Ravneberg (2003: 39) definerer som de søkende. Ravnebergs rapport er en forskning på hvordan de innsatte oppfatter skolen, og hva som er deres begrunnelser for å delta på skolen. Selvforvaltningen defineres her som dannelsesprosesser hos den innsatte, som på eget initiativ samt med hjelp fra andre gjør noe aktivt for og realiserer seg selv og forandre livet sitt (St.meld. nr. 27 2004-2005: 14). De søkende elevene går på skolen for å aktivisere seg selv og slå i hjel tid. Marit sier at kurset hun tar er i hovedsak på grunn av hennes interesse for bilder, men det er ikke relevant i forhold til en jobbsammenheng. Det er heller noe hun kan benytte seg av på fritiden, noe som er i tråd med Ravneberg sin beskrivelse. Marit ønsker å ha et bedre soningsopphold og har klare formeninger om hva hun ønsker å drive med, og hva hun ikke vil drive med.

²⁷ Kriminalomsorgen skal legge forholdene til rette for at domfelte skal kunne gjøre en egen innsats for å motvirke nye straffbare handlinger.

Et annet moment i kategorien de søkende elevene er at de ikke ønsker å delta på arbeidsdriften. Marit har en klar formening om at hun ikke vil delta på arbeidsstuen fordi det ikke er relevant for henne, hun ville heller gjøre noe som hun selv mener er nyttig.

Marit: Man får mye igjen for å mase eller ikke mase, eller jo mase litt. Være litt aktiv.

Marit mener selv hun er engasjert og en pågående innsatt, hun mener det hjelper å mase for å få gjennomslag i fengsel. Marit forslo selv for å få fortsette med undervisningen, selv etter at læreren ble sykemeldt.

11.5 Et pusterom

Skolen har en spesiell funksjon i fengselet, den er importert fra utsiden og er ikke en del av fengselsinstitusjonen. På skolen er man først og fremst en elev og ikke en innsatt. Tangedal (2004) intervjuet lærere og elever i sin masteroppgave “*Skule i fengselet, og fengselet som “skule”*”. Tangedal fant at lærerne vektla nettopp denne forskjellen mellom å være en innsatt på den ene siden og elev på den andre siden. Lærerne vektla viktigheten ved at de bevisst bruker ordet elev og ikke innsatt, fordi ordet innsatt eller fange forbindes og tolkes som noe nedverdiggende. Lærerne er opptatt av å bygge opp selvtilliten hos elevene (Tangedal 2004: 55-56). Skolen er for mange av kvinnene et fristed og et avbrekk fra fengselet og fengselsrammene.

Christina: Oh, it's not the same. At home I didn't like the school, but her I like. I don't know, maybe the teacher is different, I don't know I like it. Or maybe I was so stupid when I was young? I didn't like it, but now I like it. And I love to learn the English.

Christina mener selv hun er mer motivert til å gå på skole nå, i fengsel, enn hva hun var tidligere, da hun var yngre. Hun trekker frem at grunnlaget for denne motivasjonen kan være at hun liker læreren. Utover dette er også skolesituasjonen og hennes livssituasjon annerledes nå enn hva det var før da hun tok skole når hun var yngre.

S: What's different about going to school?

Christina: Maybe you don't see the uniform, the teacher don't have uniform and when you talk with it's like you talk with a normal person. (...) Maybe because that, and the teacher is nice.

Christina mener det er en skille mellom fengselsbetjentene og lærerne. Skolen har fokus på andre elementer enn lovbruddet den innsatte har begått, og lærerne er ikke kontrollpersoner slik som fengselsbetjentene. Christina beskriver også lærerne som hyggelige og motiverende:

Christina: They are nice, they are really nice yes. Very friendly, very open, they are really nice.

Her kommer normalitetsprinsippet (jf. Kapittel 5) godt til syne, skolen oppleves som normalt og Christina mener at når man snakker med lærerne så snakker man med et normalt menneske. Man kan snakke med lærerne på en annen måte enn hva man kan med fengselsbetjenter. Dermed får lærerne en annen tillit fra de innsatte enn hva fengselsbetjenter gjør. Tangedal (2004: 59) mener at lærerne bevisst fokuserer på friheten som skolen står for og er fleksible ovenfor elevene slik at skolen skal fungere best mulig. Nå skal det også nevnes i denne sammenheng at Christina synes også at fengselsbetjentene var hyggelige og hun følte en omsorg også her, men uttrykker en klar forskjell mellom de betjentene og lærerne.

Christina vektlegger også betydningen av fengselsuniformen. Fengselsuniformen står som et sterkt symbol og som et uttrykk for makt og autoritet. Den viser et klart skille mellom de ulike rollene i fengsel. Goffman (2006: 14) skriver at i den totale institusjon er det to grupper: de som jobber der og de som bor der, henholdsvis betjentene og de innsatte. Lærerne er derimot vanlige lærere som kommer fra de respektive videregående skolene. De har en annen rolle enn fengselsbetjentene. Lærerne har heller ikke uniformer, men vanlige klær.²⁸ Det eneste lærerne har i likhet med fengselsbetjenter er overfallsalarm og nøkler. Derfor oppleves skolen i stor grad som et normalt sted, uten den dynamiske sikkerheten til stede.

Christina: School day? Okay. But me I have only two hours of English every day. Two hours with my teacher. But I have music too; I play in a band here. And in the morning I go to laundry I put on the washing machine and everything, after I go to school and study for myself. And sometimes I have English before lunch, sometimes after lunch it depends.

Christina forteller om hverdagen sin og hvordan skoledagen hennes fungerer. Hun uttrykker at noe av motivasjonen for å ta engelsk undervisning var for å kunne kommunisere med andre innsatte og ansatte i fengsel. Christina trekker også frem at det er like viktig å kunne engelsk på utsiden som på innsiden. Når jeg spør om hva hovedmotivasjonen for å gå på skole er det likevel ikke språkkunnskapene hun vektlegger.

²⁸ I enkelte åpne avdelinger går fengselsbetjentene med vanlige klær.

Christina: The teacher, the English class the... When you go to school you are not in prison for me. When I am there I don't feel like I am in prison. It's different.

S: Now you want to go to school?

Christina: Yes!

Viljugrein utførte i 2002 en evalueringsrapport om hvilken betydning skolen har for de innsatte, og hvordan det påvirker deres identitet. Flere av de intervjuende og deltakerne i spørreundersøkelsen til Viljugrein sin rapport trekker frem noe av det samme som Christina: skolen er et sted hvor de har en identitet som elev og ikke innsatt. Viljugrein (2002: 24) skriver “ikke minst når de er på skolen føler de seg som mennesker, som elever, og ikke som fanger”. St.meld. nr. 27 (2004-2005: 22) sier følgende om skolens funksjon: “Opplæring innen kriminalomsorgen er i seg selv viktig fordi den er forankret i livet utenfor murene. Opplæring er et viktig signal om at den enkelte er på vei tilbake til og har en plass i samfunnet”. Undervisningen blir sett på som det tiltaket som gir mest frihet og skaper størst avstand fra fengselet, det er et pusterom fra fengselsstraffen. Skolen kan derfor oppleves som et hvilested. Det er en forskjell mellom å være på skolen og være i fengsel, selv om skolen ligger inne i fengselet.

11.6 Selvstudium som undervisningsform

Selvstudium er en utbredt undervisningsform hos de kvinnelige innsatte. Det tradisjonelle kompetansegivende skoletilbudet i fengselet fremsto hos Sandvik (2003) som nærmest usynlig og vanskelig tilgjengelig for mange av de kvinnelige innsatte i de fire fengslene i hennes undersøkelse. Sandvik er videre skeptisk til denne undervisningsformen fordi det er en krevende undervisningsform. En annen dimensjon er også at denne formen for undervisning krever i stor grad selvstendighet, struktur og selvdisiplin. Når man fra forskning vet at kvinner har en lite og lav utdanning kan denne undervisningsformen derfor være vanskelig for mange. Inger derimot var positiv til denne undervisningsformen.

Inger: Men hvis en klarer å lese sjøl og legger opp til det så skal det gå greit. Jeg tror dem [fengselet] er veldig fleksible. Men det er sikkert ikke alle som synes det er like lett, og må ha en lærer foran seg. Men jeg synes det er veldig greit å lese på egenhånd, bruker mye kortere tid.

Inger vektlegger at man må kunne klare å lese på egenhånd og kunne legge opp et opplegg for seg selv for å kunne gjennomføre et selvstudium på en tilfredsstillende.

Inger: Jeg har fått boka nå, så jeg kan lese litt på egenhånd. (...) Det er ingen lærere og sånn. Det er selvstudie. Du sitter inne på sånn bittelite rom sånn som det her [besøkelsesrommet], med åtte dataer. Men jeg bruker ikke data for det er jo bare en bok.

Inger er en innsatt som har fullført videregående og en yrkesutdanning, hun har en god relasjon til skolen. Inger har derfor en bedre forutsetning enn mange andre til å gjennomføre selvstudiet sitt.

Utfra Foucault (2008) sin analyse er skolen en del av de ulike disiplinerings-teknikkene i fengsel. Skolen blir med Foucault sin tolkning et middel og en påvirkningsmetode for disiplinering og oppdragelse hos den enkelte. I St.meld. nr. 27 (2004-2005: 12) står det følgende: “Opplæring virker oppdragende, og gjort på en riktig måte kan god opplæring ha positiv effekt”. Disiplinen former individets vaner, normer og evner. Skolen er et dannelsesprosjekt, og individet skal lære å styre seg selv igjennom å lære kunnskap om seg selv og om omverdenen (Ravneberg 2003: 23).

Foucault (2008) blir kritisert for og ikke å ta stilling til at disiplineringen og rehabiliteringen kan ha en human side. Flere i dette utvalget synes skoletilbudet var befriende, og kvinnene følte de fikk en selvutvikling igjennom skolegangen. Det blir trukket frem at mulighet for å ta skole var positivt. Likevel kan disiplinen også finnes i form av og se i sammenheng med hvilke fag som er tilgjengelig i fengsel, og hvilke fag den enkelte innsatte har mulighet til å ta.

11.7 Betydningen av skole – fornuftig bruk av tid

Skolen betyr ulike ting for kvinnene, Marit trekker frem at det å gå på skole er fornuftig bruk av tiden i fengsel.

Marit: Fordi det gir folk en følelse av å holde på med noe fornuftig, også er det også som jeg ser at flere med meg får holde på med noe de ønsker å holde på med. Og har nytte av det når de kommer ut.

Marit vektlegger at hun på skolen får lov til å drive med noe hun selv er interessert i, og synes er gøy. I Skaalvik, Finbak og Pettersens (2003) sin undersøkelse “Undervisning i fengsel. På rett kjøp?” finner de noe av det samme som Marit trekker frem, nemlig at tiden i fengsel blir oppfattet som bortkastet og unødvendig. Derfor blir det et mål om å bruke tiden til noe fornuftig og meningsfullt så langt det er mulig. Skolen gir også en følelse av eierskap av den

tiden man soner i fengsel. Den tiden Marit bruker på skolen investerer hun i seg selv og det er i hennes egen fortjeneste. Det å ta utdanning eller kurs blir tolket og oppfattet som mer kompetansegivende enn hva arbeidsdriften er for Marit. Det poengteres også i St.meld. nr. 37 (2007-2008: 111): *“Skolen skal gi kunnskap og ferdigheter som gjør den enkelte i stand til å utnytte sine evner og realisere sine mål”*.

Marit: På skolen så er det det visst att du tar tak i ting sjøl da, så datakortet, det er noen som får satt i gang med fag de ikke har fullført med tanke på studiekompetanse og sånne ting.

Marit vektlegger at man på skolen får vist, for seg selv og for fengselet, at man selv tar tak og ansvar selv. Betjentene som Tangedal (2004: 57) intervjuet anså det som en positiv utvikling hos de innsatte at de begynte på skolen, og derfor motiverte de til skolegang. Ravneberg (2004: 141) skriver at skolen er et sted hvor man kan holde seg oppegående og forsøke å få et bedre selvbile.

Eva: Altså for min del så kunne jeg ha sittet på skolebenken heletiden.

Goffman (2006) mener at den totale institusjonen kan beskrives som et dødt hav, men det finnes småøyer. Disse småøyene er levende og inneholder oppløftende aktiviteter som kan hjelpe den innsatte til å motstå og motvirke den tunge psykiske belastningen som den innsatte opplever i fengsel (Goffman 2006: 57). Skolen er en av de tingene i fengselet kan gi mening, og slik som Marit forteller er det noe fornuftig å drive med, og det er noe hun gjør for seg selv.

11.8 Høyere utdanning i fengsel

Ingen i utvalget tok høyere utdanning. I fengselet generelt er det i hovedsak tilrettelagt for at innsatte skal kunne ta fag på videregående skole.

Johanne: Jeg ble også pushet på det at hvis jeg ville studere noe på universitetet så kunne jeg det. Men så sa jeg; Det jeg ville studere på universitetet det har jeg faktisk studert ferdig, så måtte det bare være å ta et fag for å ta et fag da.

Johanne har blitt kontaktet av skolen og fått tilbud om å studere på universitetet eller høgskolen. Siden hun er ferdig utdannelsen sin og tatt det hun ønsker av fag på universitetet var det ikke relevant for henne. Johanne forklarer likevel at hun etter en periode gjerne ville hatt et selvstudium som har relevans til den jobben hun har. Hun opplevde problemer rundt

dette fordi hun følte at de ansatte ikke skjønnte faget hun skulle ta, og heller ikke relevansen det vil ha for arbeidet hennes.

Johanne: Nei, det kunne jeg ikke. For det første forstod de ikke hva jeg mente. Jeg skrev et par sider om dette her, de skjønnte det altså ikke. Jeg fikk ikke innvilget dette, fordi dette hadde ingenting med noen institusjonsopplærning å gjøre. Jeg kunne melde meg på et kurs ett eller annet sted. Du må snakke med skolen her oppe. Altså, skolen her oppe, der holder de på med kulerammer.

S: Den videregående skolen?

Johanne: Ja, de har en skole som tar alt fra videregående skolen til barneskolen.

Johanne mener at undervisningstilbudet heller er egnet for andre enn med hennes bakgrunn. Selv om hun fikk tilbud om å ta fag på høyskolen eller ved universitetet ville det også vært problematisk, mener Johanne. Hun ville ikke hatt anledning til å delta på alle forelesninger og seminargrupper, noe som er viktig for å kunne fullføre et studieløp. I følge henne selv måtte hun ha brukt sine egne permisjoner til dette. På kriminalomsorgens nettsider er det mulighet for at fengselet kan tilrettelegge for studier på høyskole og universitetsnivå (Kriminalomsorgen 2012b). I jf.§ 21 i straffegjennomføringsloven kan kriminalomsorgen gi tillatelse til at den innsatte kan delta i skole (eller i andre tiltak) utenfor fengsel, så fremt dette ikke taler i mot sikkerhetsmessige grunner. I retningslinjene til straffegjennomføringen 3.16 (: 53) står det følgende om opplæring: *“I forbindelse med opplæringen bør en søke å utnytte alle de muligheter som kan anvendes innenfor de rammer som følger av frihetsberøvelsen”*.

11.8.1 De med lavere utdanning i fokus

Johanne: Nei. Det opplæringsopplegget de har er nok basert på at det skal være yngre jenter her, som har levd et hardt liv.

Johanne oppfatter det slik at det skoletilbudet som foreligger i fengselet er laget med tanke på de som ikke har fullført grunnskolen.

S: Har du fått noe tilbud om muligheten til å ta høyskole- eller universitetsutdanning her?

Eva: Nei. Det er vel kurs, vi får kursbevis.

I følge Friestad og Skog Hansen (2004) valgte hver fjerde innsatt å ta utdanning i fengsel. Det kommer dessuten frem i St.meld. nr. 37 (2007-2008) at det er flere kvinner enn menn som tar utdanning. Over halvparten av totalt antall kvinnelige innsatte tok opplæring i 2006 (St.meld. nr. 37. 2007-2008: 50). Friestad og Skog Hansen (2004: 31) viser også til at det ikke

er de med lavest utdanning som benytter seg av skoletilbudet, men heller de som har en utdanning og arbeidstilknytting fra før. Det kommer videre frem at flertallet av de som mangler fullført ungdomsskole er over 30 år, og for flere innebærer det en ekstra høy terskelen for å begynne med grunnskoleutdanning (Friestad og Skog Hansen 2004: 31). Dette reiser spørsmålet om skoletilbudet treffer den svakeste gruppen?

Kari: Skoletilbudet er viktig synes jeg, at det kommer bedre frem. Jeg kunne ønske at det kom litt mer progressivt frem, altså fra fengselet, at man måtte gjennomføre det. Det er viktig når man kommer ut også, for at hvis du har noe å stå på så er det kanskje lettere for kvinner og ikke falle tilbake, da kan de bygge det videre. Skolegang, kanskje ikke noen har fullført videregående engang, eller noen kan ikke lese eller skrive. Da kan du ta tak i det. For da har du det ikke sant, det er jo en ryggrad i seg selv. Utdanning og finne veien til utdanning uansett hvor kort eller lang dom du har. Det synes jeg, det er viktig. Få jentene til å få selvtillit.

Skolen er kanskje den eneste arenaen der det fokuseres på fangens positive og menneskelige sider. Det er også et virkemiddel for utjevning i samfunnet, og det er en viktig del av velferdsstaten. Utdanning er en ressurs som kan utløses på arbeidsmarkedet, men det er også en ressurs på andre samfunnsarenaer og gir den enkelte et bredere grunnlag for å orientere seg i samfunnet.

S: Er det mange som har lyst til å gå på skole?
Kari: Nei det tror jeg ikke. Men hvis de blir presset til det, de kan jo ikke noe om det, de vet jo ikke noe om det. Kanskje noen har hatt skrive- og lesevansker, noen av de har jo ADHD, og husker skolen som noe negativt. De fleste av dem har masse ressurser, de bare vet ikke om det. Det synes jeg er viktig.

Kari mener at fengselet burde presse de som ikke hadde en utdanning til å gå på skolen, og at fengselet måtte bli flinkere til å motivere innsatte med lav utdanning til å begynne på skolen og fullføre skoleløpet.

11.9 Fremtidsrettet – ulike strategier

Flere av kvinnene i utvalget mente at skolen har en positiv effekt for fremtiden deres. Noen av kvinnene uttalte at de gikk på skolen for å bruke tiden i fengsel til noe fornuftig. De hadde et bestemt mål med skolen eller kursene. Dette var noe som de selv kunne dra nytte av, og som ikke var i fengselets interesse.

Inger: Jeg sa at det var egentlig samma åssen kurs det er bare jeg kommer ut med noe positivt. Som jeg kan bruke seinere. Få bedre jobb og ja.

S: Så de la opp ett kurs for deg?

Inger: Ja, de la opp ett kurs for meg. Så det var egentlig veldig bra men, så nå har du jo ferie nå da. Jeg har fått boka nå, så jeg kan lese litt på egenhånd. Kost- og livsstil, som jeg tar kurs i.

Ravneberg (2003) skriver i sin forskning at det finnes elever som bevisst har en strategi i forhold til å fylle tiden i fengsel med en meningsfull aktivitet. Hun definerer denne gruppen som de selvbevisste elevene, og som har videreutvikling som hovedmål (Ravneberg 2003: 31 og 33-37). Inger og Marit vektlegger at det er for deres personlige utvikling de tar utdanning i fengsel. dette står i kontrast til hvordan Mette beskriver at hun vil ha en skolegang for å få seg en jobb og forsørge familien sin. For Inger er det heller noe som kan være relevant for en ny fremtidig jobb. Inger var i arbeid før innsettelsen og kommer ut i jobb etter fengselsoppholdet. For Mette og Inger har skolen og kursene altså to forskjellige meninger. Inger vektlegger at hun ønsker å få en positiv opplevelse ut av fengselet. Denne kompetanseøkningen, som Inger tar i fengselet, i form av kurs kan ha en positiv effekt i forhold til det å få en ny og bedre jobb og øke sjansene på jobbmarkedet.

S: Tror du at du kommer til å få mye ut av kurset?

Inger: Jeg synes det er greit å ha det. Kanskje det hjelper bittelite grann når jeg søker en jobb, at jeg har det lille kurset der.

Christina var også positive til utdannelsen hun tar i fengsel. På samme måte som Inger ønsker hun å fylle tiden i fengsel med noe fornuftig, det er ikke noe hun ønsket i begynnelsen av soningen. Etter at hun hadde vært i fengselet en stund fant hun motivasjonen og så relevansen i å ta språkfag.

Christina: I didn't want to go to school in the beginning. When they say; you go to school? No thank you. But after I see I have to sit for a while then I have to talk with people, I have to communicate and I have to learn English. And I thought yeah, it will be nice. After one class, and after the second it was nice and now I want to go every day.

Denne kompetansen kan mulig hjelpe Christina til å få seg en jobb etter soningen. Først og fremst har denne skolegangen en funksjon i at det gjør fengselsoppholdet lettere fordi hun nå kan snakke engelsk. Christina mener at fengselet har hjulpet henne med skolegangen.

Christina kan også i likhet med Inger falle under kategorien de selvbevisste elevene. Hun ønsker å videreutvikle seg selv, og som vist tidligere i kapitlet er Christina veldig positiv til skolen. Det som bryter med denne kategorien er at Christina selv ikke var motivert til å begynne på skolen, hun ble motivert av lærerne. Hun vektlegger også at når hun kommer på utsiden er hun klar for å skaffe seg en jobb for å ta vare på seg selv. Med disse begrunnelsene kan hun i likhet med Mette bli oppfattet med en trygghetsstrategi, hun ønsker å bli selvhjulpen og uavhengig. De innsatte som faller under trygghetsstrategien er også i følge Ravneberg (2003) svært avhengig av å ha lærere som motiverer og informerer om muligheter.

Elisabeth utdanner seg til å bli renholdsmedarbeider, hun trives på skolen og med mulighetene hun får, hun forteller:

S: Can you tell me about your cleaning course?

Elisabeth: Yes. I never do this before. Of course I cleaned my house but just with a boorm and a mop. But here I use a special machine. Like a scooter machine. I don't the name you know. It's a special machine. It's very good. I like it. So, I also learn. My teacher says it's for two years.

Elisabeth kan tolkes under Ravnebergs (2003) kategori de håpefulle. De håpefulle har en strategi om å gå på skolen fordi de ønsker å ha noe å komme til etter soningen, men er likevel ikke sikker på hvordan livet kommer til å bli.

Elisabeth: And also after two years practice, but if I can do you know a little bit practice in the same time when I learn its ok. Maybe I can get in three years.

Utdanningen gir Elisabeth håp om at hun kommer til å klare seg etter løslatelsen. Hun synes det er vanskelig å ta stilling til livet etter fengsel fordi hun soner en lang dom. Hvordan livet skal bli og hva hun skal gjøre ønsker hun å ta stilling til hun skal hjem, men hun har noen tanker.

Elisabeth: My teacher says it's for two years.

S: Two years course?

Elisabeth: I don't know, maybe. Maybe with that diploma what I get from the cleaning, what I do. That maybe I can in some years maybe I can make my own company. Or I can open my own restaurant. I don't know. I have to think about it when I go home you know. Now I have to stay a long time so.

På spørsmålet om hvorfor hun valgte akkurat renhold, svarte hun at det var på grunn av skoleopplegget og ikke selve renholdskurset i seg selv.

Elisabeth: No, I want to learn to clean. Because when you go to the kitchen school it's just two days in one week. So if you are lucky and you have place in the kitchen the rest of days you come work in the kitchen. But if not you go work in the workshop, I don't want to take that.

Grunnen til at Elisabeth valgte å ta utdanning innenfor renhold var fordi hun hadde lyst, og fordi det var en av utdanningene som hadde mest undervisningstid. Hun holder fast ved at utdanningen er noe hun kan ha bruk for etter fengselsoppholdet. Det som ikke er i tråd med hva Ravneberget (2003) skriver om denne typen selvforvaltning er at de håpefulle ser på skolen som et pliktløp og har lav motivasjon. Elisabeth på den andre siden nettopp trakk frem at hun likte undervisningen, og ønsket å ha mest mulig undervisning.

11.10 Oppsummerende kommentarer

Skolen betyr ulike ting for kvinnene i utvalget. På den ene siden hadde noen av kvinnene hadde klare mål for hva de ville med skolegangen i fengselet. På den andre siden var det enkelte av kvinnene som ikke hadde klare mål, men fremhevet at det var positivt for dem personlig. For enkelte av kvinnene hadde skolen en viktig funksjon i det at de trengte en videre utdanning. Mette, Christina og Elisabeth mente at utdannelsen de tok i fengsel ville øke mulighetene deres for å få en jobb etter endt soningsopphold, de så en klar relevans. Marit tok skole i fengsel for å gjøre noe hensiktsmessig og noe selvutviklede i fengsel. Det var ikke noe hun tenkte å bruke i en jobbsammenheng, men heller noe hun synes var spennende på hobbybasis. Inger tok kurs for å komme ut med noe positivt. Hun mente også at kurset kunne ha en positiv effekt på mulig bytte av jobb.

Felles for kvinnene i utvalget er at skolen i fengselet er noe positivt, uansett hva formålet var med å begynne på skolen eller kurs. Det fungerer som en pause fra fengselet og en mulighet til å snakke med normale mennesker igjennom kontakten med lærerne. Sett i sammenheng med hvordan kvinnene i utvalget opplevde arbeidet i fengselet blir skolen trukket frem som positivt, selvutviklede og en investering i deres egen fremtid, slik som ble trukket frem i kapittel 6 en meningsfull arbeidsdag. Det ble uttrykt at skolen hadde en stor betydning i fengselshverdagen.

12 Programvirksomheten

Programvirksomhet er, som beskrevet i kapittel 5, benevnelsen på de ulike kognitive tiltak. De retter seg mot den domfelte og varetekstinnsatte i form av undervisning, ferdighetstrening, og strukturerte samtaler. Det er helt frivillig og delta å gjennomføre et program²⁹. I dette kapittelet blir det sett på hva kvinnene i utvalget synes om programvirksomheten, og hvilken betydning har det for dem?

I følge Justis- og politidepartementet er programvirksomheten et viktig supplement til det endringsarbeidet som skal skje i fengselet (Prop. 1 S 2009-2010: 71). Formålet med de ulike programmene er at den innsatte skal ta ansvar for sine handlinger, og motiveres til endring. I kriminalomsorgens strategi for faglig virksomhet (2004) står det følgende om programmer: *“De skal medvirke til endring av domfeltes kriminelle handlingsmønstre og gjennom påvirkning av dynamiske risikofaktorer søke å redusere tilbakefall”*. Det finnes fire programmer som tilbys i de tre kvinnefengslene: Samtalegrupper for kvinner - Vinn, sinnemestring, foreldreveiledning og trafikk og rus (Kriminalomsorgen 2012a, b, c, d).

12.1 Kvinnernes kjennskap til programvirksomheten

Spørsmålet om programvirksomheten i fengsel skapte litt forvirring om hva et program er, og definisjonen av dem.

S: Har du hørt noe om de ulike programvirksomhetene de har her?

Anita: Hvilke programvirksomheter?

S: Sønn som VINN?

Anita: Altså på rusmestringa, altså det får ikke vi noe informasjon om her nede.

Anita mener at det ikke er noen programmer for vanlige domfelte. Programmene er heller noe som er forbeholdt de innsatte som er på rusmestringsenheten i fengselet. Det virker ikke som Anita synes dette er problematisk, hun trekker heller frem andre kurs som er tilgjengelige:

Anita: Men vi har tegne- og malekurs, vi har tovekurs, vi har kurs i lappeteknikk og ja. Det er mye kurs her du kan melde deg på.

Selv om ikke Anita har fått noe tilbud om noen av de kognitive programmene, er hun likevel fornøyd med at de innsatte får tilbud om sy-kurs og tovekurs.

²⁹ Med mindre det er en del av straffen.

S: Vet du om noe om de programvirksomhetene som er her?

Mette: Det fins noen sånne tovekurs, malekurs og det der. Også har du tegnekurs. Jeg har vært på tovekurs.

Mette oppfattet det slik at de tove- og malekursene som var i fengselet er de programmene som spørsmålet referert til. Hun fortalte at hun har deltatt på tovekurset og laget ulike produkter, noe hun var veldig fornøyd med.

12.1.1 Ønske om programvirksomhet

S: Hvilke programmer har dere her?

Marit: Hva tenker du på da?

S: Sånt som VINN.

Marit: Nei, nei ikke i det hele tatt. Jeg etterlyste det derre VINN-kurset fordi jeg vet at de har hatt det her før, fordi jeg jo har vært her to ganger før, og på tross av det har jeg ikke sett snurten av noe VINN-kurs.

Marit har etterlyst VINN-programmet som er samtalegrupper for kvinner (Kriminalomsorgen 2013b). Det er et program som retter seg mot kvinner som soner en fengselsstraff, med en målsetning: “*de skal få utvidet sine kunnskaper, få selvinnsikt og sosiale ferdigheter og finne fram til nye alternativer i livet sitt i stedet for kriminalitet*” (Kriminalomsorgen 2013b). Kriminalomsorgens nettsider skriver at programmene kun tilbys ved behov, og i perioder. Programmene utgjør en liten del av aktivitetsplikten i fengsel, i følge St.meld. nr. 37 (2007-2008: 50) utgjør det 1,7 % av sysseltiltakene som er i fengsel i 2007 ³⁰. Det er altså en relativt liten andel av fengselsbefolkningen som gjennomfører et program.

Marit har tidligere sonet to dommer ved det samme fengselet, men har likevel aldri fått tilbudt eller sett at det har vært noe tilbud om noen programmer. Programmene holdes av fengselsbetjentene, så det kan være at det ikke er noe kvalifisert personale i fengselet hvor Marit soner.

S: Er det noen programtilbud her?

Kari: Hva tenker du på?

S: Sånn for eksempel VINN.

Kari: Det har det vært før jeg kom, men nå er det ikke det nå. VINN har det vært, det vet jeg.

S: Får dere noen opplysninger om det?

Kari: Ja, når det er det så får vi det.

³⁰ Antall innsatte har programmer som aktivitet er ikke oppgitt, kun prosent.

Kari mener de innsatte får god nok informasjon, og hun mener at hvis det var noen som hadde trengt eller hatt bruk for et program hadde de fått tilbud om det. Det kan derfor tenkes at når intervjuene ble gjennomført var det ingen av informantene som hadde et behov for å gjennomføre et program, og at de av den grunn ikke har noe kjennskap til dem.

S: Har du fått tilbud noen programmer?

Johanne: Er det det? Finnes det? Altså, programmene står i rutinene. (...) Nei, det er ingen aktiviteter. Nå er det jo manglene av de som er problemet.

Johanne stiller heller spørsmålsteget ved om det i det hele tatt finnes noen programmer eller aktiviteter. Hun forteller at det er en rusmestringsenhet i fengselet hvor hun soner, og at de mulig har tilbud om programmer.

12.2 Avsluttende bemerkninger

Dette kapitlet skulle omhandle programvirksomheten i fengsel. Det viser seg at ingen i utvalget mitt hadde gjennomført eller påbegynt et program. Dessuten var det kun to av de elleve kvinnene som hadde kjennskap til programvirksomheten. Det er derfor vanskelig å skrive noe om programmene og om hva kvinnene synes om dette. Det jeg heller synes er problematisk er at kun to av kvinnene kjenner til hva programmer er, men det virket ikke som noen av kvinnene med unntak av Marit hadde lyst til å gjennomføre et program.

13 Avslutning

Det overordnede tema i oppgaven har vært hvordan de elleve kvinnene i utvalget har vurdert betydningen av aktivitetsplikten i fengselet. Det har i denne sammenheng særlig vært fokusert på hvilken mening kvinnene tilla aktivitetene, og hvordan de vurderte dette i forhold til en normal hverdag utenfor fengsel. Ved hjelp av intervjuer med elleve kvinnelige innsatte har jeg forsøkt å danne et bilde av kvinnes opplevelse av aktivitetsplikten.

Jeg har valgt å kategorisere funnene mine som følgende; (a) hva som kjennetegner en god og positiv dag med aktiviteter, og (b) hva som kjennetegner en kjedelig og negativ dag med aktiviteter.

13.1 Hva kjennetegner en positiv og meningsfull aktivitet?

For de informantene som opplever en positiv arbeidsaktivitet, trekkes særlig frihet og selvbestemmelse frem. De innsatte opplever en medbestemmelsesrett over arbeidsutføringen, og en tillit fra fengselsbetjentene og verksbetjentene slik det ellers er i arbeidslivet. Dette var noe av det mest sentrale for å ha en positiv og meningsfull dag. Det er svært få av informantene som trekker frem at de synes arbeidet er interessant. Dette kan kanskje forklares med at kvinnene er en minoritet blant fengselsbefolkningen, og at det derfor er et smalere utvalg av aktiviteter.

Likevel virker det som om det viktigste for den innsatte var å bli tatt på alvor og bli satt til oppgaver som ble opplevd som betydningsfulle og relevante i forhold til alminnelige arbeidsplasser i samfunnet ellers. Arbeidet blir dermed oppfattet som investering i seg selv og et samarbeid, snarere enn at man er i en tvangsposisjon og gjør noe *for* fengselet.

Den positive erfaringen med skole- og arbeidsdagen er sentral i identitetsarbeidet hos den innsatte. Ved å ha en meningsfull dag på skolen eller på jobben opplever flere av kvinnene i utvalget å identifisere seg som en god arbeider eller en flink elev, snarere enn som en innsatt. Arbeidet synes derfor å kunne ha en viktig funksjon i rehabiliteringen av den ansatte ved at den skaper en ny, positivt selvidentitet. De færreste av kvinnene som trakk frem at de likte aktivitetene omtalte seg selv som en innsatt. De forteller snarere om at samarbeid mellom fengsel- og verksbetjentene. De som opplevde arbeidsdagen som positiv, koblet arbeidsdagen

nærmere det normale slik *det* er ute i samfunnet, og som definert i normalitetsprinsippet, jf. St.meld. nr. 37 (2007-2008). En av informantene mente at man som innsatt forsøker å gjøre tilværelsene så normalt som man kan innenfor murene. Det å ha en jobb eller skoleundervisning som er i deres egeninteresse og som man synes var *gøy*, ble også trukket frem, men likevel var det selvstendigheten og avstanden fra rollen som innsatt syntes å være det viktigste. Det å ha en rolle som innsatt er ikke frivillig, den er derimot påtvunget et menneske ved lov og dom (Giertsen 2012: 59 og 63-66).

Alle informantene som gikk på skole eller tok kurs trekker dette frem som positivt. Det beskrives av noen som et pusterom, og som en avstand fra det fengselsaktige. Som Viljugrein (2002: 24) “*ikke minst når de er på skolen føler de seg som mennesker, som elever, og ikke som fanger*”. Skoletjenesten er importert utenfra og har ikke en direkte tilknytning til fengselet. Skolen oppleves som en selvinvestering og noe som de innsatte kan ha bruk for etter soningen, snarere enn som bortkastet tid.

13.2 Hva kjennetegner en negativ og meningsløs aktivitet?

De kvinnene i utvalget som beskrev en negativ eller monoton hverdag fremhevet at de mislikte arbeidsinnholdet. Noen uttrykte at de ikke lærte noe nytt og at arbeidsdagen var som en oppbevaringsboks. Enkelte av kvinnene definerte ikke arbeidsplassen som en jobb, men som en aktivitet eller hobby.

Noen av kvinnene dro parallellen til hva man gjorde på barneskolen, eller i en vernet bedrift. Arbeidet ble beskrevet som fordummende, og Anita trekker blant annet frem at det derfor ikke er rart at noen innsatte ikke *gidder*. Anita mente også at arbeidsoppgavene i fengsel er der fordi fengslet ikke *gidder* å lage et ordentlig arbeidsinnhold og legge om arbeidsdriften. I kapitlet om kjønnet arbeid trakk jeg frem tidligere forskning som pekte på at arbeidsdriften for kvinner er utformet på en annen måte enn hva det er for menn. Det forventes mindre av kvinnelige innsatte enn hva det gjør av mannlige innsatte. Jeg viste også til at arbeidsoppgavene for kvinner i fengsel henger igjen fra gammelt av og tar utgangspunkt i tradisjonelle kjønnsroller. Noen av informantene hadde problemer med å se relevansen av arbeidet og å bli satt til typiske kvinneyrker. Problemet med arbeidstilbudene for kvinner, og særlig systuene, er at det ikke gir en arbeidsrelevant kompetanse. Flere av kvinnene trakk

frem at det de lærte ikke var relevant annet enn i det private rom. Derfor kan ikke aktivitetene og innholdet sies å møtes de uttalte målsetninger fra lovgivers side om at arbeidsdriften skal gi den innsatte bedre muligheter på jobbmarkedet etter soningsoppholdet (St.meld. nr. 37 2007-2008).

Fengselet ble beskrevet som en voksenbarnehage. Arbeidet ble derfor oppfattet som en krenkelse slik Goffman (2006) forklarer. Kvinnene følte seg fanget og overvåket. Når man ikke opplever å bli tatt på alvor, tar man da arbeidsoppgavene på alvor?

Selv om kvinnene uttrykker misnøye med arbeidsplassen, fant de måter å gjøre arbeidsdagen *hyggeligere* på. De tok for eksempel mange pauser og hadde det sosialt på jobb. Dette kan ses i sammenheng med hva Goffman (2006: 150) skriver; *“I enhver social organisation benytter deltagerne forhåndenværende genstande på en måde og til formål, som ikke officielt var tilsigtet, hvorved de modificerer de livsvilkår, man havde progeammert dem”*.

Enkelte av de elleve kvinnene uttrykte at det var vanskelig å ha en normal hverdag innenfor unormale omstendigheter som et fengsel er. Aktivitetene blir da som Goffman (2006) skriver et middel for å motvirke den døde og tomme tiden. Det normale forsvinner i det fengselsaktige og blir altomfattende for alle gjøremål. Det sentrale er at kvinnene *ønsket* å ha en arbeidsplass, men de etterlyste medbestemmelse, relevant innhold og det å bli tatt på alvor.

13.3 Veien videre - fortrinnsvis uten vinhøner og zaloforklær

Utfra denne oppgaven ønsker jeg å sette lys på aktivitetsplikten for kvinnelige innsatte. Jeg tolker det slik ut ifra mine informanter at aktivitetstilbudet både er bra og dårlig, men for flertallet av de elleve informantene er ikke arbeidstilbudet kvalifiserende for en arbeidsplass ute i samfunnet. Skolen derimot er noe som alle i utvalget trakk frem som særlig positivt. Kriminalomsorgens fagstrategi (2005: 6) mål sier følgende:

Arbeidsdriften skal bygge opp under kriminalomsorgens målsettinger og formålet med straffen. Arbeidsdriften skal legge til rette for en trygg og sikker sysselsetting av alle innsatte. Innholdet i sysselsettingen skal kunne tilføre ferdigheter og kunnskaper, og styrke innsattes mulighet for arbeid etter løslatelse.

De største sysselsettingene i kvinnefengslene; verkstedet og systuen, tolker jeg som en arbeidsplass som primært skal aktivere de innsatte og treffe flest mulig. En systue og et verksted er i seg selv en fin arbeidsplass. Problemet er imidlertid at flertallet i utvalget uttrykker at det ikke oppleves som en relevant arbeidserfaring. Verkstedet har arbeidsoppgaver som er enkle og som man mestrer etter et dagsarbeid. Systuen inneholder også relativt enkle arbeidsoppgaver, men produktene samsvarer ikke med hva som produseres av tekstilvarer i dagens samfunn. Hvilken arbeidsplass i samfunnet produserer vinhøner? Trolig er ikke salget av disse varene heller så høyt. Det kanskje igjen på tide å sette ned et Kvinnesoningsutvalg slik det ble gjort i 1987.

Jeg vil tilslutt avslutte med hva kvinnesoningsutvalget konkluderte med for 24 år siden i 1989:

Kvinnelige fanger må gis like gode- og samme variasjon av – tilbud under frihetsberøvelsen som mannlige fanger har.

Antall ord i oppgaven: 50 722

Litteraturliste

- Aakvaag, Gunnar C. (2008): *Moderne sosiologisk teori*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Aktuelt for kriminalomsorgen (2011): "En dag i Sandefjord". I: *Aktuelt for kriminalomsorgen*. Nr. 3
- Alver, Bente Gullveig og Ørjar Øyen (1997): *Forskningsetikk i forskerhverdag: vurderinger og praksis*. Oslo: Tano Aschehoug.
- Amundsen, Marie-Lisbeth (2010): "Kvinnelige innsatte og sosial marginalisering". I: *Spesialpedagogikk*. 01
- Arbeidsmiljøloven. Lov om arbeidsmiljø arbeidstid og stillingsvern mv. av 17. juni 2005 nr. 62.
- Basberg, Cecilie Elisabeth (1999): *Omsorg i fengsel?* Oslo: Pax forlag.
- Becher, Carola (2007): *Friminutt i fengsel - en kvalitativ studie av fangerollen i fengsel*. Oslo: Masteroppgave i kriminologi. Institutt for kriminologi og rettssosiologi. Universitetet i Oslo.
- Bourdieu, Pierre (1996): *Symbolsk makt: artikler i utvalg*. Oslo: Pax forlag.
- Bourdieu, Pierre (1999): "Disposisjonenes og posisjonensetikk". I: *Meditasjoner*. Pax forlag
- Byholt, Valborg, Nina Jernberg og Kaja Winsnes (2011): *Praksisnær opplæring i fengsel – eksempler fra Bredtveit, Ullersmo og Ila*. VOX - Nasjonalt fagorgan for kompetansepolitikk.
- Cain, Maureen (1989): "New directions in feminist criminology". I: *The critical criminologist* 1.
- Carlen, Pat (1983): *Women's imprisonment: a study in social control*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Carlen, Pat (1998): *Sledgehammer: women's imprisonment at the Millennium*. Houndmills: Macmillan.
- Carlen, Pat (2002): *Women and punishment: the struggle for justice*. Cullompton: Willan.
- Carlen, Pat og Anne Worrall (2004): *Analysing women's imprisonment*. Cullompton: Willan.
- Christie, Nils (1970): "Modeller for fengselsorganisasjonen". I: Rita Østensen (red.): *I stedet for fengsel*. Oslo: Pax forlag.
- Cohen, Stanley og Laurie Taylor (1981): *Psychological survival: the experience of long-term imprisonment*. Harmondsworth: Penguin.
- Connell, R. W. (2002): *Gender*. Cambridge: Polity.
- Coyle, Andrew (1994): *The Prisons we deserve*. London: HarperCollins.
- Crewe, Ben (2009): *The prisoner society: power, adaptation, and social life in an English prison*. Oxford: Oxford University Press.
- Dobash, Russell P., R. Emerson Dobash og Sue Gutteridge (1986): *The imprisonment of women*. Oxford: Basil Blackwell.
- Drægebø, Heidi (2006): *Miljøarbeid i fengsel*. Krus rapport 2/2006.
- Eikeland, Ole-Johan, Terje Manger og Arve Asbjørnsen (2008): *Innsatte i nordiske fengsler. Utdanning, utdanningsønske og- motivasjon*. København: Nordisk ministerråd.
- Eskeland, Ståle (2001): "Rettsikkerhet og fengselsmessige hensyn i den nye straffeloven". I: Juss-buss (red.): *Tvers igjennom lov til seier*. Oslo: Unipax forlag.
- Faremo, Grete (2012): *Soning med mening*. I: Dagsavisen, 06.06.2012
- Forskrift til lov om straffegjennomføring*. Forskrift til lov om straffegjennomføring. FOR 2002-02-22 nr. 183: Justis- og beredskapsdepartementet.
- Foucault, Michel (1999): *Overvåkning og straff: det moderne fengsels historie*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Foucault, Michel (2001): *Seksualitetens historie 2. Bruken av nytelsene*. Oslo: EXIL.

- Foucault, Michel (2002): "Power". I: James D. Faubion (red.): *The essential works of Michel Foucault, 1954-1984 (volume/issue Vol. 3)*. London: Penguin Books Ltd.
- Foucault, Michel (2008): *Overvåkning og straff: det moderne fengsels historie*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Frantzsen, Evy (2001): *Metadonmakt: møte mellom narkotikabrukere og norsk metadonpolitikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Friestad, Christine og Inger Lise Skog Hansen (2004): *Levekår blant innsatte*. Fafo-rapport 429, Oslo: Fafo.
- Friestad, Christine og Inger Lise Skog Hansen (2010): "Gender differences in Inmates' Anticipated desistence". I: *European journal of Criminology*. Vol. 7
- Giertsen, Hedda (2002): "Det ugjennomtrengelige 1". I: Juss-buss (red.): *Tvers igjennom lov til seier*. Oslo: Unipax.
- Giertsen, Hedda (2012): "Hvem vil være fange?". I: Yngve Hammerlin og Berit Johnsen (red.): *Festskriv til Inger Marie Fridhov*. Oslo: Kriminalomsorgen.
- Goffman, Erving (1992): *Vårt rollespill til daglig: en studie i hverdagslivets dramatikk*. Oslo: Pax.
- Goffman, Erving (2006): *Anstalt og menneske: den totale institution socialt set*. København: Jørgen Paludans forlag.
- Grøvdal, Yngvil (2001): *Sånn er det bare! En kvalitativ studie av fengselsbetjentes arbeid*. Skriftserie nr. 67. Oslo: Institutt for kriminologi og rettssosiologi. Avdeling for rettssosiologi. Universitetet i Oslo.
- Hammerlin, Yngve (2008): *Om fangebehandling, fange- og menneskesyn i norsk kriminalomsorg i anstalt 1970-2007*. Doktoravhandling. Oslo: Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo.
- Hammerlin, Yngve og Charlotte Mathiassen (2006): *Før og nå: om konsekvensene av organisatoriske endringer for samhandling mellom fanger og betjenter i et utvalg av lukkede fengsler*. Oslo: Kriminalomsorgens utdanningssenter KRUS.
- Hammerlin, Yngve, Charlotte Mathiassen og Thomas W. Strand (2006): *Velferdsstatens velsignelser og farer: kriminalitet og samfunn 1965-2005*. Oslo: Senteret.
- Haugen, Marit (2006): *Kvinner i menns fengsel: om kvinners soningsforhold i blandingsfengsel*. Oslo: Masteroppgave i kriminologi. Instituttet for kriminologi og rettssosiologi. Universitetet i Oslo.
- Heidensohn, Frances (1969): "Prison for women". I: *The criminologist*. Vol. 4
- Hviid Jacobsen, Michael, Søren Kristiansen og Annick Prieur (2002): *Liv, fortelling, tekst: strejftog i kvalitativ sociologi*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Høigård, Cecilie (1993): "Kvinnelige lovbrøtere". I: Cecilie og Annika Snare Høigård (red.): *Kvinner skyld: en nordisk antologi i kriminologi*. Oslo: Pax forlag.
- Høigård, Cecilie og Liv Finstad (2007): *Kriminologi*. Oslo: Pax.
- Høigård, Cecilie og Annika Snare (1993): *Kvinner skyld. En nordisk antologi i kriminologi*. Oslo: Pax forlag.
- Ila fengsel og forvaringsanstalt (2013): "Et minisamfunn". <http://www.ilafengsel.no/et-minisamfunn.html> : Ila fengsel og forvaringsanstalt. Kriminalomsorgen. Lesedato: 21.01.2013.
- Johannessen, Asbjørn, Per Arne Tufte og Line Christoffersen (2010): *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. Oslo: Abstrakt forlag.
- JURK (2005): *Kvinner soningsforhold*. Oslo: Juridisk rådgivning for kvinner.
- JURK (2012): *JURKs fengselsundersøkelse. En kartlegging av kvinners soningsforhold i 2010/2011*. Rapport nr. 62 (2012) Oslo: Juridisk rådgivning for kvinner.
- Juss-buss (2007): *Fangehandboka 2007: Juss-buss' veiledning i fengselsspørsmål*. Oslo: Juss-buss, Fengselsgruppa.

- Kalleberg, Ragnvald, Fredrik Engelstad og Raino Malnes (2005): *Samfunnsvitenskapenes oppgaver, arbeidsmåter og grunnlagsproblemer*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Koch, Ida (1988): "Kvinder i fængsel". I: Cecilie Høigård og Annika Snare (red.): *Kvinnens skyld: en nordisk antologi i kriminologi*. Oslo: Pax forlag.
- Kriminalomsorgen (2002): *Fakta om kriminalomsorgen*. Oslo: Justis- og politidepartementet.
- Kriminalomsorgen (2004): *Strategi for faglig virksomhet i kriminalomsorgen 2004-2007*. Kriminalomsorgens sentrale forvaltning.
- Kriminalomsorgen (2005): *Kriminalomsorgens arbeidsdrift. Strategi og handlingsplan for arbeidsdriften 2005-2008*. Kriminalomsorgens sentrale forvaltning.
- Kriminalomsorgen (2011): *Kriminalomsorgens årsstatistikk 2011*. Kriminalomsorgens sentrale forvaltning.
- Kriminalomsorgen (2012a): "Bredtveit fengsel og forvaringsanstalt". URL: <http://www.kriminalomsorgen.no/bredtveit-fengsel-og-forvaringsanstalt.5022891-237612.html> : Kriminalomsorgens sentrale forvaltning. Lesedato: [05.11.2012].
- Kriminalomsorgen (2012b): "Bredtveit fengsel og forvaringsanstalt, avdeling B2". URL: <http://www.kriminalomsorgen.no/bredtveit-fengsel-og-forvaringsanstalt-avdeling-b2.5022929-237612.html> : Kriminalomsorgens sentrale forvaltning. Lesedato: 05.11.2012.
- Kriminalomsorgen (2012c): "Ravneberget fengsel". URL: <http://www.kriminalomsorgen.no/ravneberget-fengsel.5031538-237612.html>: Kriminalomsorgens sentrale forvaltning. Lesedato: 05.11.2012.
- Kriminalomsorgen (2012d): "Søndre Vestfold fengsel, Sandefjord avdeling". URL: <http://www.kriminalomsorgen.no/soendre-vestfold-fengsel-sandefjord-avdeling.5029257-237612.html> : Kriminalomsorgens sentrale forvaltning. Lesedato: 05.11.2012.
- Kriminalomsorgen (2013a): "Arbeidsdrift og aktivitetstilbud". URL: <http://www.kriminalomsorgen.no/arbeidsdrift-og-aktivitetstilbud.237884.no.html> : Kriminalomsorgen sentrale forvaltning. Lesedato: 07.04.2013.
- Kriminalomsorgen (2013b): "VINN - samtalegruppe for kvinner". URL: <http://www.kriminalomsorgen.no/vinn-samtalegruppe-for-kvinner.5037281-242608.html> : Kriminalomsorgens sentrale forvaltning. Lesedato: 11.04.2013.
- Kvale, Steinar (1997): *Det kvalitative forskningsintervjuet*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Kvinnesoningsutvalget (1989): *Kvinnens soningsforhold: utredning fra et utvalg oppnevnt av Justisdepartementet den 4. mars 1987; avgitt til Justisdepartementet i desember 1989*. Ingrid E. Solheim (red.) Oslo: Justisdepartementet.
- Langelid, Torfinn og Terje Manger (2005): *Læring bak murene: fengselsundervisningen i Norge*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Larsson, Paul (1994): *Ved alvorlig eller gjentatt brudd: en undersøkelse av brudd på vilkår under soning av samfunnstjeneste*. K-serien nr. 1-94 . Oslo: Institutt for kriminologi.
- Lien, Lise og Terje Olsen (2007): *Ny karriere eller ny barriere?: arbeidsdimensjonen ved soning*. Bodø: Nordlandsforskning.
- Lien, Lise og Terje Olsen (2008): *Like sikkert som snø: arbeidskvalifisering som del av soning*. Bodø: Nordlandsforskning.
- Lilly, J. Robert, Francis T. Cullen og Richard A. Ball (2007): *Criminological theory: context and consequences*. Thousand Oaks, California: Sage Publications.
- Mandaraka-Sheppard, Alexandra (1986): *The Dynamics of Aggression in Women's Prisons in England*. Vermont: Gower publishing.
- Mathiassen, Charlotte (2011): *Perspektiver på kvinders dagligdag i danske fængsler - Erfaringer med kvinders og mænds fælles afsoning*. Århus: Aarhus universitet.
- Mathiesen, Thomas (1974): *Kriminalitet, straff og samfunn*. Oslo: Aschehoug.

- Mathiesen, Thomas (2007): *Kan fengsel forsvares?* Oslo: Pax forlag.
- Matthews, Roger (2009): *Doing time. An introduction to the sociology of imprisonment.* Hampshire: Macmillan Press Ltd.
- NOU 2010: 1 (2010): *Medvirkning og medbestemmelse i arbeidslivet.* Arbeidsdepartementet.
- Olsen, Ståle (2012): "Arbeid - Bare en velsignelse? ". I: Ståle Olsen (red.): *Virker straff?* Oslo: Scandinavian academic press.
- Opplæringslova.* Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa av 17. juli 1998 nr. 61.
- Owen, Barbara (2001): "Perspectives in women in prison". I: Claire M. Renzetti og Lynne Goodstein (red.): *Women, crime and criminal justice.* Los Angeles, California: Roxbury publishing company.
- Papendorf, Knut (1999): *Fangelønn og menneskeverdighet.* I: De nordiske kriminalistforeninger.
- Personopplysningsloven.* Lov om behandling av personopplysninger av 14. april 2000 nr. 31.
- Prieur, Annick (2006): "En teori om praksis". I: Annick Prieur og Carsten Sestoft (red.): *Pierre Bourdieu: en introduktion.* København: Reitzel.
- Prop. 1 S (2009-2010): *Proposisjon til Stortinget (forslag til stortingsvedtak).* For budsjettåret 2010. Det kongelige justis- og politidepartement.
- Prop. 1 S (2011-2012): *Proposisjon til Stortinget (forslag til stortingsvedtak).* For budsjettåret 2012. Det kongelige justis- og politidepartement.
- Ravneberg, Bodil (2003): *Undervisning og opplæring i det moderne fengslet. Dannende eller disiplinerende? En undersøkelse av fengselsundervisningen i Bergen og Oslo fengsel. Rapport nr. 5/03.* Bergen: Rokkansenteret, Universitetet i Bergen. Fylkesmannen i Hordaland.
- Retningslinjer til lov om gjennomføring av straff mv (straffegjennomføringsloven) og til forskrift til loven.* 22.2.2002 nr. 183 Justis- og beredskapsdepartementet.
- Sandvik, Anne Berit (2003): *Hva passer for kvinner? Undervisning for kvinnelige fanger i fire norske fengsler.* Bergen: Fylkesmannen i Hordaland.
- Skaalvik, Einar M., Liv Finbak og Tone Pettersen (2003): *Undervisning i fengsel: på rett kjøp?* Bergen: Fylkesmannen i Hordaland.
- Skarøhamar, Torbjørn (2002): *Levekår og livssituasjon blant innsatte i norske fengsler.* K-serien nr. 1/2002. Oslo: Instituttet for kriminologi og rettssosiologi. Avdeling for kriminologi. Universitetet i Oslo.
- SSB (2008): "Tabell: 33. Straffereaksjoner i forbrytelsessaker, etter forbrytelsesgruppe og tidligere straffeforhold, kjønn og alder. 2007. Absolutte tall og prosent". http://www.ssb.no/0305/a_krim_tab/tab/tab-2008-08-18-33.html : Statistisk Sentralbyrå. Lesedato: 20.11.2012.
- SSB (2009): *Kriminalitet og rettsvesen.* Oslo: Statistisk Sentralbyrå.
- SSB (2012): "Tabell 43: Fengselsdommer, etter utmålt straff, kjønn og alder. 2010 ". URL: http://www.ssb.no/a_krim_tab/tab/tab-2011-12-22-43.html : Statistisk Sentralbyrå. Lesedato: 06.11.2012.
- SSB (2013a): "Innsatte i fengselsanstaltene etter kjønn, type reaksjon og alder. Per 1. januar 2011". URL: <http://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/statistikker/fengsling/aar/2013-04-23?fane=tabell&sort=nummer&tabell=108913> : Statistisk Sentralbyrå. Lesedato: 24.04.2013.
- SSB (2013b): "Nyinnsettelse, etter type reaksjon, kjønn og alder. 2011". URL: <http://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/statistikker/fengsling/aar/2013-04-23?fane=tabell&sort=nummer&tabell=108917> : Statistisk sentralbyrå. Lesedato: 24.04.2013.

- SSB (2013c): "Tabell 6: Sysselsatte 15-74 år, etter kjønn, arbeidsstedsfylke og næring. 4. kvartal 2010 og 2011 ". URL: <http://www.ssb.no/a/kortnavn/regsystab-2012-06-08-06.html> : Statistisk sentralbyrå. Lesedato: 16.03.2013.
- SSB (2013d): "Tabell 43: Fengselsdommer, etter utmålt straff, kjønn og alder. 2011 (Rettet 16. april 2013)". URL: http://www.ssb.no/a/kortnavn/a_krim_tab/tab-2013-01-24-43.html : Statistisk sentralbyrå. Lesedato: 24.04.2013.
- St.meld. nr. 27 (1997-1998): *Om kriminalomsorgen*. Oslo: Det kongelige justis- og politidepartementet.
- St.meld. nr. 27 (2004-2005): *Om opplæringen innenfor kriminalomsorgen "Enda en vår"*. Det kongelige utdannings- og forskningsdepartementet.
- St.meld. nr. 37 (2007-2008): *Straff som virker: mindre kriminalitet - tryggere samfunn: kriminalomsorgsmelding*. Det kongelige justis- og politidepartementet.
- Storberget, Knut (2006): "Justisministeren åpner Ravneberget fengsel". URL: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/pressecenter/pressemeldinger/2006/justisministeren-aper-ravneberget-fengsel.html?id=104632> : Justis- og beredskapsdepartementet Lesedato: 05.11.2012.
- Storvik, Birgitte Langset (2003): *Straffegjennomføring: etter lov av 18. mai 2001 nr 21*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Straffegjennomføringsloven*. Lov om gjennomføring av straff mv. av 18. mai 2001 nr. 21.
- Svendsen, Lars Fredrik H. (2011): *Arbeidets filosofi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Sykes, Gresham M. (1958): *The society of captives: a study of maximum security prison*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Tangedal, Målfrid (2004): *Skule i fengselet, og fengselet som "skule": ein institusjonsanalyse av straff og rehabilitering i eit norsk fengsel*. Bergen: Hovedfagsoppgåve i sosiolog. Universitetet i Bergen.
- Thagaard, Tove (2002): *Systematikk og innlevelse: en innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Thagaard, Tove (2009): *Systematikk og innlevelse: en innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Thorsen, Lotte Rustad (2004): *For mye av ingenting... - straffedes levekår og sosiale bakgrunn*. Oslo: Hovedfagavhandling i kriminologi, Institutt for kriminologi og rettssosiologi. Universitetet i Oslo.
- Ugelvik, Thomas (2011): *Fangenes friheter: makt og motstand i et norsk fengsel*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Vegheim, Berit (1995): *Kvinnens møte med straffeapparatet*. K-serien nr 1-95. Oslo: Instituttet for kriminologi og rettssosiologi. Avdeling for kriminologi. Universitetet i Oslo.
- Viljugrein, Tone (2002): *Skole, språk og fengsel: undervisning av mannlige minoritetsspråklige fanger i fire norske fengsler*. Bergen: Fylkesmannen i Hordaland.
- Watterson, Kathryn (1996): *Women in prison: inside the concrete womb*. Boston: Northeastern University Press.
- Widerberg, Karin og Kari Bolstad (2001): *Historien om et kvalitativt forskningsprosjekt: en alternativ lærebok*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Zaitzow, Barbara H. og Jim Thomas (2003): *Women in prison: gender and social control*. Boulder, Col.: Lynne Rienner Publishers.
- Østhus, Gyda Ann (1998): *Kvinnens soningsforhold i 3 kretsfengsler*. Oslo: Hovedfagsavhandling i kriminologi. Instituttet for kriminologi og rettssosiologi. Universitetet i Oslo.

14 Vedlegg

Vedlegg 1 – Informasjonsskriv

Vedlegg 2 – Samtykkeerklæring

Vedlegg 3 – Intervjuguide

Vedlegg 4 – Godkjenning fra NSD

Vedlegg 1

Sigrid Grønland Hoel
Student ved Institutt for kriminologi og rettssosiologi.
Universitetet i Oslo

HAR DU LYST TIL Å VÆRE MED PÅ INTERVJU?

Jeg heter Sigrid R. Grønland Hoel, og er masterstudent i kriminologi ved Universitetet i Oslo. Jeg skal skrive en masteroppgave der jeg ønsker å undersøke hvordan soningsinnholdet er for kvinner i fengsel. I den forbindelse er jeg interessert i å komme i kontakt med kvinner som har lyst til å fortelle om sine erfaringer og tanker rundt aktivitetene i fengsel. Jeg ønsker primært å snakke med kvinner som soner lengre dommer.

Intervjuene vil handle om hvordan skole, arbeid og programvirksomhetene oppleves for kvinner i fengsel. Jeg er interessert i ett bredt spekter av erfaringer og synspunkter. Er du fornøyd med de ulike tilbudene, eller synes du noe kunne vært annerledes? Formålet er å utvide den generelle kunnskapen om hvilke tilbud kvinnelige fanger mottar, og jeg er derfor avhengig av å få høre dine historier, erfaringer og kunnskap om dette.

Jeg ønsker å ha både gruppeintervjuer og personlige intervjuer hvor vi snakker om disse temaene. Intervjuene vil vare i ca. én time. Det er frivillig å være med og du har hele tiden muligheten til å trekke deg når som helst underveis, uten å måtte begrunne dette nærmere. Under intervjuet ønsker jeg å bruke båndopptaker dersom du samtykker til dette. Intervjuene vil behandlet konfidensielt og opplysningene vil anonymiseres. Jeg gjør oppmerksom på at du ikke behøver å svare på alle spørsmålene. Alle opptak og datamateriale vil slettes når prosjektet ferdigstilles 08.05.2013.

For og delta må du skrive under på samtykkeerklæringen. Denne tar jeg med når jeg skal gjennomføre intervjuene i fengselet.

Jeg vil sette stor pris på om du vil være med på prosjektet og bidra med dine erfaringer i oppgaven. Dersom du har lyst til å være med, eller lurer på noe i tilknytning til intervjuet, ta gjerne kontakt med meg på telefon [REDACTED], eller mail til sigridhoel@gmail.com. Du kan også kontakte min veileder Hedda Giertsen ved Institutt for kriminologi og rettssosiologi på mail hedda.gjertsen@jus.uio.no.

Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste A/S.

Tusen takk for hjelpen.

Med vennlig hilsen Sigrid R. Grønland Hoel.

Vedlegg 2

Samtykkeerklæring til deltakelse i prosjektet «Kvinneres soningsforhold».

Jeg har mottatt informasjon om prosjektet, og samtykker å delta i intervju. Informasjonen fra intervjuet vil bli brukt i mastergradsoppgaven, som har til hensikt å belyse «Kvinneres soningsinnhold».

Underskrift

Navn i blokkbokstaver

Takk for at du er villig til å bli med i masterprosjektet!

Vedlegg 3

PERSONLIG INTERVJU.

TEMA	HOVEDSPØRSMÅL	OPPFØLGINGSSPØRSMÅL
1. Bakgrunns- informasjon	<p>1.1 Hvor gammel er du?</p> <p>1.2 Hvilken utdanning har du?</p> <p>1.3 Hvilken arbeidserfaring har du? (Bakgrunn). Hva gjorde du før du kom i fengsel?</p> <p>1.4 Kan du fortelle litt om fengselet?</p> <p>1.5 Hvilke aktiviteter gjør du i fengsel? (Skole, arbeid, program mm.)</p> <p>1.6 Hvor lenge har du vært og skal du være i fengsel?</p>	<p>1.1 20-25, 25-30, 30-35, 35-40, 45-45, 45-50, 50-60.</p> <p>1.2.1 Høyest ferdig skolegang.</p> <p>1.3.1 Har du jobb etter fengselsoppholdet?</p> <p>1.3.2 Var du i jobb før du kom i fengsel?</p> <p>1.3.3 Yrkessektor?</p> <p>1.4.1 (Gå til de aktuelle spørsmålene)</p>
2. Arbeid i fengsel.	<p>2.1 Kan du fortelle litt om hvordan en vanlig arbeidsdag ser ut for deg?</p> <p>2.2 Hva synes du om arbeidsdagen?</p> <p>2.3 Hvilke arbeidsoppgaver har du?</p> <p>2.4 Liker du de du jobber sammen med?</p> <p>2.5 Hva synes du om arbeidsplassen?</p> <p>2.6 Vet du hvilke arbeidstilbud som finnes her? Fortell.</p> <p>2.7 Hva synes du om jobben/ arbeidet</p>	<p>2.1.1 Beskriv. Kan du utdype dette?</p> <p>2.2.1 Hvordan opplever du at arbeidsdagen er?</p> <p>2.3.1 De ulike arbeidsoppgavene. Beskrive.</p> <p>2.4.1 Hvorfor/ hvorfor ikke?</p> <p>2.5.1 Valgte du selv å jobbe akkurat her? (Av de ulike «mulighetene»)</p> <p>2.6.1 Hva synes du om de ulike jobbene?</p> <p>2.7.1 Hvordan liker du det? spennende?</p>

	<p>du gjør her i fengsel?</p> <p>2.8 Hva får du ut av arbeidsdagen /arbeidet generelt?</p> <p>2.9 Har du lært noe nytt mens du jobber her?</p> <p>2.10 Hvilken mening har arbeidet her for deg?</p> <p>2.11 Hva betyr jobben for deg?</p> <p>2.12 Kan du fortelle noe positivt med jobben?</p> <p>2.13 Er det noe negativt med jobben?</p> <p>2.14 Hvorfor tror du man har akkurat disse arbeidstilbudene?</p> <p>2.15 Er arbeidserfaringene du får her i fengsel relevant for deg?</p> <p>2.16 Om du tenker på den jobben du gjør her, er dette noe som du kan dra nytte av, eller bruke etter fengsel? (erfaringer, kunnskap, relevans)</p> <p>2.17 Er arbeidet du gjør her relevant for eventuelt arbeid etter fengsel?</p> <p>2.18 Om du tenker på fremtiden, er arbeidserfaringen fra fengselet her en nyttig erfaring?</p> <p>2.19 Hva kunne du tenke deg å jobbe med etter fengsel?</p> <p>2.20 Synes du det er bra /nyttig å ha ett arbeidstilbud i fengsel?</p>	<p>2.9.1 Hva?</p> <p>2.10.1 Hvorfor?</p> <p>2.12.1 Hvorfor?</p> <p>2.13.1 Hvorfor?</p> <p>2.14.1 Hvorfor?</p> <p>2.15.1 Hvorfor? (Foucault).</p> <p>2.16.1 <u>Om personen ikke har jobb:</u> Hva kunne du tenke deg å jobbe med etter fengselet?</p> <p>2.17.1 Hvorfor? Hva legger du i dette?</p> <p>2.18 Kan du trekke frem noe som er nyttig? Positivt, evt. Negativt?</p>
3. Utdanning i fengsel.	<p>3.1 Kan du fortelle hvordan en vanlig skoledag (kurs) er for deg?</p>	<p>3.1.1 Hva gjør dere? Kan du utdype dette?</p>

	<p>3.2 Hva betyr skolen for deg?</p> <p>3.3 Hvordan er skolen /kursene her i fengsel i forhold til tidligere erfaringer med VGS osv.? <u>(eventuelt om dette er relevant)</u></p> <p>3.4 Hvilke fag tar du/ hvordan skolegang (kurs)?</p> <p>3.5 Hva synes du om skoletilbudet/ kurstilbudene som er her i fengselet?</p> <p>3.6 Hvorfor går du på skolen?</p> <p>3.7 Hva er det mest positive med skolen?</p> <p>3.8 Hva er det negative med skolen?</p> <p>3.9 Hva får du ut av skolen/ kursene?</p> <p>3.10 Hva tror du skolegangen/ kursene kommer til å bety etter fengselet?</p> <p>3.11 Tror du det er nyttig/bra å ha et skoletilbud i fengsel?</p> <p>3.12 Er skolen/ kursene ett godt tilbud her i fengselet synes du?</p>	<p>3.2.1 Motivasjonen bak?</p> <p>3.3.1 Hvorfor valgte du dette? Gikk du aktivt inn for å ta en utdanning?</p> <p>3.4.1 Kan du utdype dette? Positivt og negativt?</p> <p>3.5.1 Hva er motivasjonen bak?</p> <p>3.7.1 Hvorfor/ hvorfor ikke? Hvordan?</p> <p>3.8.1 Hvorfor? Utdyp dette.</p> <p>3.9.1 Hvorfor / Hvorfor ikke?</p> <p>3.10.1 Nyttig? Hva kan du bruke det til?</p>
<p>4.</p> <p>Programmer.</p>	<p>4.1 Tar du noen eller har du tatt noen av programtilbudene?</p> <p>4.2 Hvorfor valgte du å begynne/ bli med?</p> <p>4.3 Har programmet hjulpet deg/ tror du programmet kommer til å hjelpe deg?</p> <p>4.4 Hva gjør dere i programmene?</p>	<p>4.2.1 Hvilke?</p> <p>4.2.2. Hvorfor/ hvorfor ikke?</p> <p>4.3.1 Er det relevant for deg?</p> <p>4.4.2 Hvorfor/ hvorfor ikke?</p>

	<p>4.5 Hva har du lært?</p> <p>4.6 Hva synes du om temaene for de ulike programmene?</p> <p>4.7 Hva er viktigst for deg i programmet/programmene?</p> <p>4.8 Har programmet hjulpet deg/ tror du programmet kommer til å hjelpe deg?</p> <p>4.9 Det er ulike programmer her i fengselet, vet du hvilke som finnes her?</p> <p>4.10 Hvorfor tror du man har disse programmene i fengsel?</p>	
<p>5. Tanker rundt fengsel.</p>	<p>5.1 Hvordan er det å sitte i fengsel?</p> <p>5.2 Hvordan trodde du at fengselet kom til å være?</p> <p>5.3 Kan du beskrive fengselet (og oppholdet)? (Hvordan oppfatter du /forstår du de ulike aktivitetene?)</p> <p>5.4 Hvordan føler eller tror du at fengselet har endret deg på noen måte?</p> <p>5.5 Har du noe spesielt inntrykk av fengselet og innholdet?</p> <p>5.6 Hva synes du om aktivitetene i fengsel?</p> <p>5.7 Hva synes du om de ulike aktivitetene og tilbudet i fengselet?</p> <p>5.8 Hva er spesielt bra? Er det noe du</p>	<p>5.1.1 Kan du utdype dette? Opplevelsen.</p> <p>5.2.1 Hvilken innstilling hadde du til fengsel før du ble satt inn?</p> <p>5.2.1 Hvordan er det når du kom hit?</p> <p>5.3.1 Hva er bra? Hvorfor?</p> <p>5.3.2 Hva er dårlig? Hvorfor?</p> <p>5.3.3 Hva synes du om dette?</p> <p>5.4.1 Hvilke? Hvordan?</p> <p>5.6.1 Hva kunne vært annerledes?</p> <p>6.7.1 Hvorfor? Mening.</p> <p>5.8.1 Hvorfor/ hvorfor ikke? Hva?</p>

	<p>liker spesielt godt?</p> <p>5.9 Hva er dårlig? Og hvordan kunne dette vært bedre?</p> <p>5.10 Synes du at disse tilbudene er lærerike?</p> <p>5.11 Har fengselsoppholdet forandret deg på noen måte?</p> <p>5.12 Når du tenker på aktivitetene og innholdet her i fengselet, er det noe du savner?</p> <p>5.13 Hva mener du om fengsel?</p> <p>5.14 Er det noe du vil legge til, eller noe vi ikke har pratet om?</p>	<p>Beskriv.</p> <p>5.9.1 Hvorfor/ hvorfor ikke? Hva?</p> <p>Beskriv.</p> <p>5.10.1 Hvorfor er det viktig?</p> <p>5.11.1 Hvordan?</p> <p>5.12 Hvorfor trekker du frem det?</p> <p>5.14.1 Er det noe jeg ikke har spurt om som burde vært nevnt?</p> <p>5.14.2 Er det noe du ønsker å trekke frem?</p>
--	--	--

Vedlegg 4

~~Norsk~~ samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS
NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Harald Hårfagres gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org.nr. 985 321 884

Hedda Giertsen
Institutt for kriminologi og rettssosiologi
Universitetet i Oslo
Postboks 6706 St. Olavs plass
0130 OSLO

Vår dato: 17.02.2012

Vår ref: 29232 / 3 / AH

Deres dato:

Deres ref:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 04.01.2012. All nødvendig informasjon om prosjektet forelå i sin helhet 16.02.2012. Meldingen gjelder prosjektet:

29232	<i>Kvinner soningsinnhold</i>
Behandlingsansvarlig	<i>Universitetet i Oslo, ved institusjonens øverste leder</i>
Daglig ansvarlig	<i>Hedda Giertsen</i>
Student	<i>Sigrid Ramone Grønland Hoel</i>

Personvernombudet har vurdert prosjektet, og finner at behandlingen av personopplysninger vil være regulert av § 7-27 i personopplysningsforskriften. Personvernombudet tilrår at prosjektet gjennomføres.

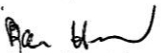
Personvernombudets tilråding forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, eventuelle kommentarer samt personopplysningsloven og helsenregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, http://www.nsd.uib.no/personvern/forsk_stud/skjema.html. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://www.nsd.uib.no/personvern/prosjektoversikt.jsp>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 08.05.2013, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Bjørn Henrichsen

Åsne Halskau

Kontaktperson: Åsne Halskau tlf: 55 58 89 26

Vedlegg: Prosjektvurdering

Kopi: Sigrid Ramone Grønland Hoel, Schultz gate 7, 0365 OSLO

Avdelingskontorer / District Offices:

OSLO: NSD, Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11. nsd@uio.no
TRONDHEIM: NSD, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tel: +47-73 59 19 07. kyrre.svarva@svt.ntnu.no
TROMSØ: NSD, SVF, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tel: +47-77 64 43 36. nsdmaa@svt.uit.no

Prosjektets formål er å se på kvinners soningsinnhold. Utvalget vil bestå av innsatte fra to valgte fengsler; Bredtveit fengsel og sikringsanstalt og Sandefjord fengsel. Målet er å rekruttere de som skal sone en lang periode. Førstegangskontakt skjer gjennom ansvarlig person/ledelse ved fengslene. Personvernombudet forutsetter at prosedyre for rekruttering og førstegangskontakt er avklart med ledelsen i fengslene og at taushetsplikten ikke er til hinder.

Det skal gjennomføres personlige intervju og gruppeintervju. Via de personlige intervjuene/gruppeintervjuene vil det registreres opplysninger om hvordan informantene beskriver sin opplevelse av de ulike virksomhetene i fengsel, hvilke tanker de har rundt de ulike oppleggene. Samt erfaringer og /eller kunnskaper de har omkring de ulike programvirksomhetene i fengsel. Det vil bli registrert sensitive personopplysninger om at en person er dømt for en straffbar handling, jf. personopplysningsloven § 2 nr. 8, b).

Datamaterialet vil være indirekte personidentifiserende. Lydopptak lagres på PC. Det vil ikke registreres navn eller andre direkte personidentifiserende opplysninger. Ombudet legger til grunn at veileder og student setter seg inn i og etterfølger Universitetet i Oslo sine interne rutiner for datasikkerhet, spesielt med tanke på bruk av privat pc og bærbar enhet/minnepenn til oppbevaring av personidentifiserende data. Vi anbefaler at alle filer som inneholder personopplysninger om deltakerne krypteres.

Student opplyser at prosjektet er søkt godkjent hos Bredtveit fengsel og sikringsanstalt og Sandefjord fengsel, samt Kriminalomsorgen region sør. Personvernombudet legger til grunn at både fengslene og Kriminalomsorgen godkjenner prosjektet.

Ingen enkeltpersoner vil kunne gjenkjennes i publikasjoner/masteroppgaven.

Det skal gis skriftlig informasjon og innhentes skriftlig samtykke. Personvernombudet har mottatt informasjonsskriv 16.02.2012 og finner det tilfredstillende. Personvernombudet finner at behandlingen kan hjemles i personopplysningsloven §§ 8 første alternativ og 9 a) (samtykke).

Prosjektslutt er angitt til 08.05.2013. Senest ved prosjektslutt vil lydopptakene være slettet, og datamaterialet anonymisert/slettet. Ombudet minner om at et anonymt datamateriale kun består av opplysninger som ikke på noe vis kan identifisere enkeltpersoner, verken direkte gjennom navn eller personnummer, indirekte gjennom bakgrunnsvariabler, eller gjennom navneliste/koblingsnøkkel eller krypteringsformel.

